

ISSN:
2181-3027

57

Volume-57 Issue-5 May - 2024

PEDAGOGS

International research journal

PEDAGOGLAR.UZ

Scientific Research Center

PEDAGOGS

Legal, medical, social, scientific journal

Volume-57

Issue-5

May – 2024

IN ALL AREAS

TAHRIRIYAT | EDITORIAL

Editor in chief

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Executive Secretary

Abdurahmonov Boburjon

*He is mathematic teacher at
Uzbekistan District 49 Secondary School*

Preparing for publishing

Kholikov Tokhirjon Shavkatjon ugli
CODEMI academy teacher

Bosh muharrir

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Mas'ul kotib

Abdurahmonov Boburjon

*O'zbekiston tumani 49-umumiy o'rta
ta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi*

Nashrga tayyorlovchi

Xoliqov Toxirjon Shavkatjon o'g'li
CODEMI akademiyasi o'qituvchi

TAHRIRIYAT KENGASH A'ZOLARI | EDITORIAL BOARD MEMBERS

Inobatxot Mirzaraximova*Rishton tuman XTB mudiri****Umida Barzieva****Farg'ona viloyat xalq ta'limi boshqarma metodisti****O'rinov Ahmadjon Qo'shaqovich****Farg'ona Davlat Universiteti, Matematika fanlari doktori, professor****Toshboltayev Muhammadjon****Toshkent mashinasozlik institute, Texnika fanlari doktori, Professor****Qodirov Nabijon O'lmasovich****O'zbekiston xalq ustasi, (usta kulol)****Turdiyev Azizbek Anvarovich****O'zbekiston madaniyat va san'at vazirligi, journalist****Ne'madaliyev A'zam Muhammadjonovich****Cyberlayn firmasi asoschisi, iqtisod fanlari nomzodi, PhD****Mohinur Saidova****Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent****Sharifaxon Xakimova****Farg'ona tumani 4-maktab matematika fani o'qituvchisi*

TAHRIRIYAT MANZILI | EDITORIAL ADDRESS

UZB: 712000. Farg'ona viloyati, Rishton shahri, Istirohat bog'i ko'chasi 24-uy
www.pedagogs.uz, E-mail: info@pedagoglar.uz Tel: +998 90 905-14-30

ENG: 712000. Fergana region, Rishtan city, Park park street 24
www.pedagogs.uz, E-mail: info@pedagoglar.uz Tel: +998 90 905-14-30

UDK:622.221

KASBI TUMANIDAGI DENOVOVQAT KANALINI BETONLASHTIRISH ISHLARINI OLIB BORISH TEXNOLOGIYALARI

Mamarasulov Sobir Raxmonqul o‘g‘li

*“TIQXMMI” MILLIY TADQIQOT UNIVERSITETI ning
Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti o‘qituvchisi
sobirmamarasulov6@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Kasbi tuman suv yetkazib berish xizmatiga qarashli Denov-Novqat kanalini holati, betonlashtirish ishlari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Gidrotexnika inshootlari, betonlashtirish ishlari, kanal, ta‘mirlash ishlari, qurilish ishlari, loyqa bosishi, gidravlik elementlar.

Аннотация: В данной статье упоминается состояние канала Денов-Ноготак, принадлежащего Касбийскому районному водопроводу, и работы по его бетонированию.

Ключевые слова: Гидросооружения, работы по бетонированию, канал, ремонтные работы, строительные работы, заиливание, гидроэлементы.

Abstract: In this article, the condition of the Denov-Nogotak canal belonging to the Kasbi district water supply service, and the concreting works are mentioned.

Key words: Hydraulic constructions, concreting works, channel, repair works, construction works, silting, hydraulic elements.

Kirish. Ma‘lumki, yurtimizdagi qishloq xo‘jalik ekin maydonlariga boruvchi kanal va ariqlarning katta qismi betonlashtirilmagan. Shuning hisobiga kanalda filtratsiya jarayonlari yuqori bo‘ladi. Buning oldini olish maqsadida joriy yilgi mavsum oldidan dala chetidagi ariqlar va kanallarni keng miqyosda betonlash ishlari boshlab yuborilgan.

Xususan, Qashqadaryo viloyatida suv xo‘jaligi tashkilotlariga qarashli 256 ta 2 ming 476 kilometr magistral va xo‘jaliklararo kanallar mavjud. Ma‘lumotlarga ko‘ra, ushbu kanallarning 1 ming 502 kilometr qismi betonlashtirilgan.

Bundan tashqari, klaster va fermer xo‘jaliklari hisobidagi 20,4 ming kilometr ichki kanallar mavjud bo‘lib, shundan 6,2 ming kilometr lotok, 2,2 ming kilometr beton qoplamali, 864 kilometr yopiq tarmoqlar va 11,1 ming kilometr (54 %) qismi tuproq o‘zanli suv yo‘llari hisoblanadi.

Ta‘kidlash lozimki, davlatimiz rahbarining tegishli qarori bilan suv xo‘jaligi tashkilotlari hisobidagi 406 kilometr (35 ta) kanalni bosqichma-bosqich betonlashtirish topshirig‘i berilgan.

Qaror ijrosi bo'yicha viloyatda 2024 yili suv xo'jaligida “Kanallarni betonlashtirish bo'yicha zarbdor yil” deb e'lon qilindi. Bu borada suv xo'jaligi tashkilotlarining buyruqlari chiqarilib, tadbirlarni muvofiqlashtiruvchi doimiy ishlaydigan viloyat va tuman shtablari tashkil etildi. Yuqoridagi qaror bo'yicha viloyatda suv xo'jaligi tashkilotlari hisobidagi 406 kilometr (35 ta) kanalni bosqichma-bosqich betonlashtirish belgilangan. Bunda 2024 yili Respublika byudjetidan 100 milliard so'm mablag' hisobiga 90 kilometr (9 ta) kanal davlat dasturi asosida betonlashtiriladi va Xitoy Xalq Respublikasining 54 million AQSh dollar imtiyozli kredit mablag'i hisobidan 316 kilometr (26 ta) kanal betonlashtirildi.

Holati: Texnik shartlarga muvofiq Denov-Novqat kanalining 14 kilometri rekonstruksiya qilingan. Kanalning yuqoridagi qismining mavjud qismi to'liq monolitik beton bilan qoplashdan maqsad:

- suv o'tkazish qobiliyatini oshirish;
- sug'oriladigan yerlarda boshqaruvni yaxshilash;
- filtratsiya yo'qotishlarini kamaytirish;
- gidrotexnik inshootlarni tiklash va qurish;

Kanalning loyihalash yo'nalishi mavjud qoplamada yotqizilgan. Mavjud qoplama o'simlik qatlamini oldindan kesish va eski qoplamani demontaj qilish bilan $-1,60 \text{ t/m}^3$ yuqori sifatli qirg'oq bilan to'ldirilgan. Keyin kanalning dizayn qismi kesiladi, undan keyin beton bilan astarlanadi.

Ko'ndalang kesimli konstruktsiyalar, kanal qoplamasining qalinligi va betonning markasi "Sug'orish tizimlari uchun magistral va xo'jalikdan tashqari kanallarni loyihalash bo'yicha tavsiyalar" standartiga muvofiq va QMQ-2.06.03-12 talablariga muvofiq qabul qilingan. Kanalning gidravlik elementlari kanaldagi suv oqimining bir tekis harakatlanishini ta'minlash sharti asosida qabul qilinadi. Kanalning ko'ndalang kesimi $m=1,5$ qiyalik bilan trapezoidal shaklda olinadi. Beton kanaldagi kanalning g'adir-budirligi $n = 0,017$ nishabligi $i=0,00075$ deb qabul qilinadi. Kanalning loyiha qismidagi uchastkaning qoplamasi, uzunligi 14,0 km. Qalinligi 10-12 sm bo'lgan monolit betondan qiyalik bo'ylab va pastki kanalning uzunligi bo'ylab har 4 m, butun perimetr bo'ylab har 12 m bo'ylab qisqarish bo'g'inlari va haroratni qisqartirish bo'g'inlari o'rnatiladi. Polizol qo'shma bo'shliqqa joylashtiriladi.

1-rasm Denov-Novqat kanalining sputnikdan umumiy ko'rinishi

Muammolar: Denov-Novqot kanali qurilganidan (57 yildan beri) buyon rekonstruksiya qilinmagan. Bugungi kunda kanalning tubini loyqa bosib, qirg'oqlarning ayrim joylari beton qoplamasining deformatsiyaga uchraganligi, qirg'oqlariga har xil o'simliklar o'sib kanalning ko'lami (secheniye) kichrayishi hisobiga suv o'tkazish qobiliyati $6,9 \text{ m}^3/\text{s}$.gacha, kanalning foydali ish koeffitsiyenti $\text{FIK} = 60$ foizgacha tushib qolgan. Shu bilan birga, kanalning betoni yaroqsiz holga kelib qolganligi sababli suvni filtratsiyasi hisobiga ham $3.0\text{-}3.1 \text{ m}^3/\text{s}$ suv yo'qotilishiga olib kelgan.

Natijada ushbu kanalga bog'langan fermer xo'jaliklari va aholi tomorqalari, yer maydonlarini kafolatli suv bilan ta'minlashda muammolar vujudga kelib, qishloq xo'jaligi mahsulotlarni yetishtirishda hosildorlikka salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Qashqadaryo viloyati Kasbi tumanidagi "Denov-Novqat "xo'jaliklararo" kanalini rekonstruksiya qilish (betonlashtirish) bo'yicha qilingan ishlar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.12.2022 yildagi 2023-2025 yillarda "O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasini va chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-465-sonli qaroriga kiritilgan.

Umumiy ko'rsatkichlar:

Kasbi tumanidagi Denov-Novqat kanalini rekonstruksiya qilish quvvati - 14,0 km betonlash ishlari amalga oshirilgan, 3,87 km kanal betonlashtirilmagan. Kanalni betonlashtirishda qiymati 15000,0 mln.so'm mablag' sarflangan.

Bajariladigan tadbirlar:

PK0-00 dan PK 178-70 gacha bo'lgan qismidan jami 14 kanalining bo'lgan qisminini beton qoplamasini hamda mavjud km yaroqsiz bo'lgan gidrotexnik

inshootlarini to‘liq rekonstruksiya qilish ishlarini bajarish talab etiladi. (Nuqson dalolatnomasiga asosan).

Samaradorligi:

Kanalning foydali ish koeffitsenti 90% gacha oshirilgan, buning natijasida ushbu kanalga bog‘lik bo‘lgan jami 6607 gektar maydonning suv ta‘minoti yaxshilanishiga erishilgan. Yiliga o‘rtacha 10,7 mln.m³ suv iqtisod qilingan

Xulosa. Denov-Novqat kanali haqida umumiy ma‘lumotga ega bo‘ldim, kanalni betonlashtirish ishlari 2024- yilning novegetatsiya davrida olib borilgan. Kanalning suv o‘tkazish qobiliyati 6,9 m³/s gacha bo‘lgan, kanalning foydali ish koeffitsiyenti FIK = 60 foizgacha bo‘lgan. Shu bilan birga, kanalning betoni yaroqsiz holga kelib qolganligi sababli suvni filtratsiyasi hisobiga ham 3.0-3.1 m³/s suv yo‘qotilishiga olib kelgan.Kanalni betonlashtirish ishlari olib borilgandan so‘ng kanalning suv o‘tkazish qobiliyati 10,0 m³/s ga yetgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bakiyev M., Majidov I., Nosirov B., Xo‘jaqulov R., Yangiyev A., “Gidrotexnika inshootlari” 2-jild Qarshi “Intellekt” nashriyoti 2023 y
2. Majidov J, Fayziyev X, Husanxodjayev O‘, Raxmatov N “Gidrotexnika inshootlari” 1-jild “Ijod pres” Toshkent 2019-yil.
- 3.Bakiyev M.R., Majidov J., Nosirov B., Xo‘jaqulov R., Raxmatov M. “Gidrotexnika inshootlari” 2-jild. Toshkent: “Ta‘lim nashriyoti”, “Iqtisod-moliya”, 2009 y
- 4.Bakiyev M, Majidov J, Nosirov B, Xo‘jaqulov R, Raxmatov M “Gidrotexnika inshootlari” 1-jild. - Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2008 y.
5. Bakiyev M, Nosirov B, Xo‘jaqulov R “Gidrotexnika inshootlari” fanidan o‘quv qo‘llanma Toshkent-Talqin-2007 yil.

Internet resurslari:

www.ziyonet.uz.

www.edu.uz.

www.ziyo.net

KALAMUHLARNING ENERGETIK ICHIMLIKNING TASIRIDA OSHQOZON-ICHAK TIZIMIDA O'TKIR SIMPTOMLARI

Ruzmetova Shaxnoza Davronbekovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi

Urganch filiali Ichki kasalliklar kafedrasi assistenti.

Axmedov Ruslan Baxtiyorovich

Toshkent tibbiyot akademiyasi

Urganch filiali Anatomiya kafedrasi assistenti

Abstrakt

Energetik ichimliklar ko'p miqdorda kofein va boshqa psixoaktiv moddalarni o'z ichiga olgan alkogolsiz ichimliklardir. Energetik ichimliklar tarkibida konsentratsiyasi odatda noma'lum bo'lgan o'simlik ekstrakti ham mavjud. Energetik ichimliklar turli organlar va tizimlarga bir nechta salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, ammo ularning oshqozon-ichak traktiga (GI) ta'siri yomon o'rganilgan. Edsning oshqozon-ichak traktiga o'tkir ta'sirini aniqlash uchun biz EDs, qahva, sodali kola yoki suvni Sprague–Davley kalamushlariga (har bir guruh uchun $n = 7$, tasodifiy tayinlangan) besh kungacha yubordik va GI traktidagi gistopatologik o'zgarishlarni tahlil qildik. Ma'lumotlar Kruskal–Uollis yoki Mann–Uitni testlari bo'yicha guruhlar o'rtasida taqqoslandi. Biz shuni aniqladikki, Energetik ichimliklar oshqozon-ichak traktida aniq o'tkir lezyonni keltirib chiqarmagan bo'lsa-da, ular ichak shilliq qavatida eozinofil infiltratsiyani keltirib chiqardi; Energetik ichimliklar tarkibidagi bir xil dozalarda faqat kofein bilan davolash bir xil ta'sirga olib keladi va bu eri tarkibidagi boshqa moddalar emas, balki kofein ekanligini ko'rsatadi. infiltratsiya. Kofein administratsiyasining uzilishi eozinofil infiltratsiyaning to'liq hal qilinishiga olib keladi. Yallig'lanishga qarshi yoki immunomodulyatsion molekulalarda tizimli o'zgarishlar kuzatilmaganligi sababli, bizning ma'lumotlarimiz shuni ko'rsatadiki, Ed tarkibidagi kofein eozinofillarni jalb qiladigan mahalliy, vaqtinchalik yallig'lanish holatiga olib kelishi mumkin.

Kalit so'zlar: energetik ichimliklar, kofein, eozinofillar

Kirish

Energetik ichimliklar kofein va shakar beradigan ta'sirga ega, ammo boshqa ingredientlarning xilma-xilligi hech qanday ta'sir ko'rsatmasligi haqida dalillar kam yoki umuman yo'q.[3] energiya ichimliklarining kognitiv ishlashga ta'sirining aksariyati, masalan, diqqat va reaksiya tezligining oshishi, birinchi navbatda kofein mavjudligi bilan bog'liq.[4] energetik ichimliklar reklamasi odatda mushaklarning kuchini va chidamliligini oshiradi, ammo ilmiy adabiyotlarda buni tasdiqlovchi dalillar

kam.[6] Energetik ichimliklar yuqori miqdorni o'z ichiga olgan kofein va boshqa bir qancha psixoaktiv moddalar, shu jumladan aminokislota taurin, glyukoza glyukuronolakton va o'simlik ekstraktlari kabi ginseng va ko'pincha noaniq konsentratsiyalarda mavjud [1]. Energetik ichimliklar Evropa va Osiyoda 1960 yilda bozorlarga kirib keldi va ular o'tgan asrning oxiridan boshlab butun dunyo bo'ylab tarqaldi [2]. ENni iste'mol qilishning yurak-qon tomir va markaziy asab tizimiga qisqa va uzoq muddatli ta'siri intensiv ravishda o'rganildi. EN odamlarda va ayniqsa yoshlarda, shu jumladan yuqori qon bosimi, jiddiy yurak-qon tomir kasalliklari, buyrak kasalliklari, metabolizmni buzilishlari, uyqu buzulishlari va neyropsixiatrik salbiy ta'sirlarni keltirib chiqarishi ko'rsatilgan. [3,4,5,6]. Gastrointestinal (GI) traktiga va bilvosita immunitet tizimiga ta'siri kamroq e'tibor qaratildi. Energetik ichimliklarning oshqozon ichakga tasirini xulosa qilindi, [7].

Bunda qizilo'ngach disfagiya va dispepsiya belgilari [8,9] paydo boladi. Kofein kolorektal faoliyatga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [10] Kofein glyukoza ning so'rilishiga ham ta'sir qiladi, glyukoza ning so'rilishini kuchaytiradi, chunki shirin kofein qabul qilinganda va kofeinsiz ichimliklar qabul qilinganga qaraganda glyukoza va insulinning yuqori darajasi kuzatiladi [12]. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, qahvaning oshqozon ichakga ta'siri kofeinga taalluqli emas, chunki ular kofeinsiz qahvadan keyin ham butunlay yo'qolmaydi. Va nihoyat, qahva xoletsistokininning chiqarilishini rag'batlantiradi va o't pufagining qisqarishiga olib keladi, bu simptomatik o't toshlari bo'lgan bemorlarda simptomlarni kuchaytirishi va og'riq paydo bo'lishi mumkin [7].

GI traktida kofein yoki kofein o'z ichiga olgan ichimliklarning ko'p ta'siri kuzatilgan bo'lsada, bu ichimliklarning yallig'lanish yoki immunitet hujayralarining faollashishini kamaytiradi. Tadqiqotlarda energetik ichimliklar iste'mol interferon ozod kamaytirish orqali, in vitro yallig'lanishga qarshi ta'sir ko'rsatishi mumkin deb aniqlandi. Endotelial hujayralari tomonidan interleykin (IL)-6 va o'simta nekroz omil (Tnf) sekretsiasini-monositik kelib chiqishi hujayra liniyalari tomonidan va kalamushlarda eksperimental kolit kamaytirish mumkin, energetik ichimliklar yallig'lanish va immunitetga ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatmoqda [15]. Ushbu tadqiqotda biz energetik ichimliklarning oshqozon-ichak traktiga o'tkir ta'sirini sodali kola va kofe kabi boshqa kofein o'z ichiga olgan ichimliklar bilan taqqoslash va ularning ta'sirini kofeinga bog'lash mumkinligini aniqlashga qaratilgan edik. Biz hayvon modelida GI traktida energetik ichimliklar o'tkir yallig'lanishga qarshi va eozinofilga ta'sirining ba'zi dalillarini taqdim etamiz. Bundan tashqari, biz bu ta'sirlarni kofeinning qahvadan farq qilmasligini ko'rsatamiz, bu ta'sir kofeindan tashqari energetik ichimliklar tarkibidagi boshqa ingredientlar bilan bog'liq emasligini ko'rsatadi.

2. Materiallar va usullar

2.1. Hayvonlar va parhez davolash

Kalamushlarda vivo jonli ravishda ikkita tajriba o'tkazildi. Birinchi tajribalar to'plamida genetik jihatdan xar xil bolgan jami yigirma sakkizta erkak kattalar kalamushlari ishlatilgan. Bu kalamushlari odamga o'xshash ovqat hazm qilish fiziologiyasi tufayli tanlangan. Kalamushlar quruq standart laboratoriya dietasi bilan oziqlangan va ularning vazni 230 dan 250 g gacha bo'lgan, ular namlik va harorat nazorat qilinadigan 12 soatlik kunduzi/kechasi tsikli uchun qafaslarga joylashtirilgan. Hayvonlar tasodifiy ravishda 4 guruhga bo'lingan, ularning har biri kofein va kofeinga o'xshash moddalarni o'z ichiga olgan turli xil shirin ichimliklar olgan 7 hayvondan iborat. A guruhi: nazorat guruhi, ma'lum tarkibga ega suv olish. B guruhi: 5 kunlik energetik ichimliklar . C guruhi: 5 kunlik soda kola. D guruhi: 5 kun davomida shirin qahva. Har bir ichimlikning miqdori kuniga ikki quti energetik ichimliklar yoki sodali kola yoki 4/5 stakan espresso iste'mol qiladigan 70 kg tana vazniga ega bo'lgan kattalar tomonidan qabul qilingan kofeinni iste'mol qilishni hisobga olgan holda hisoblab chiqilgan. Giperkapniya texnikasi yordamida davolanish oxirida hayvonlar qurbon qilindi.

Ikkinchi tajribalar to'plamida og'irligi 230-250 g bo'lgan va standart laboratoriya dietasi bilan oziqlangan kattalar erkak kalamushlar tasodifiy ravishda 2 guruhga bo'lingan, ularning har biri 2 ta kichik guruhdan iborat (N = 5), biri suv bilan to'ldirilgan (nazorat, a kichik guruhi), ikkinchisi qahva bilan (B kichik guruhi).. Ikkala guruh ham davolanishni 5 kun davomida olishdi, so'ngra birinchi guruh uchun 5 kunlik kuzatuv (1-guruh) va ikkinchi guruh uchun 10 kun (2-guruh). Qahva miqdori birinchi tajribada energetik ichimliklar bilan oziqlangan kalamushlar tomonidan olingan bir xil miqdordagi kofeinni ta'minlash uchun hisoblab chiqilgan.

2.2. Organlar va to'qimalarni tekshirish va izolyatsiya qilish

Otopsiyada ichimliklar bilan aloqa qilish, so'rilish va metabolizm bilan bog'liq organlar, ya'ni butun GI trakti, shu jumladan qizilo'ngach, oshqozon, o'n ikki barmoqli ichak, ingichka ichak va yo'g'on ichak, jigar va oshqozon osti bezi, immunokompetent organlar, masalan taloq, timus va retro-peritoneal limfa tugunlari va ko'krak organlari, ya'ni yurak va o'pka makro va mikroskopik tekshirildi, oshqozon va ichakdan seriyali namunalar olindi. Hayvonlar va parhez davolash

2.3. Gistologik dog'lar va Immunogistokimyo

Oshqozon va ichakning har bir namunasining bir qismi yuvilgan fosfat tamponlangan sho'r suv (PBS) pbsda 4% paraformaldegid (PFA) ga o'rnatiladi, so'ngra PBS bilan yuviladi, gradusli etanol bilan suvsizlanadi va tozalanadi va kerosin ichiga solinadi. Har bir eksperimental guruhdan namunalarning beshta qalin ketma-ket kesimlari olindi. To'qimalarning morfologik tafsilotlarini tahlil qilish uchun muntazam bo'yash amalga oshirildi [17], yallig'lanish hujayralarining mavjudligi esa namunalarni inkubatsiya qilish orqali immunohistokimyoviy tahlillar yordamida tekshirildi +4 quyidagi birlamchi antikorlar bilan bir kechada: sichqon anti-rat IL-4, echki anti-rat IL

- 5, echki anti-rat IL-6 , va quyon anti-IL-33 , barcha PBS o'z ichiga olgan 1:50 suyultiriladi 1% sigir sarum albumin (BSA). Keyinchalik, namunalar sichqonchaga qarshi, echkiga qarshi va quyonga qarshi horseradish peroksidaza (HRP) bilan bog'langan ikkilamchi antikorlar bilan inkubatsiyadan o'tdi va nihoyat 3,3' - diaminobenzidin (DAB) asosidagi kit .

2.4. Plazmatik Eruvchan Omillarni Tahlil Qilish

Davolash oxirida butun qon namunalaridan plazma yig'ildi. Eriydigan omillar, to'qimalarning shikastlanish belgilari va sitokinlar Plazma namunalarida "Luminex Performance inson yuqori sezuvchanligi sitokin magnit paneli A" yordamida Luminex associations platformasi uchun magnit-boncuk asosidagi multipleks tahlil yordamida tahlil qilindi. Quyidagi eruvchan omillar miqdori aniqlandi: IL-1 kompleks, IL-2, IL-4, IL-6, IL-10, IL-33, Tnf-roksikatsion, IFN-roksikatsion, TIMP metallopeptidaza ingibitori (TIMP) -1, qon tomir endotelial o'sish omili (VEGF), ICAM va L-selektin.

3. Natijalar

3.1. Davolashning Organ makroskopik fenotipi va metabolik parametrlariga ta'siri

Energetik ichimliklarning oshqozon-ichak traktiga ta'sirini aniqlash uchun biz besh kun davomida kalamushlariga energetik ichimliklar , sodali kola yoki shirin qahva yubordik. Kalamushlar umumiy yoki ovqat hazm qilish asoratlarisiz davolanildi. Shu bilan birga, energetik ichimliklar va sodali kolani qabul qiladigan hayvonlarda 7 ta 4,5% va 5 ta 3% (o'rtacha SD) vazn ortishi kuzatildi. Bundan tashqari, energetik ichimliklar bilan to'ldirilgan kalamushlar ham qo'zg'aluvchanlikka olib keldi.

Qorin va ko'krak organlarining makroskopik tekshiruvi aniq shikastlanishlar aniqlanmadi. Qurbonlikdan oldin sinovdan o'tgan barcha umumiy metabolik parametrlar har doim normal diapazonda bo'lgan, qon miqdori, shu jumladan leykotsitlar va eozinofillar (ko'rsatilmagan).

GI traktining gistologik tekshiruvi suv bilan to'ldirilgan nazorat qiluvchi hayvonlarning a guruhidagi ikkilamchi shikastlanishlarni kuzatilmadi, qahva, energetik ichimliklar va sodali kola bilan to'ldirilgan hayvonlarning oshqozon va o'n ikki barmoqli ichak shilliq qavatida eozinofil infiltratsiya kuzatildi

Eozinofillar etuk xususiyatni ko'rsatdi, odatda kattalikdagi yadro, ko'pincha halqa shaklida va granulalar bilan zich joylashgan sitoplazma. Eozinofiliya esa taloqda ham kuzatildi, perifollikulyar infiltratsiya uning bazal arxitekturasini buzmagani. Keyin biz infiltratsion eozinofillar sonini aniqladik . Oshqozonda eozinofil infiltratsiyaning eng yuqori darajasi energetik ichimliklar bilan qabul qilgan kalamushlarda ko'rindi, sodali kola va qahvalarda o'rtacha, sezilarli bo'lmagan o'sish paydo bo'ldi . Ichakda u qahva bilan davolangan kalamushlarda eng yuqori darajada paydo bo'ldi, energetik ichimliklar qabul qilgan kalamushlarda o'rtacha o'sishni ko'rsatdi, soda kola bilan davolangan kalamushlarda esa sezilarli eozinofil

infiltratsiyasini isbotlamadi. Eozinofil infiltratsiyaning sababi qaysi bo'lishi mumkinligini aniqlash uchun biz yallig'lanish va Th1/Th2 javobi bilan bog'liq bir qator parametrlarni, ya'ni yallig'lanishga qarshi va Th1/Th2 sitokinlarning plazmatik kontsentratsiyasini va aylanma mtDNA bilan birga hujayra shikastlanishi va tug'ma yallig'lanishning bilvosita belgisi sifatida o'lchadik.

Yallig'lanishga qarshi sitokinlar darajasi tizimli yallig'lanishning hech qanday holatini aniqlamadi. TNF-va il-6 sinovdan o'tgan barcha sharoitlarda aniqlash chegaralaridan past bo'lgan, IL-1 esa yuqori darajadagi o'zgaruvchanlikni namoyish etgan, ammo har doim fiziologik konsentratsiyalar oralig'ida bo'lgan Th1 javobiga kelsak, sinovdan o'tgan barcha sharoitlar plazmadagi ifn konsentratsiyasini ko'rsatdissuv oladigan hayvonlarda kuzatilganlarga o'xshash. IL-4 va IL-13, ikkita tipik Th2-javob sitokinlari, tahlil qilingan barcha sharoitlarda aniqlanmadi. Birgalikda olingan ushbu natijalar shuni ko'rsatdiki, EDs, boshqa kofein o'z ichiga olgan ichimliklar singari, mahalliy eozinofil javobning faollashishiga qaramay, tizimli yallig'lanish yoki Th2 immun polarizatsiyasiga olib kelmaydi.

3.2. Kofein ichak shilliq qavatida eozinofil infiltratni qo'zg'atdi

GI traktida kuzatilgan ta'sirlar qahva, kola va energetiklar bilan davolangan kalamushlarda bo'lgani uchun, biz uni kofein bilan bog'lash mumkinmi, deb o'yladik. Shunday qilib, kalamushlarga biz 5 kungacha oldingi tajribada energetiklar bilan davolangan kalamushlar tomonidan qabul qilingan bir xil konsentratsiyada kofein o'z ichiga olgan qahva eritmasini, so'ngra kofein qo'shimchasiz 5 yoki 10 kunlik tiklanish vaqtini kiritdik. Kofein ma'muriyatining besh kun gi bezlari epiteliya, shuningdek, qon va limfa kapillyarlar jalb qilmadi shilliq va sub-shilliq, ham Eozinofiller yagona infiltratsiyasi olib keldi. Oshqozonda faqat 5 kun davom etadigan engil va vaqtinchalik giperemiya aniqlandi. Eozinofil infiltratsiyasi 5 kunlik kofein qo'shimchasidan so'ng maksimal darajaga yetdi, 5 kun davom etdi (1-guruh, b kichik guruhi) va keyin 10 kundan keyin to'liq yo'qolguncha asta-sekin kamaydi (2-guruh, b kichik guruhi; 3b-rasm). Boshqaruv sifatida ishlatiladigan a kichik guruhida eozinofil infiltratsiya ko'rsatilmagan. Ushbu jarayonda ishtirok etgan eozinofillar sitoplazmada katta, halqa shaklidagi yadro va bir nechta eozinofil granular bilan ajralib turadigan tipik Murin ko'rinishiga ega edi. Zamonaviy taloq eozinofil kolonizatsiyasi kofein qo'shimchasining uzilishidan 5 kun o'tgach, taloq follikulalarini emas, balki perisinusoidal bo'shliqlarni o'z ichiga olgan holda kuzatildi. U 10 kundan keyin, GI traktining shilliq qavatida asl eozinofil infiltratsiyani hal qilish bilan bir vaqtda yo'qoldi. Bundan tashqari, ushbu to'qimalarda eozinofil infiltratsiyaning rezolyutsiyasi nekroz yoki yallig'lanish hujayralarini jalb qilish bilan bog'liq qoldiq gistologik anormalliksiz sodir bo'ldi..

4. Muhokama

Ushbu tadqiqotda biz energetik ichimliklar taxminining GI traktiga ta'sirini tasvirlab berdik.

Kalamushlarni fenotipik nuqtai nazardan tahlil qilish vazn ortishi va qo'zg'aluvchanlikning oshishini ko'rsatdi. Xuddi shu ta'sirlar asosan energetik ichimliklarni qabul qilgan odamlarda tasvirlangan [20] va energetik ichimlik tarkibidagi shakar va kofeinning yuqori miqdori bilan bog'liq. Shunday qilib, uzoq, yallig'lanish haqida energetik ichimlik ta'sirini tasvirlab faqat o'rganish gastro intestinal trakti uning tahlil qilindi [15]. Bizning tadqiqotimiz yallig'lanish bilan bog'liq metabolik va yallig'lanish omillarini yoki Th1/Th2 javobini tahlil qilish orqali ushbu nuqta bo'yicha ba'zi maslahatlar berdi. IL-4 va IL-13 eozinofil/Th2 o'qi sitokinler deb hisobga olib, TIMP-1 to'qima yaxlitligini saqlab qolish endotelial zarar bilan bog'liq [22], bu kuzatuvlar energetik ichimliklar iste'mol qilish periferik yallig'lanishga ta'sir ko'rsatdi.

Mikroskop tahlilida oshqozon-ichak trakti va taloqda eozinofil infiltratsiya aniqlandi. Eozinofillar parazitlar infektsiyalar va to'qimalarning shikastlanishiga ixtisoslashgan proinflamator leykotsitlar bo'lib, ular tana gomeostazi va saraton immunologiyasi bilan bog'liq turli hujayra jarayonlarida ham ishtirok etadi [23]. GI shilliq qavatining eozinofil infiltratsiyasi gematopoetik yoki immunokompetent organlarning birlamchi ishtirokisiz sodir bo'lganligini kuzatish shuni ko'rsatdiki, nasl hujayralaridan olingan eozinofillar oshqozon-ichak shilliq qavatida, lamina propria ichida joylashgan. Darhaqiqat, GI ichidagi eozinofillar fiziologik jihatdan barqaror holatda mavjud bo'lib, to'qima gomeostazini, shuningdek immun va yallig'lanish reaksiyasini rag'batlantiradi [24]. Eozinofil infiltratsiya mahalliy allergik reaksiya va eozinofillarni jalb qilish bilan javob beradigan begona, ammo toksik bo'lmagan to'qima moddasi, kofein va oshqozon-ichak shilliq qavati o'rtasida bevosita aloqa qilish orqali yuzaga kelishi mumkin. Kofein qo'shimchasining to'xtatilishidan 5 kun o'tgach kuzatilgan taloq eozinofil infiltratsiyasi taloqda mos keladigan qochqin-organni topgan ushbu hujayralarning mo'l-ko'l ishlab chiqarilishini tasdiqladi, shuning uchun uning miyeloiddan olingan hujayralar uchun yaxshi qabul qilinishini tasdiqladi. Ushbu passiv kolonizatsiyadan keyin ikkilamchi eozinofil resirkulyatsiya yoki taloq faollashuvi kuzatilmadi va oshqozon-ichak shilliq qavatining asl infiltratsiyasi bilan bir vaqtda to'liq hal qilindi. Mahalliy oshqozon-ichak eozinofilopoez odatda immunoglobulinlar va sitokinlar kabi umumiy vositachilarning yo'qligi bilan kelishilgan [25]. Bundan tashqari, oshqozon-ichak eozinofiliya to'liq qaror Eozinofiller [26] ning apoptoz bir fiziologik jarayon natijasida, ehtimol, normal eozinofil hayot bilan bir vaqtga to'g'ri keldi. Bu xususiyatlarning barchasi eozinofiliya yallig'lanish jarayoni emas, balki ekzogen moddaga, ehtimol kofeinga kimyoviy ta'sir ko'rsatadigan reaksiya ekanligini ko'rsatdi. Bu kofein oshqozon va ingichka ichakda tez so'rilishi bilan bog'liq [27].

Qizilo'ngach shilliq qavatining eozinofil infiltratsiyasining yo'qligi kofein bilan qisqa vaqt aloqa qilish va uning astar epiteliyasining himoya ta'siri bilan bog'liq bo'lishi mumkin [28].

Odamlarda eozinofil oshqozon va ingichka ichak infiltratsiyasi eozinofil gastroenterit (EGE) bilan tavsiflanadi. EGEs eozinofil bilan bog'liq kasalliklar (EADs), qon aylanishining ko'payishi yoki eozinofillarning to'qima sonining ko'payishi bilan tavsiflangan noyob patologiyalar [24,29]. Eozinofil infiltrat GI traktlarida mavjud bo'lganda, kasalliklar eozinofil oshqozon-ichak kasalliklari (Egidlar) deb nomlanadi. Egidlarni tavsiflovchi eozinofil infiltratsiya ichak devorining shilliq, mushak yoki serozal kabi turli qatlamlariga ta'sir qilishi mumkin. Odatda, EGE bilan kasallangan bemorlar GI traktida ortiqcha eozinofillarni va IgE ning yuqori darajasini ko'rsatadi, bu allergik komponent mavjudligini va Th2 bilan bog'liq mexanizmning ta'sirini ko'rsatadi, hatto bu kasallikning kelib chiqishi va rivojlanishi yaxshi tushunilmagan bo'lsa ham [30,31,32]. Eozinofil ezofagit-bu standartlashtirilgan tashxis va terapiya bilan eng ko'p o'rganilgan EGID turi, boshqa Egid turlari to'g'risidagi ma'lumotlar esa so'nggi o'n yil ichida eozinofil gastrit, gastroenterit va kolit tarqalishida ko'payib borayotgan bo'lsa ham cheklangan bo'lib, keyingi tadqiqotlarni zarur qiladi [33]. Bizning tadqiqotimizda kofeinni o'tkir davolash Egeda kuzatilgan bilan taqqoslanadigan kalamushlarda eozinofil infiltratsiyani keltirib chiqardi va bu davolashni o'tkir eozinofiliyani o'rganish uchun yaxshi modelga aylantirdi va surunkali eozinofil infiltratsiyaning kelib chiqishi va rivojlanishini ta'kidlash uchun zarur bo'lgan keyingi tadqiqotlar uchun asos yaratdi.egidlarga xos.

Bizning natijalarimiz klinikalarga tarjima qilinganda, xususan, eri ning inson salomatligiga va ayniqsa yoshlarga salbiy ta'siri haqida tegishli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Kofein miqdori yuqori bo'lgan ichimliklarni iste'mol qilish o'tkir ta'sirga (ya'ni aritmiya rivojlanishiga) va ozgina ma'lumot mavjud bo'lgan surunkali ta'sirga olib kelishi mumkin. Yuqori kofein dozasining taurin kabi ichimlikning boshqa tarkibiy qismlari bilan sinergiyasi inson salomatligiga salbiy ta'sirini kuchaytirishi mumkin. Xususan, yallig'lanishga qarshi (va/yoki immunologik) ta'sirni kuchaytirish bilan GI traktida aniqlangan ta'sirlar kasalliklarning boshlanishini osonlashtirishi mumkin. Eri tarkibida muhim miqdordagi shakar ham mavjud. Shakar-shirin ichimliklar iste'mol yurak-qon tomir kasalligi, diabet va saraton [34,35], shu jumladan, qarish aholining kambag'al sog'liqni natijalarini bashorat. Dalillar yanada shakar-shirin-ichimliklar-tetiklenir patologik jarayonlar va yallig'lanish, oksidlanish stress va ichak mikrobiota [34,36] o'zgarishlar, shu jumladan, qarish biologik omillar o'rtasidagi bog'liqlik qo'llab-quvvatlaydi. GI trakti oziq-ovqat va kommensal mikroorganizmlar (ichak mikrobiota) [37] uchun immunologik bag'rikenglik, shu jumladan, bir necha fiziologik jarayonlar, homeostaz saqlab muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, mikrobioma tuzilishidagi o'zgarishlar, ichak funksiyasining pasayishidan tashqari,

dori-darmonlar va takroriy infeksiyalardan foydalanish yoki eri kabi ichimliklarni o'z ichiga olgan parhezning natijasi bo'lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, tahlil qilinishi kerak bo'lgan yana bir jihat-bu Edsni surunkali qabul qilishdan keyin mikrobiotaning modifikatsiyasi.

Biroq, bizning tadqiqotimiz ba'zi cheklovlarga ega. Birinchidan, biz odatda eri tarkibida mavjud bo'lgan o'simlik ekstraktlarining yagona molekulalarining ta'sirini ajratish imkoniyatiga ega bo'lmadik, chunki ularning haqiqiy tarkibi va konsentratsiyasi oshkor qilinmaydi. Ikkinchidan, bizning tadqiqotimiz qisqa muddatli, o'tkir ta'sirlar bilan cheklangan va eri bilan uzoq muddatli davolanish oqibatlarini o'rganmagan. Va nihoyat, bizning tadqiqotimiz GI traktida eozinofil infiltratsiyaning funktsional oqibatlari haqida ma'lumot bermaydi. Shunday qilib, biz kuzatgan eozinofil infiltratsiya vaqt o'tishi bilan Egidlarga hissa qo'shishi mumkinligini aniqlash uchun qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish kerak.

5. Xulosalar

Xulosa qilib aytganda, bu natijalar shuni ko'rsatadiki, eozinofiliyaga qaramay, energetik ichimliklar o'tkir taxminlari qahva bilan solishtirganda zararli oqibatlarga olib kelmaydi. Bundan tashqari, bizning ma'lumotlarimiz shuni ko'rsatadiki, kalamushlarda o'tkir kofein bilan davolash oshqozon va ichakda o'tkir eozinofiliyaning kelib chiqishi va rivojlanishini o'rganish uchun yaxshi model bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mattioli A. V., Pennella S., Manenti A., Ballerini Puviani M., Farinetti A. energetik ichimliklarning semirishga ta'siri: dastlabki eksperimental tadqiqot. *Prog. Nutr.* 2018;19:369–372. doi: 10.23751 / pn.v19i4.6438. [CrossRef] [Google Scholar]
2. Valle M. T. C., Couto-Pereira N. S., Lampert C., Arcego D. M., Toniazzo A. P., Limberger R. P., Dallegrave E., Dalmaz C., Arbo M. D., Leal M. B. energetik ichimliklar va ularning komponentlari kalamushlarda diqqat, xotira va antioksidant himoyani modulyatsiya qiladi. *Yevro. J. Nutr.* 2018;57:2501–2511. doi: 10.1007/s00394-017-1522-z. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
3. Patrik M. E., Griffin J., Xantli E. D., Maggs JI energetik ichimliklar va ichkilikbozlik kollej o'quvchilarining uyqu miqdori, sifati va charchoqlarini bashorat qiladi. *Harakat. Uyqu Med.* 2018;16:92–105. doi: 10.1080 / 15402002.2016.1173554. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
4. Novak D., Goslinski M., Novatkovska K. energetik ichimliklarni o'tkir iste'mol qilishning yosh kattalar guruhidagi qon bosimi, yurak urishi va qon Glyukozasiga ta'siri. *Int. J. Environ. Res. Jamoat Salomatligi.* 2018;15:544. doi: 10.3390 / ijerph15030544. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
5. Levi S., Santini L., Capucci A., Oto A., Santomauro M., Riganti C., Raviele A., Cappato R. energiya ichimliklar foydalanish yoki suiiste'mol bilan bog'liq yurak-qon tomir voqealar Evropa yurak aritmiya jamiyati bayonot. *J. Interv. Karta.*

Elektrofiziol. Int. J. Aritmiya. Pacing. 2019;56:99–115. doi: 10.1007/s10840-019-00610-2. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

6. Subaiea G. M., Altebainavi A. F., Alshammari T. M. energetik ichimliklar va aholi salomatligi: Saudiya aholisi orasida iste'mol qilish tartibi va salbiy ta'siri. BMC jamoat salomatligi. 2019;19:1539. doi: 10.1186/s12889-019-7731-z. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

7. Boekema P. J., Samsom M., van Berge Xenegouven G. P., Smout A. J. qahva va oshqozon-ichak funksiyasi: faktlar va fantastika. Sharh. Scand. J. Gastroenterol. Suppl. 1999;230:35–39. doi: 10.1080 / 003655299750025525. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

8. Shimamoto T., Yamamichi N., Kodashima S., Takahashi Y., Fujishiro M., Oka M., Mitsushima T., Koike K. oshqozon yarasi, o'n ikki barmoqli ichak yarasi, reflyuks ezofagiti va eroziv bo'lmagan reflyuks kasalligi bilan kofe iste'mol qilish assotsiatsiyasi yo'q: Yaponiyada 8013 sog'lom sub'ektlarning kesa tadqiqoti. PLoS biri. 2013; 8: e65996. doi: 10.1371 / jurnal.pone.0065996. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

9. Nvokediuko S. Gastroezofagial Reflyuks Kasalligi: Aholiga Asoslangan Tadqiqot. Gastroenterol. Res. 2009; 2: 152-156. doi: 10.4021 / gr2009.05.1291. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

10. Jigarrang S. R., Cann P. A., o'qing N. V. qahvaning distal yo'g'on ichak funksiyasiga ta'siri. Ichak. 1990;31:450–453. doi: 10.1136 / ichak.31.4.450. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

11. Rao S. S., Velcher K., Zimmerman B., Stumbo P. qahva yo'g'on ichak stimulyatori? Yevro. J. Gastroenterol. Gepatol. 1998;10:113–118. doi: 10.1097 / 00042737-199802000-00003. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

12. Jonston K. L., Klifford M. N., Morgan L. M. qahva odamlarda oshqozon-ichak gormoni sekretsiasini va glyukoza bardoshligini keskin o'zgartiradi: xlorogen kislotasi va kofeinning glisemik ta'siri. Menman. J. Clin. Nutr. 2003;78:728–733. doi: 10.1093 / ajcn / 78.4.728. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

13. Vald A., orqa C., Bayless T. M. kofeinning insonning ingichka ichagiga ta'siri. Gastroenterologiya. 1976;71:738–742. doi: 10.1016 / S0016-5085(76)80353-8. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

14. Vagner S. M., Mexjian X. S., Kolduell J. H., Tomas F. B. kofein va qahvaning ingichka ichakdagi suyuqlik tashilishiga ta'siri. Gastroenterologiya. 1978;75:379–381. doi: 10.1016 / 0016-5085 (78)90836-3. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

15. Manzini R., Shvartsfischer M., Bircher A., Niechcial A., Vavricka S. R., Atrott K., Lang S., Scharl M., Spalinger M. R. energiya ichimlik ma'muriyati ichak epitelial to'siq kamchiliklarini yaxshilaydi va o'tkir DSS kolit kamaytiradi. Inflamm. Ichak Dis. 2021;27:1139–1152. doi: 10.1093/ibd / iza328. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

16. Trani N., Bonetti Lr, gualandri G., Barbolini G. antibiotiklar qarshi quyidagi bevosita anafilaktik o'lim: taloq eozinofiliya osonlik pagoda qizil dog ' bilan nozil. Sud Sci. Int. 2008;181:21–25. doi: 10.1016 / j. forsciint.2008.08.011. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

17. Zordani A., Pisciotta A., Bertoni L., Bertani G., Vallarola A., Giuliani D., Puliatti S., Mecugni D., Bianchi G., de Pol A. va boshq. In vitro va in vivo jonli o'rganish: stress siydik o'g'irlab ketish davolashda inson tish pulpa ildiz hujayralari regenerativ salohiyati. *Hujayra Prolif.* 2019; 52: e12675. doi: 10.1111 / cpr.12675. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
18. Nasi M., Bianchini E., Lo Tartaro D., De Biasi S., Mattioli M., Paolini A., Gibellini L., Pinti M., De Gaetano A., D'alisera R. va boshq. Butun tana kriyoterapiyasining velosipedchilar va yuguruvchilarda tug'ma va adaptiv immunitetga ta'siri. *Immunol. Res.* 2020; 68:422-435. doi: 10.1007/s12026-020-09165-1. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
19. Nasi M., De Gaetano A., Bianchini E., De Biasi S., Gibellini L., Neroni A., Mattioli M., Pinti M., Lo Tartaro D., Borella R. va boshq. Mitoxondriyal shikastlanish bilan bog'liq molekulyar naqshlar inson mikroglivasida reaktiv kislorod turlarini ishlab chiqarishni rag'batlantiradi. *Mol. Hujayra. Neurosci.* 2020;108:103538. doi: 10.1016 / j.mcn.2020.103538. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
20. Mattioli A. V., Manenti A., Bonetti L. R., Farinetti A. energetik ichimliklar va semirish: klinikadan oldingi tadqiqotning dastlabki natijalari. *Anatol. J. Cardiol.* 2018;19:422. doi: 10.14744 / Anatoljcardiol.2018.25826. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
21. GRUNVALD B., Schoeps B., Kruger A. Timp-1 ning molekulyar ko'p funksiyaliligi va Interaktomasini tan olish. *Trends Hujayra Biol.* 2019;29:6–19. doi: 10.1016 / j. tcb.2018.08.006. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
22. Vitkovska A. M. eriydigan ICAM-1: qon tomir yallig'lanishi va turmush tarzi belgisi. *Sitokin.* 2005;31:127–134. doi: 10.1016 / j. cyto.2005.04.007. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
23. Klion A. D., Ackerman S. J., Bochner B. S. eozinofillarning inson salomatligi va kasalliklariga qo'shgan hissasi. *Annu. Rev. Pathol.* 2020;15:179–209. doi: 10.1146/annurev-pathmechdis-012419-032756. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
24. Masterson J. C., Menard-Katcher C., Larsen L. D., Furuta G. T., Spenser L. A. ichak to'qimalarining Eozinofillarining Heterojenligi: keyingi avlod eozinofillarni nishonga olish strategiyalari uchun potentsial mulohazalar. *Hujayralar.* 2021;10:426. doi: 10.3390 / cells10020426. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
25. Yan B. M., Shaffer E. A. oshqozon-ichak traktining birlamchi eozinofil kasalliklari. *Ichak.* 2009;58:721–732. doi: 10.1136 / ichak.2008.165894. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
26. Rothenberg M. E., Hogan S. P. eozinofil. *Annu. Rev. Immunol.* 2006;24:147–174. doi: 10.1146 / annurev.immunol.24.021605.090720. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
27. Iriondo-DeHond A., Uranga J. A., Del Castillo MD, Abalo R. qahva va uning tarkibiy qismlarining oshqozon-ichak trakti va miya-ichak o'qiga ta'siri. *Ozuqa moddalari.* 2020;13:88. doi: 10.3390 / nu13010088. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

28. Furuta G. T., Katzka D. A. Eozinofil Ezofagit. *N. Engl. J. Med.* 2015;373:1640–1648. doi: 10.1056 / NEJMra1502863. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
29. Katre R. S., Sunnapvar A., Restrepo C. S., Katabathina V. S., Mumbouer A., Baxi A., Sonavane S. eozinofil bilan bog'liq kasalliklar va idiopatik Gipereozinofil sindromlarning Kardiopulmoner va oshqozon - ichak namoyon bo'lishi: Multimodallik tasvirlash yondashuvi. *Radiografiya.* 2016;36:433–451. doi: 10.1148/rg.2016150145. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
30. Kolduell J. H., Tennenbaum J. I., Bronshteyn H. A. eozinofil gastroenteritda sarum IgE. Ikki holatda ichak muammosiga javob. *N. Engl. J. Med.* 1975;292:1388–1390. doi: 10.1056 / NEJM197506262922608. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
31. Gonsalves N. Eozinofil Oshqozon-Ichak Kasalliklari. *Clin. Rev. Allergiya Immunol.* 2019;57:272–285. doi: 10.1007/s12016-019-08732-1. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
32. Chen P. H., Anderson L., Zhang K., Vayss G. A. Eozinofil Gastrit / Gastroenterit. *Kurr. Gastroenterol. Rep.* 2021;23:13. doi: 10.1007/s11894-021-00809-2. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
33. Peterson K., Safroneeva E., Schoepfer A. Eozinophilic oshqozon-ichak kasalliklari uchun rivojlanayotgan muolajalar. *J. Allergiya Clin. Immunol. Pract.* 2021;9:3276–3281. doi: 10.1016 / j.jaip.2021.07.031. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
34. Ertuglu L. A., Afsar B., Yildiz A. B., Demiray A., Ortiz A., Covic A., Kanbay M. shakar bilan Shirin ichimliklarni boshqa ichimliklar bilan almashtirish: bu sog'lom qarish sari keyingi qadam bo'lishi mumkinmi? *Kurr. Nutr. Rep.* 2021;10:399-412. doi: 10.1007/s13668-021-00372-2. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
35. Popa A. R., Vesa C. M., Uivarosan D., Jurca C. M., Isvoranu G., Socea B., Stanescu A. M. A., Iancu M. A., Scarneciu I., Zaha D. C. Shirin ichimliklarni iste'mol qilish, tez oziq-ovqat mahsulotlari, tana massasi indeksi, och qon glyukoza va qon o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha kesma tadqiqot Shimoliy-g'arbiy Ruminiya yosh kattalar bosim. *Rev. Chim.* 2019;70:156–160. doi: 10.37358 / RC.19.1.6872. [CrossRef] [Google Scholar]
36. Pinti M., Appay V., Campisi J., Frasca D., Fulop T., SOS D., Larbi A., Vaynberger B., Cossarizza A. immun tizimining qarishi: yallig'lanish va emlashga e'tibor qarating. *Yevro. J. Immunol.* 2016;46:2286–2301. doi: 10.1002 / eji.201546178. [PMC bepul maqola] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
37. Di Giosia P., Stamerra C. A., Giorgini P., Jamialahamdi T., Butler A. E., Sahebkar A. yallig'lanishda ovqatlanishning roli. *Qarish Res. Rev.* 2022; 77: 101596. doi: 10.1016 / j. arr.2022.101596. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

GRAMMATICAL CATEGORIES OF NOUN

Janabayeva Nilufar Yergeshbayevna

*Navoi state pedagogical institute english language
and literature faculty 301 group*

ANNOTATION

In any language, nouns play a crucial role in communication, providing the foundation upon which sentences are constructed. This article discusses the grammatical categories of nouns.

Key words: fundamental building blocks, basic grammatical categories, grammatical category, masculine, feminine, neuter qualities.

АННОТАЦИЯ

В любом языке существительные играют решающую роль в общении, обеспечивая основу для построения предложений. В данной статье рассматриваются грамматические категории существительных.

Ключевые слова: фундаментальные строительные блоки, основные грамматические категории, грамматическая категория, мужской, женский, средний роды.

Nouns, fundamental to language and communication, are words that name people, places, things, or ideas. This annotation delves into the multifaceted nature of nouns, exploring their classifications, grammatical functions, and linguistic importance.

Classification: Nouns encompass a broad spectrum of entities, ranging from concrete objects to abstract concepts. They are categorized into common nouns, denoting general entities, and proper nouns, referring to specific individuals, places, or organizations.

Grammatical Functions: Nouns serve various roles within sentences, including subjects, objects, complements, and indicators of possession. Their grammatical function dictates their syntactic role and placement within a sentence structure.

Gender and Number: Some languages assign gender to nouns, while all languages distinguish between singular and plural forms. Gendered nouns require agreement with accompanying modifiers, while pluralization rules vary across languages.

Special Types: Beyond common and proper nouns, language features collective nouns (e.g., "team"), abstract nouns (e.g., "happiness"), and countable vs. uncountable nouns (e.g., "book" vs. "water"), each serving distinct linguistic purposes.

Importance: Nouns are indispensable for communication, providing the means to name and describe the world around us. Mastery of nouns is essential for effective

language acquisition and expression, enabling individuals to convey ideas and experiences accurately.

This annotation offers a comprehensive overview of nouns, highlighting their centrality to language and emphasizing their role in facilitating communication and understanding.

Understanding the Grammatical Categories of Nouns

Nouns, the fundamental building blocks of language, serve as the names for people, places, things, and ideas. However, beyond their basic function as names, nouns possess grammatical properties that help shape the structure and meaning of sentences. Understanding these grammatical categories is essential for mastering any language.

1. Number: Singular and Plural

One of the most basic grammatical categories of nouns is number. Nouns can be singular, referring to one person, place, thing, or idea, or plural, referring to more than one. In English, the plural form of most nouns is created by adding "-s" or "-es" to the singular form (e.g., "cat" becomes "cats", "box" becomes "boxes").

2. Gender

Gender is a grammatical category that assigns nouns to different classes based on their association with masculine, feminine, or neuter qualities. While some languages like Spanish or French explicitly mark gender on nouns with specific endings, English generally lacks grammatical gender. However, pronouns like "he", "she", and "it" indirectly convey gender in English.

3. Case

Case refers to the grammatical function of a noun within a sentence. While English has lost most of its case distinctions compared to older forms of the language like Old English, it still retains some vestiges. The most common cases in English are nominative (subject of the sentence), accusative (direct object), and possessive (indicating ownership or association).

4. Countable and Uncountable Nouns

Nouns can also be categorized as countable or uncountable. Countable nouns are those that can be counted individually (e.g., "books", "apples"), while uncountable nouns refer to substances, concepts, or qualities that cannot be counted as discrete units (e.g., "water", "happiness").

5. Determiners

Determiners are words that come before nouns to provide context or specify their reference. Common determiners include articles (e.g., "the", "a", "an"), demonstratives (e.g., "this", "that"), possessives (e.g., "my", "your"), and quantifiers (e.g., "some", "many").

6. Modifiers: Adjectives and Adjectival Phrases

Nouns can be modified by adjectives or adjectival phrases, which provide additional information about their qualities or characteristics. Adjectives typically directly precede the noun they modify (e.g., "red apple", "tall building").

Over the course of its evolution, the English adjective has shed its forms of grammatical agreement with nouns. Consequently, the only remaining paradigmatic forms of adjectives are those related to degrees of comparison.

The essence of the comparative category lies in expressing varying degrees of intensity of a quality when comparing similar referents. This category consists of three forms: the basic form (positive degree) lacking comparative features, the comparative degree indicating a higher intensity of a quality in one referent compared to another, and the superlative degree denoting the highest intensity of a property surpassing all other entities mentioned or implied.

However, certain adjectives cannot form degrees of comparison. Typically, these "deficient" words belong to the class of relative adjectives, although even they may adopt comparative forms when used metaphorically.

Most qualitative adjectives possess degrees of comparison, yet it's important to distinguish between those with "gradable" meanings and those with "absolute" meanings. For instance, "strong" is a gradable adjective, while words like "real," "equal," and "blind" denote absolute qualities and do not admit gradations.

Another group of "non-comparables" includes adjectives expressing moderately qualified qualities (e.g., "yellowish," "half-sarcastic"). However, the most distinct category consists of adjectives denoting the highest degree of a quality. These "extreme adjectives" typically appear with the definite article, emphasizing their superlative semantics.

The formation of comparative degrees is constrained by the phonetic structure of words. Monosyllabic adjectives form their degrees of comparison through inflections (-er and -est), while two-syllable adjectives may change morphologically or with the aid of quantifiers. Polysyllabic adjectives rely on quantifiers to express intensity.

Scholars are divided on whether forms formed by "more" and "most" constitute analytical forms of adjectives or not. While some argue for their classification as analytical forms due to their parallel structure with morphological forms, others contest this view. The lexical opposition of "more" and "most" with "less" and "least" complicates their classification. Elative constructions with "most" also add complexity, as they express a very high degree of a property without comparison.

If elative forms are deemed analytical, then phrases with "very," "extremely," "totally," and "awfully" should be considered similarly, given their semantic similarity.

Conclusion

Understanding the grammatical categories of nouns is essential for constructing clear and coherent sentences in any language. By mastering these categories, language learners can effectively convey meaning and express themselves with precision and accuracy. Whether singular or plural, countable or uncountable, nouns form the backbone of language, enabling communication and expression across cultures and contexts.

References:

1. Plokh M.Ya. Theoretical foundations of grammar. M.: Higher School, 2006.
2. Plokh M.Ya. Workshop on theoretical grammar of the English language: textbook. M.: Higher School, 2007.
3. Gurevich VV. Theoretical grammar of the English language - Comparative typology of English and Russian languages. M.: Nauka, 2008.
4. Shtepiig D.A. Grammatical semantics of the English language. The human factor in language. - M., 1995.
5. Blokh M U. A Course in Theoretical English Grammar. - M., 2000.
6. Halliday MAK An Introduction to Functional Grammar. - London, 1995.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF ACCUSATIVE CASE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Writer: Norpultova Nargiza Nuriddin qizi

Navoi State Pedagogical Institute

The faculty of English language and literature

Research advisor: Mehrigul Najmiddinova Najmiddin qizi

Annotation: The purpose of this article is to provide specific information regarding the use of accusative cases in Uzbek and English

Key words: accusative cases, meaning, grammar, noun, object, verb

Аннотация: Цель данной статьи – предоставить конкретную информацию об использовании винительных падежей в узбекском и английском языках.

Ключевые слова: винительный падеж, значение, грамматика, существительное, объект, глагол

Annotatsiya: Ushbu maqoladan maqsad o‘zbek va ingliz tillarida qarama-qarshi tushum kelishini qo‘llanilishiga oid aniq ma’lumotlarni taqdim etishdan iborat.

Kalit so‘zlar: tushum kelishigi, ma’no, grammatika, ot, predmet, fe’l

DIVERSE OPINIONS ABOUT MODERN CASE SYSTEM IN TWO LANGUAGES

Other four cases expressed with prepositions in English. The Coordination of the case with preposition brings some problems, because there is no preposition in Uzbek. Besides that, preposition give another meaning according to expressing in the sentence. Dative case, Accusative case, Locative case, Ablative case.

Eg: His face red with anger. Uning yuzi jahldan qizardi.

She writes letter with pen. U xatni ruchka bilan yozdi.

The Accusative case-Tushum kelishigi

Meaning and functions of the other Uzbek cases may be denoted in Uzbek either by means of prepositions or by word order. For instance the meaning and function of the Uzbek tushum kelishigi is expressed in Uzbek by means of the case ending - ni which denotes the object acted upon and it may be expressed in English by means of word order which is characterized in this language to be very strict in comparison with Uzbek. [Buranov; 123]

e.g. ko'rdim ko'zingni qoldim baloga, qayga borayin endi davoga?

In Uzbek the Accusative case of the noun is represented by the morphemes -ni and -n which simultaneously express two meanings: object and definiteness:

Menga kitobni ber. (Give me the book)

Xatni yozib bo'ldim. (I have finished the letter)

The morpheme -n is used in poetry:

Tongi kurtak, oqshomgi g'uncha

Sahar turib ochar chechagin. [H. Olimjon; 97]

One should distinguish between the object expressed by a noun in the nominative case and the object expressed by a noun in the accusative case:

Menga kitob ber (Give me a book)

Menga kitobni ber (Give me the book)

In the first example the noun in the nominative case (kitob) denotes an indefinite object. In the second example the noun in the accusative case (kitobni) denotes a definite object. J.B. Buranov and other “The Grammatical structures of English, Uzbek and Russian” [Buranov; 86]

Expressing Uzbek Accusative case in English

Uzbek - English

Naccus Nnom

1. O'qituvchimni ko'rdim- I have seen my teacher

2. Qirol Dartanyanni urushga jo'natdi -King sent D'Artagnan to the war

3. Ukamni ko'rdingmi?- Have you seen my brother

4. U qalamimni sindirib qo'ydi- He has broken my pencil

Naccus the + Nnom

1. Qilichni ol- Take the sword

2. Xatni tugatdim- I have finished the letter

3. Askarni chaqir -Call the solder in

Tushum kelishigi

Qo'shimchasi -ni. Tushum kelishigi shaklini olgan so'z doimo o'timli fe'lga bog'lanadi. Tushum kelishigidagi so'z bilan o'timli fe'l yonma yon kelganda, ko'p hollarda tushum kelishigi tushib qoladi: kitob o'qidim. Tushum kelishigidagi fe'l bilan o'timli fe'l orasida boshqa so'z qo'llanilsa, atoqli otlar, olmoshlar va sifatdoshlarga qo'shilganda tushum kelishigi tushib qolmaydi: kitobni bugun o'qidim. Tushum kelishigidagi so'z gapda vositasiz to'ldiruvchi bo'lib keladi. [Erkaboyeva; 133]

Masalan: Maqtanganni o'yini ko'r, Kerilganni to'yini ko'r. Egalik qo'shimchasini olgan ismlarga bog'lanuvchi so'z qaratqich kelishigi shaklida, o'timli fe'llarga bog'lanuvchi so'z tushum kelishigi shaklida keladi.

Qiyoslash: derazamning oldi, gulni hidladi, qalamning rangi, qalamni berdi.

Tushum kelishigi qatnashsa belgili, qatnashmasa belgisiz hisoblanadi: savatni to'qish-belgili, savat to'qish-belgisiz. [Erkaboyeva; 146]

Tushum kelishigi ham she'riyatda qisqartiriladi:

Shaftolilar gulin (ni) to'kadi,

Meva bog'lab belin (ni) bukadi.

Qaratqich kelishigi bilan tushum kelishigi qo'shimchasi she'riyatda shakldosh bo'la oladi.

Yer kurrasini (ning) boshini (ni) tang'idik. [Erkaboyeva; 192]

Mana ko'rib turganimizdek ingliz tili o'zbek tilidagi kelishiklar o'rtasida katta farq bor ekan. O'zbek tilida kelishik qo'shimchalari faqatgina qo'shimchalar orqali ifodalanadi, ingliz tilida esa ham qo'shimcha ham predloglar bilan ifodalanadi.

References

1. J.B. Buranov and others “The Grammatical structures of English, Uzbek and Russian” Part I Tashkent “Uqituvchi” 1986, 85-213 bet
2. Hoshimov O'. Buranov J. “Ingliz tili grammatikasining normativ kursi” T O'qituvchi 1989, 78-135 bet
3. Nargiza Erkaboyeva “O'zbek tilidan ma'ruzalar matni” oliy o'quv yurtlariga kiruvchi abiturentlar uchun qo'llanma, T, 2012, 101-233 bet
4. The ministry of Higher and Secondary Special Education of the republic of Uzbekistan «The comparative typology of English, Russian and Uzbek languages», Gulistan 2007

MEROS ILMI TARIXI VA UNING MOHIYATI

*O‘zbekiston Xalqaro islom akademiyasi
2-kurs magistranti - Ismoilov Akbar*

Annotatsiya

Meros ilmini o‘rganish nafaqat shaxsning moddiy haq-huquqlarini himoya qilish balki jamiyat barqaror bo‘lishi uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy adolat tizimini o‘rnatish demakdir. Meros ilmi tarixiga nazar solsak har qanday zamon va makonda inson vafot etganidan so‘ng undan qolgan mol-mulkni uning vorislariga taqsimlash ijtimoiy jihatdan muhim bo‘lganini kuzatamiz. Shu sababdan azaldan deyarli barcha jamiyat va davlatlarda vasiyat va meros taqsimoti masalalarini tartibga soluvchi huquqiy normalari u yoki bu ko‘rinishda mavjud bo‘lgan. Ushbu maqolada meros ilmi tarixi va mohiyati haqida so‘z yuritiladi. Shu bilan birga, islom shariati huquqidagi meros instituti ushbu azaliy ijtimoiy hodisani qanday takomillashtirgani bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: Qur‘on, sunnat, huquq, meros, huquqiy tizim, xristianlik, yahudiylilik, shariat, marhum, vasiyat, voris.

Islom shariatida meros hukmlarining mohiyatini anglab yetish uchun, undan avvalgi jamiyatlarda vorislik huquqlari qanday bo‘lgani va ularning rivojiga nazar solishdan boshlash maqsadga muvofiqdir deb hisoblayman.

Xamurapi qonunlari. Qadimgi Babil davlati qonunchiligida meros masalalari. Mazkur to‘plamga ko‘ra merosga eng avval o‘g‘illar, o‘g‘illar bo‘lmasa qizlar, keyinchalik qizlar ham o‘g‘illar bilan teng ravishda meros olish huquqiga ega bo‘lganlar. Agar meros qoldiruvchining farzandlari va nevaralari bo‘lmasa, u holda aka-ukalar, ular bo‘lmasa, amakilari merosxo‘r sifatida ulush olganlar. Agar meros qoldiruvchining o‘g‘illaridan biri o‘lgan bo‘lsa va undan farzandlar qolgan bo‘lsa, u holda ular otasining o‘rniga merosxo‘r bo‘lib, tegishli ulushni olganlar.

O‘lgan onaning sep-sidirg‘asi bolalar o‘rtasida teng taqsimlangan, bu mulk otaga o‘tmagan (x.q.167-modda). Agar xotin bola ko‘rmay vafot etsa, u holda er qaynonasidan qalin pulini qaytarib olib, xotining sep-sidirg‘asini qaytarib bergan (x.q.163-modda)¹.

Manu qonunlari. Qadimgi Hindistonda meros masalalari quyidagicha bo‘lgan. Oilada barcha mol-mulklar umumiy boylik hisoblangan, lekin oila boshlig‘i tomonidan idora etilgan. Meros barcha o‘g‘illar o‘rtasida teng taqsimlangan yoki katta o‘g‘il qo‘lida qolgan, u esa oila boshlig‘iga aylangan va boshqa oila a‘zolariga homiylik

¹ Haydarali Muhamedov. Xorijiy mamlakatlar davlati va huquqi tarixi. I qism. –T.: 2005, – B.87-97.

qilgan. Qizlar merosdan mahrum bo‘lganlar, lekin aka-ukalar o‘z ulushlaridan 1/4 qismini ularga sepsidirg‘a sifatida ajratishlari lozim bo‘lgan.

Li Szi qonunlari. Qadimgi Xitoy qonunchiligidagi meros taqsimotida avvalo bolalar, nabiralar agar ular bo‘lmasa so‘ngra boshqa qarindoshlar qonuniy merosxo‘rlar sifatida e‘tiborga olingan. Oilada katta o‘g‘il meros olishda katta imtiyozga ega bo‘lgan. Ota o‘lganidan so‘ng oila mulki to‘ng‘ich o‘g‘ilga o‘tgan va u oila boshlig‘iga aylanib, boshqa oila a‘zolari ustidan hukmronlik qilish huquqiga ega bo‘lgan².

Sparta qonunlari. Afinada meros huquqi qonunlar, yoki vasiyat bo‘yicha taqsimlangan. Agar marhum vasiyat qoldirmagan bo‘lsa, meros qonunchilik bo‘yicha quyidagi tartibda taqsimlangan. Merosga birinchi navbatda marhumning o‘g‘illari haqli hisoblangan. O‘g‘illar bo‘lsa, qizlar merosdan ulush olmaganlar. Qizlar faqat turmushga chiqayotganlarida aka-ukalaridan sep-sidirg‘a olishlari mumkin bo‘lgan. Meros o‘g‘illar o‘rtasida teng taqsimlangan. Nikohsiz tug‘ilgan bolalar ota mulkiga merosxo‘r sifatida da‘vo qilish huquqiga ega bo‘lmaganlar.

Sali haqiqati. Franklar davlatida merosxo‘rlik qonunlari. Merosning qonun bo‘yicha va vasiyat bo‘yicha turlari bo‘lgan. Qonun bo‘yicha meros ko‘chadigan va ko‘chmas mulklarga nisbatan turlicha amalga oshirilgan. Ko‘chadigan mulklar birinchi navbatda bolalar, so‘ngra ona, aka-ukalar va opa-singillar, onaning opa-singillari, otaning opa-singillari, yaqin qarindoshlarga meros qilib qoldirilardi. Merosni taqsimlashda ona urug‘iga nisbatan bunday imtiyozlarning o‘rnatilganligi matriarxat qoldiqlarining saqlanib qolganligidan guvohlik beradi.

Franklarda o‘lgan kishining mol-mulki oilaga, urug‘ga, yashab turgan qarindoshlariga tegishli deb hisoblanardi. Vasiyat bo‘yicha meros hadya yo‘li bilan qoldirilishi mumkin edi. Umumiy qoidaga xilof ravishda, rim huquqi ta‘siri ostida vasiyat bo‘yicha meros instituti “Teodorix edikti”³da mustahkamlandi.

Xristianlik joriy qilinishi bilan o‘lgan kishining mol-mulki cherkovga hadya tariqasida o‘tkazila boshlangan. Bu o‘lgandan keyingi hadya franklarda va ingliz-saklarda keng tarqalgan bo‘lib, to‘la ma‘nodagi vasiyat emas edi.

Ilk Angliya davlatida meros masalalari. O‘rta asrlarda Angliyada meros qoldirishning qandaydir yagona tizimi mavjud emas edi. "Umumiy huquq" vasiyat bo‘yicha merosni nazarda tutmaydi. Vasiyat amalda ishonib topshirilgan mulk instituti bilan birga joriy etilgandi⁴. Vaqt o‘tishi bilan ishonib topshirilgan mulk voyaga yetmaganlar tomonidan qonun bo‘yicha ham, vasiyat bo‘yicha ham meros qilib olinishi

² Haydarali Muhamedov. Xorijiy mamlakatlar davlati va huquqi tarixi. I qism. –T.: Toshkent Davlat yuridik instituti nashriyoti, 2005. – B.105.

³ Teodorix edikti – Rim huquqining tashkiliy qismi bo‘lib, u qulchilikni qonunlashtirgan.

⁴ Haydarali Muhamedov. Xorijiy mamlakatlar davlati va huquqi tarixi. I qism. –T.: Toshkent Davlat yuridik instituti nashriyoti, 2005. – B.108.

tartibini belgilaydigan bo‘ldi, chunki har ikki holda ham ulaming mulkini boshqarish uchun mulk ishonib topshiriladigan shaxsni tayinlash talab etilardi⁵.

Tayxo Yoro Ryo. Qadimgi Yaponiya davlatida meros masalalari. “Tayxo Yoro Ryo‘da fuqarolik, nikoh-oila, jinoyat va ma‘muriy huquq normalari mavjudligini kuzatish mumkin. “Meror qilib olish va meror qilib qoldirish haqida”gi XIII qonun amaldorlardan boshlab imperatorgacha aslzodalar uylarining boshliqlari unvonlarini meror qilib qoldirish (taxt vorisligi qoidalari) haqida, shuningdek ular tomonidan tuzilgan nikohlarning qonuniylik shartlari haqida normalar belgilaydi⁶.

Yahudiylik dinida meros masalasi. Tavrotda marhum qoldirgan merosga da‘vogarlikning muayyan ketma-ketligi belgilangan. Kishi marhumga qarindoshlik jihatidan qanchalik yaqin bo‘lsa, merosiga egalik qilishga ham shunchalik haqliroq bo‘ladi.

Marhumning birinchi darajalik merosxo‘ri bu uning o‘g‘lidir. O‘g‘il barcha merosni oladi. Agar marhumning bir-nechta o‘g‘illari bo‘lsa, ular merosni o‘zaro teng miqdorda bo‘lib oladilar. Ammo o‘g‘illarning eng kattasi ya‘ni to‘ng‘ich o‘g‘il, qolgan ukalariga nisbatan merosdan ikki barobar ko‘p ulush olishga haqlidir. (Shulxan Arux.277:1).⁷

Agar marhumning o‘g‘il farzandlari ham, yoki vafot etgan o‘g‘illarining farzandlari ham ya‘ni o‘g‘il nabiralari, bo‘lmasa, merosni olishga keyingi nomzod bu marhumning qizlari bo‘ladi. Huddi yuqorida aytilganidek, agar marhumning qiz farzandlari ham uning hayotligida vafot etgan bo‘lsalar meros olish huquqi ularning farzandlariga o‘tadi. Bu o‘rinda ham o‘g‘illar qizlardan yuqori turadilar. Agar marhumning farzandlari umuman yo‘q bo‘lsa, faqatgina shu holatda meros olish huquqi marhumning otasiga o‘tadi. Marhumning biologik otasi merosxo‘r bo‘lishi mumkin. O‘gay otasi emas. Otasi bir ona boshqa farzandlarning har-biri o‘z onasiga meros qoldirishi mumkin. Oilada meros ota tarafga qarab taqsimlanadi⁸.

Masihiylik dinida meros taqsimlash tartibi. Masihiylik dinida meros huquqlariga ta‘luqli hukmlar “Eski Ahd”⁹da keltirilgandir. Bibliyaning ikkinchi qismi bo‘lgan “Yangi Ahd”¹⁰da esa gap asosan ma‘naviy-ruhiy boylik va ularning merosi haqida boradi. Eski yoki Qadimgi ahd yahudiylar va xristianlar uchun bir bo‘lgani sabab, meros masalalari haqidagi hukmlar ham umumiy holda bir xildir.

⁵ O‘sha manba. – B.110.

⁶ O‘sha manba. – B.115.

⁷ Haydarali Muhamedov. Xorijiy mamlakatlar davlati va huquqi tarixi. I qism. –T.: Toshkent Davlat yuridik instituti nashriyoti, 2005. – B.120.

⁸ Гансфрид Шломою Кицур шульхан арух. – Иерусалим.: Шамир, 1994. С. 159.

⁹ Eski Ahd – Nasroniylikda “Bibliya”ning ikki qismidan, avvalgi qism kitoblar majmuasi. 39 ta “Tanax” kitoblaridan tashkil topgan.

¹⁰ Yangi Ahd - Nasroniylikda “Bibliya”ning ikki qismidan, keyingi qismi bo‘lib, 27 ta kitoblar majmuasidan tashkil topgan.

Eski ahdda ko‘ra yer egasi yerini muxtojlikdan sotishga majbur bo‘lgan bo‘lib begonaga sotgan bo‘lsa ham, muchal yili ya‘ni har ellik yilda ushbu yer birlamchi egasiga yoki uning merosxo‘riga qaytarilishi lozim bo‘lgan.

Masihiylikka ko‘ra ham meros o‘g‘il merosxo‘rlar o‘rtasida “merosxo‘rlar soni qo‘shuv bir”, tarzida bo‘linadi. To‘ng‘ich o‘g‘il ikki hissa oladi. Eski ahd turkumiga kiruvchi “Bo‘lmoqlik” kitobidagi (1471-1450 mil.avv) hikoyada Isav o‘zining merosdagi, to‘ng‘ich o‘g‘illik, haqqini Yoqubga sotgani keltiriladi. Shunga ko‘ra Isav o‘zining to‘ng‘ichlik huquqini sotgani sabab merosdagi qo‘shimcha hissadan ayrilgan, to‘liq ulushidan emas.

Johiliyat davridagi arablarning merosga oid tushunchalari ham yuqorida zikr etilgan xolatdan deyarli farq qilmagan. Ularda faqat erkak kishigina meros qoldirish huquqiga ega bo‘lgan. U ham mol-mulkini o‘zi hoxlagan shaxsga qoldirgan. Agar meros qoldiruvchining tutingan otasi yoki biror xomiysi bo‘lsa, ana ular ham merosxo‘r hisoblangan. Vafot etgan kishi vorisni o‘zi tayinlab ketmagan bo‘lsa, uning mol-mulki ayollar, bolalar, kasal yoki keksalardan bo‘lak qabilaning kuch-qudratga ega, nufuzli biror kimsasiga o‘tib ketgan. Hatto ba‘zilar ayollarni ham meros qatoriga qo‘shib o‘z merosxo‘riga vasiyat qilib qoldirganlar¹¹.

Islom huquqida meros masalasiga katta e‘tibor bilan qaralib, bunday nomaqbul, adolatsiz urf-odatlariga chek qo‘yilgan. Chunki bu juda muhim ijtimoiy hodisadir. Toki bunday xassos masala adolatli hal etilmas ekan, jamiyatdagi barqarorlikka putur yetib, xotirjamlik bulmaydi. Shu bois islom huquqida merosni to‘g‘ri taqsimlashga katta ahamiyat berilgan. Islom huquqi (Fiqh) dunyoning keng ko‘lamda rivojlangan huquqiy tizimlaridan biri sifatida, uzoq muddatli taraqqiyot bosqichlarini bosib o‘tib, barcha islom dunyosi xalqlarining ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotida unutilmas iz qoldirib kelgan.

Islom shariatida meros ilmining sha‘ni ulug‘dir, uning asrlardan hech biri ham bexojat bo‘lmagan shariat ilmlari orasida xos o‘rni bordir. Shu bilan birga u birinchi bo‘lib unutiladigan va qalblardan birinchi bo‘lib ko‘tariladigan ilmdir-ki hatto bir zamon kelib, unda ikki kishi meros taqsimotida kelisholmay qoladilar va ularga ushbu masalani yechimini aytib, fatvo bera oladigan shaxsni topa olmaydilar. Shu sababdan rosululloh (s.a.v) biz musulmonlarga faroiz (meros) ilmini o‘rganish va uni boshqalarga o‘rgatish orqali ushbu ilmni muhofaza qilishga buyurdilar.¹²

Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi, Nabiy (s.a.v) shunday dedilar, *“Faroizni o‘rganinglar va o‘rgatinglar, albatta u limning yarmidir va u unutiladi, va u (faroiz ilmi) ummatimdan birinchi bo‘lib olib qo‘yiladi”*, Ibn Moja va Daruqutniy rivoyati.

¹¹ Azhari sharif ulamolari kengashi. Islom fiqhida meros. – Qohira.: Darus salam, 2001. – B.6.

¹² Azhari sharif ulamolari kengashi. Islom fiqhida meros. – Qohira.: Darus salam, 2001. – B. 7.

Arablarda Islomdan oldin mavjud bo‘lgan meros nizomi va shariatning unga nisbatan munosababiga nazar solaylik. Bu borada manbalarda bir-qancha ma’lumotlar mavjud. Meros, mulkning ko‘chishligi sabablaridandir. Chunki mollar va moliyaviy huquqlar meros qoldiruvchidan (muvarris) u vafot etgach, o‘rinbosarlik yo‘li bilan yoki shariat hukmiga binoan, merosga ta’luqli huquqlar bajarilganidan so‘ng merosxo‘rlariga (varosa) ko‘chadi. Arabalar johiliyat davrida ikki narsaga ko‘ra meros qoldildilar, ular: nasab va sabab¹³.

Nasabga yoki qarindoshlikka ko‘ra meros olishga kelsak: unga ko‘ra ot mina oladigan, dushman bilan jang qila oladigan va g‘anima (o‘ljalar)ni qo‘lga kirita oladigan erkaklardan katta o‘g‘illargagina meros tegar edi. Eng katta merosni eng kattaga berar edilar. Agar vafot etgan odamning o‘g‘illari bo‘lmasa, uning nasabga ko‘ra eng yaqin va eng katta qarindoshlari, mayitning akasi, amakisi va shu kabi asabalari, merosga haqliroq sanalar edi. Ayollar, o‘g‘il yoki qiz bo‘lsin yoshbolalar esa umuman meros olmas edilar. Sababga ko‘ra meros olish kelsak, unga ko‘ra meros o‘g‘il tutunish “tabanniy” sababli ya’ni bir kishi o‘ziga bir bolani o‘g‘il tutungani haqida e’lon qilishi va uning vafotidan so‘ng tutungan o‘g‘il huddi pushtidan bo‘lgan o‘g‘il kabi barcha merosni olishi ila amalga oshiriladi edi.

Tabanniy johiliyat davrida arablar orasida juda keng tarqalgan odatlardan biri edi. Mazkur o‘g‘il tutunish odatiga ikki ish(amaliyot) biriktirilgan(bog‘liq) edi. Birinchisi: Johiliyat arablari tabanniyni nikohni taqiqlovchi sabablardan biri qilib olgan edilar. Unga ko‘ra tutungan ota, tutungan o‘g‘il ayol bilan ajrashganidan so‘ng yoki o‘g‘ilning vafotidan keyin ham, uylanishi mumkin emasdi.

Ikkinchisi: Arablar tabanniy, o‘g‘il tutunishni, yuqorida aytilganidek, meros olish sabablaridan bir sabab qilib olgan edilar.

Bundan tashqari, sabab bilan meros olishga yana qasam yoki kelishuv orqali meros olishlar ham kirar edi. Agar ulardan biri vafot etsa uning sherigi mazkur qasamga ko‘ra meros olgan. Demak, Islomdan oldin arablar yoshbolalar va ayollarga, ular qabilani himoya qilmaydi, dushman bilan jang qilmaydi va g‘animalar olmaydi deb hujjat qilib olib, merosdan bermas edilar.

Johiliyat arablari shunday qilar edilar, illo urush qila oladigan odamga merosni berardilar va qolganlarning haqqini paymon etar edilar. Johiliyat arablarining mantiqi shunday edi, ba’zi qalblarga shu kabi Allohning farziga, odil va hikmatli taqsimotiga teskari bo‘lgan hayollar kelgan. Afsuski hozirgi zamon johiliyatining mantig‘i ham shu kabidir.

Islom dini kelgach arablarni merosdagi o‘z odatlariga bir muddat tashlab qo‘ydi. So‘ngra Islom o‘g‘il tutunish masalasini Alloh subhanahu va taoloning “va asrandi bolalaringizni sizga farzand ham qilgan emas”, degan oyati karimasi ila botil ya’ni yo‘q

¹³ Muhammad Toha Xalifa. Ahkamul Mavaris. – Qohira.: Darus salam, 2008. – B. 694.

qildi. Boshqa bir oyatda “Ularni o‘z otalari nomi bilan chaqiringlar. Ana shu Allohning nazdida to‘g‘ridir. Agar otalarini bilmasangiz, ular sizning din qardoshlaringiz va do‘stlaringizdir.”, deb marhamat qiladi. Yuqoridagi oyatlarga ko‘ra arablar tabanniya bog‘lagan narsalari, uni nikohni taqiqlovchilardan bir sabab deb e‘tiborga olish botil qilindi. Bunga sabab o‘g‘il tutungan kishiga tutungan o‘g‘li vafot etsa yoki xotiniga taloq berganidan so‘ng, unga ya‘ni tutungan o‘g‘lining xotiniga uylanishi muboh bo‘ldi. Ushbu hukm amaliyotga nabiy (s.a.v) ning shaxslarida, o‘zlari o‘g‘il tutungan Zayd ibn Haris taloq qo‘yganlaridan so‘ng Zaynab bint Jahshga nikohlanishlari bilan tatbiq bo‘ldi. Alloh taolo shunday marhamat qiladi: “Qachonki Zayd undan o‘z hojatini ado etgach, Biz seni unga uylantirdik. Toki mo‘minlarga o‘z asrandi bolalari xotinlarida ulardan hojatlarini ado qilishgach, tanglik bo‘lmasin deb. Allohning amri amal qilinishi lozim bo‘lgandir”¹⁴.

Bundan tashqari, Islom shariati er-xotinlikni ham meros sabablaridan bir sabab qilib e‘tiborga oldi, unga ko‘ra nikoh rishtasi sabab er va xotinlar biri-biridan meros oladilar. “Ota-onalar va qarindoshlar qoldirgan narsada erkaklarning nasibasi bor. Ota-onalar va qarindoshlar qoldirgan narsada ayollarning nasibasi bor. U oz bo‘lsin, ko‘p bo‘lsin – farz qilingan nasibadir”, degan oyati karimasiga binoandir. Tafsilan ya‘ni mufassal botil qilishi esa, Alloh taoloning: “Alloh sizga farzandlaringiz haqida vasiyat etib, bir o‘g‘ilga ikki qiz nasibasicha berishni amr etdi. Agar ular ikkitadan ko‘p bo‘lsalar, ularga u qoldirganining uchdan ikkisi. Agar qiz bitta bo‘lsa, unga yarmi”, degan oyatiga ko‘radir.

Yana Alloh subhanahu va taoloning er-xotinlar haqqi borasida shunday marhamat qiladi: "ولهن الربع مما تركتم إن لم يكن لكم ولد فإن كان لكم ولد فلهن الثمن مما تركتم"

“Ularga siz qoldirgan narsaning – agar bolangiz bo‘lmasa – choragi tegadi. Agar bolangiz bo‘lsa, ularga siz qoldirgan narsaning sakkizdan biri tegadi”. “Agar bir odam o‘lsa-yu, uning bolasi bo‘lmasa, singlisi bo‘lsa, unga marhumdan qolganning yarmi beriladi. Agar singilning bolasi bo‘lmasa, u hamma merosni oladi. Agar singil ikkita bo‘lsa, ular marhumdan qolganning uchdan ikkisini olarlar. Agar (merosxo‘rlar) erkak-ayol birodarlar bo‘lsalar, bir erkak ikki ayol hissasi asosida oladilar. Adashmasligingiz uchun Alloh bayon qilmoqda. Alloh har bir narsani biluvchi zotdir”¹⁵.

Albatta, bu umumiy qoida ila Islom o‘n to‘rt asrdan beri ayollarga ham meros beradi va hatto ularning merosdagi haqlarini erkaklarnikidan ham ustun qo‘yadi. Huddi shu qoidaga ko‘ra, Islom shariati, johiliyat haqlarini yegan va zulm qilgan yoshbolalarning huquqlarini ham himoya qildi.

Albatta, Islomning merosdagi uslubining xususiyati, uning barcha qonuniyatlaridagi xususiyati kabi, kunduzgi quyoshdek yaqqol ko‘zga tashlanadigan, aniqdir. Darhaqiqat ushbu nizom haqlarni o‘z haqdorlariga yetkazdi. Agar johiliyat

¹⁴ Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsihi Hilol. Juz 4. – T.: Hilol-Nashr, 2009. – B.592.

¹⁵ Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsihi Hilol. Juz 1. – T.: Hilol-Nashr, 2009. – B.502 – 503.

faqatgina kuchlilarni rioya qilib, zaiflarni merosdan mahrum qilgan bo‘lsa, Islom zaiflar haqida ham qayg‘urgan va ularning rioyasini qilgan. Sababi, Rosulullohning (s.a.v): “*Merosxo ‘rlaringni boy qilib tashlab ketmoqliging, ularni insonlardan yordam so‘rab yuradigan, faqir qilib tashlab ketmoqligingdan yaxshidir*”¹⁶, degan hadislariga binoan, albatta zaiflar g‘amxo‘rlik va yordamga haqliroqdirlar. Islom kuchlilarni ham merosdan mahrum qilgani yo‘q, kimdagi meros sabablaridan bir sabab toplisa va uni merosdan to‘suvcchi sabab bo‘lmasa, katta bo‘ladimi kichikmi yoki kuchli bo‘ladimi zaifmi meros olaveradi.

Johiliyat merosda faqat manfaat keltiradigan taraf haqqida qayg‘urgan, ot choptira oladigan, g‘animalar qo‘lga kiritadigan va qavmni himoya qiladiganlardan boshqalarga merosdan ulush bermagan bo‘lsalar ham, ulardan boshqalarda manfaat yo‘q degani emas. Balki ulardan boshqalar mutavaffa (vafot etgan kishiga) yaqinroq va foydaliroq bo‘ladi, Alloh subhanahu va taolo marhamat qiladi:

"أباؤكم وأبناؤكم لا تدرون أيهم أقرب لكم نفعاً"

“Otalaringiz va farzandlaringiz qay birlari sizlarga manfaati yaqinroq ekanini bilmassizlar”.¹⁷ Albatta bu adolat, g‘amxo‘rlik va marhamat nizomidir.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Ilmiy asarlar, risolalar

1. Shayx Muhammad Ali Sobuniy. Islom shariatida meros ilmi. Tarj:Shayx MuhammadSodiq MuhammadYusuf – T.: Hilol-Nashr, 2022. B. 238.
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. Juz 1. – T.: Hilol-Nashr, 2009. B. 663.
3. Abdulaziz Mansur. “Qur’oni karim ma’nolarining tarjima va tafsiri”. – Toshkent: TIU, 2001. B. 617. Aminov H., Primov S. Hanafiy fiqhi tarixi, manbalari va istilohlari. – Toshkent, Movarounnahr, 2017. – 328 b.
4. Haydarali Muhamedov. Xorijiy mamlakatlar davlati va huquqi tarixi. I qism. –T.: Toshkent Davlat yuridik instituti nashriyoti, 2005. B. 105.

Xorijiy tildagi adabiyotlar

5. Muhammad Toha Xalifa. Ahkamul Mavaris. – Qohira.: Darus salam, 2008. B. 694.
6. Azhari sharif ulamolari kengashi. Al-mavaris fi fiqhil islamiy. – Qohira.: 2001. B. 326.
7. Sajovandiy Sirojiddin Hanafiy. Faroizi Sirojiya. – Karachi.: Maktaba Bushro, 2010. B. 240.
8. Shayx Mulla Nizomiddin. Fatavoi Hindiya. Juz 6. – Bayrut.: Daru Kutubil Ilmiya, 2000. B. 542.

¹⁶ Asg‘ar Ali Robbaniy. Jomeu Termiziy va Fiqhul Hanafiy. Juz 7. – T.: Maktabatu Robbaniya Qoratashiy, 2020. – B. 423.

¹⁷ Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. Juz 1. – T.: Hilol-Nashr, 2009. – B.496.

ЗНАНИЯ И НАВЫКИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНЖЕНЕРНОЙ ГРАФИКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Нурметов Мухтор Рустамович

Доцент

Сейитниязова Айимхан Абдуллаевна

Старший преподаватель

Ургенчский государственный университет

Аннотация: Исследование подтверждает эффективность компьютерных технологий в обучении инженерной графике, выявляет практическую значимость данных и предлагает рекомендации для практики и дальнейших исследований.

Ключевые слова: Образование, инженерная графика, компьютерные технологии, обучение, эффективность, практическая значимость, рекомендации, исследования.

Введение

Инженерная графика - это важный инструмент в современном образовании, играющий ключевую роль в подготовке будущих учителей к успешной профессиональной деятельности. Этот обширный образовательный дисциплинарный комплекс включает в себя систему норм, правил и методов представления технических объектов и процессов на плоскости с помощью графических изображений.

Роль инженерной графики в современном образовании нельзя переоценить. В контексте развивающегося технологического мира, где инновации и инженерные решения являются движущей силой прогресса, умение читать, создавать и интерпретировать инженерные чертежи становится все более важным для будущих учителей.

Знания и навыки в области инженерной графики имеют значительное значение для будущих учителей по нескольким причинам. Во-первых, они помогают сформировать у студентов наглядное и точное представление о технических объектах и конструкциях, что в свою очередь способствует лучшему пониманию материала и углублению знаний в технических областях. Во-вторых, обладание навыками инженерной графики делает будущих учителей более компетентными в использовании современных образовательных технологий, таких как компьютерное моделирование и визуализация, что важно для подготовки студентов к работе в современном техническом мире. В-третьих, обучение инженерной графике развивает у студентов важные навыки, такие как аналитическое мышление, творческий подход к решению проблем и

коммуникативные умения, что необходимо для успешного преподавания технических дисциплин и работы с учениками разного уровня подготовки.

Таким образом, инженерная графика является неотъемлемой частью образования будущих учителей, обеспечивая им необходимые знания, навыки и компетенции для эффективного преподавания и подготовки студентов к требованиям современного мира.

Обзор литературы

История инженерной графики в образовании

История инженерной графики в образовании тесно связана с развитием инженерных и научных дисциплин. Самые ранние примеры инженерной графики можно обнаружить в древних цивилизациях, где чертежи использовались для создания строений, изобретений и механизмов. С развитием промышленности и технических наук в XIX и XX веках, значимость инженерной графики в образовании стала все более признанным фактом. В университетах и технических школах появились специализированные курсы по инженерной графике, а методы ее преподавания постоянно совершенствовались.

Современные подходы к преподаванию инженерной графики

Современные подходы к преподаванию инженерной графики отличаются широким использованием современных технологий и методов обучения. Вместе с традиционными методами рисования от руки, преподаватели активно внедряют в учебный процесс компьютерные программы для создания и анализа технических чертежей и моделей. Этот интегрированный подход позволяет студентам лучше понимать принципы инженерной графики и развивать свои навыки в реальном и виртуальном пространстве.

Исследования о влиянии обучения инженерной графике на профессиональное развитие учителей

Исследования о влиянии обучения инженерной графике на профессиональное развитие учителей показывают положительную корреляцию между уровнем компетенции в этой области и профессиональным успехом. Учителя, обладающие глубокими знаниями и навыками в инженерной графике, демонстрируют большую уверенность в себе при преподавании технических дисциплин, способствуют более эффективному усвоению материала студентами и успешному развитию их профессиональных навыков. Это подтверждает важность включения инженерной графики в учебные планы и программы подготовки учителей для обеспечения качественного образования в современном мире.

Методы и подходы к формированию знаний и навыков инженерной графики

Теоретические основы обучения инженерной графике

Теоретические основы обучения инженерной графики включают в себя изучение основных принципов графического представления объектов, систем и процессов. Это включает в себя изучение различных систем проекций, типов линий, размеров и толщин линий, а также правил выполнения чертежей согласно стандартам. При обучении студентов теоретическим основам инженерной графики используются лекции, семинары, учебники и специализированные курсы, которые позволяют студентам усвоить не только практические навыки, но и понять основы теории, лежащие в их основе.

Практические методики преподавания инженерной графики

Практические методики преподавания инженерной графики направлены на развитие у студентов навыков выполнения технических чертежей и диаграмм. Эти методики включают в себя проведение практических занятий, на которых студенты рисуют чертежи как вручную, так и с использованием компьютерных программ. Важными элементами таких методик являются выполнение графических упражнений, анализ и интерпретация реальных технических чертежей, а также работа с различными материалами и инструментами, используемыми при создании графических изображений.

Роль технологий в обучении инженерной графике

Технологии играют ключевую роль в современном обучении инженерной графике. Компьютерные программы для создания и анализа технических чертежей, такие как AutoCAD, SolidWorks, и Adobe Illustrator, предоставляют студентам возможность более эффективно создавать и редактировать графические изображения. Виртуальные среды моделирования позволяют студентам экспериментировать с различными конструкциями и решениями без необходимости создания физических прототипов. Это не только сокращает время, затрачиваемое на создание чертежей, но и развивает у студентов навыки работы с современными технологиями, что важно для их будущей профессиональной деятельности.

Итак, комбинация теоретических знаний, практических навыков и использование современных технологий играют важную роль в формировании у будущих учителей компетентности в области инженерной графики, обеспечивая им необходимые инструменты для успешного преподавания и воспитания студентов.

В рамках эмпирического исследования была использована смешанная методология, включающая как количественные, так и качественные методы исследования. Это позволило более полно охватить тему формирования навыков инженерной графики у будущих учителей.

Методология исследования включала следующие этапы:

1. **Формирование выборки:** Для исследования была сформирована выборка из студентов педагогических вузов, обучающихся по направлению "Техническое образование". В выборку вошли как студенты, имеющие опыт работы с компьютерной графикой, так и те, кто не имел такого опыта.

2. **Проведение предварительного тестирования:** Перед началом эксперимента студентам был предложен тест для оценки их начального уровня знаний и навыков в области инженерной графики. Это было необходимо для учета начального уровня в исследовании.

3. **Обучение и экспериментальные мероприятия:** Студенты были разделены на группы, одна из которых проходила обучение с использованием компьютерных технологий, включая виртуальные среды и интерактивные методы обучения, а другая группа получала традиционное обучение. Обе группы проходили через серию уроков, включающих как теоретические материалы, так и практические занятия.

4. **Проведение финального тестирования:** По окончании обучения всем студентам был предложен финальный тест для оценки их уровня знаний и навыков в области инженерной графики.

Анализ результатов показал следующее:

- **Группа, проходившая обучение с использованием компьютерных технологий,** показала более высокие результаты на финальном тестировании по сравнению с группой, получавшей традиционное обучение. Это указывает на эффективность использования современных технологий в обучении инженерной графике.

- **Студенты, имеющие предварительный опыт работы с компьютерной графикой,** в целом показали более высокие результаты как в группе с традиционным обучением, так и в группе с компьютерными технологиями. Это может свидетельствовать о том, что предварительные знания и опыт играют важную роль в успешном освоении инженерной графики.

- **Качественный анализ данных** также выявил положительное отношение студентов к использованию компьютерных технологий в обучении. Многие из них отметили удобство и эффективность такого подхода.

Таким образом, результаты исследования подтверждают значимость использования компьютерных технологий в обучении инженерной графике и их положительное влияние на формирование навыков у будущих учителей.

Анализ полученных результатов свидетельствует о значимом влиянии компьютерных технологий на эффективность обучения инженерной графике у будущих учителей. Группа, проходившая обучение с использованием современных методов, продемонстрировала более высокий уровень знаний и навыков по сравнению с группой, получавшей традиционное обучение. Это

подтверждает эффективность такого подхода и его потенциал для повышения качества образования в этой области.

Обсуждение совместимости результатов с предыдущими исследованиями подтверждает тенденцию к положительному влиянию компьютерных технологий на процесс обучения инженерной графике. Многие предыдущие исследования также выявляли преимущества использования современных методов в образовании, что согласуется с результатами нашего исследования.

Однако, несмотря на положительные результаты, стоит отметить несколько проблем и перспектив для дальнейших исследований в данной области. Во-первых, следует учитывать, что эффективность обучения с использованием компьютерных технологий может зависеть от уровня подготовки преподавателей и доступности необходимых ресурсов. Поэтому важно исследовать методы подготовки учителей и оптимизацию инфраструктуры для успешной реализации такого обучения.

Кроме того, важно продолжать исследования в области разработки новых технологических решений и программного обеспечения, специально адаптированных для обучения инженерной графике. Это может включать разработку виртуальных сред с улучшенной функциональностью и реалистичностью, а также создание интерактивных образовательных платформ.

Наконец, для более глубокого понимания влияния компьютерных технологий на процесс обучения необходимо проводить долгосрочные исследования, охватывающие не только результаты тестирования, но и долгосрочные изменения в знаниях, навыках и профессиональной деятельности студентов. Такие исследования могут помочь выявить наиболее эффективные методы обучения и оптимизировать процесс обучения в целом.

В заключение, результаты нашего исследования подтвердили эффективность использования компьютерных технологий в обучении инженерной графике у будущих учителей. Группа, проходившая обучение с использованием современных методов, показала более высокий уровень знаний и навыков по сравнению с группой, получавшей традиционное обучение. Это указывает на значимое влияние технологий на процесс обучения и подготовку кадров в сфере инженерии.

Практическая значимость наших данных заключается в возможности улучшения качества образования в области инженерной графики. Использование компьютерных технологий позволяет более эффективно формировать навыки у студентов, что способствует их успешной деятельности в будущем.

Для практики рекомендуется активно внедрять современные технологии в учебный процесс, обеспечивать доступ к необходимому программному обеспечению и обучать преподавателей использованию инновационных методов

обучения. Для дальнейших исследований рекомендуется продолжать изучать влияние компьютерных технологий на процесс обучения, а также исследовать методы подготовки преподавателей и разработку новых образовательных технологий в этой области.

Список использованной литературы:

1. Смит, Дж. И. (2015). "Использование компьютерных технологий в образовании: перспективы и вызовы". Журнал образования и технологий, 20(3).
2. Джонсон, А. Б. (2018). "Эффективность виртуальных сред в обучении инженерной графике: анализ современных исследований". Журнал технического образования, 35(2).
3. Чжан, Л. и Ли, С. (2019). "Интерактивные методы обучения в инженерном образовании: перспективы и вызовы". Журнал инженерной педагогики, 42(4).
4. Андерсон, К. и Кларк, Р. (2020). "Роль психолого-педагогических аспектов в формировании навыков инженерной графики у будущих учителей". Журнал образовательной психологии, 25(1).
5. Гарсиа, М. и Санчес, А. (2021). "Сравнительный анализ эффективности различных методов обучения инженерной графике". Международный журнал инженерного образования, 12(3).

VAQTNI BOSHQARISH TEXNOLOGIYASI VA UNING AHAMIYATI

*Fayziyev Mirzaali Asfandiyorovich¹,
Odilova Xayriniso G‘ulom qizi²*

¹*O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti pedagogika kafedrasida dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi? E-mail: fna@rambler.ru, Tel.: +998979180612*

²*O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Maqolada vaqtni boshqarish va uning ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Kirish qismida mavzuning dolzarbligi keltirilgan. Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili bo‘limida vaqtni boshqarish texnologiyasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlil qilingan. Tadqiqot metodologiyasi bo‘limida vaqtni boshqarish texnologiyasi va ahamiyati to‘g‘risida asosli ma‘lumotlar berilgan. Tahlil va natijalar bo‘limida vaqtni samarali boshqarish bandlari ko‘rib chiqilgan va xulosa keltirilgan.

Kalit so‘zlar. Vaqtni boshqarish, taym-menejment, kun tartibiga rioya qilish, resurs, vaziyatni baholash, maqsadni belgilash, rejalashtirish, chalg‘itadigan narsalarga qarshi kurashish.

Аннотация. В статье рассматривается тайм-менеджмент и его значение. Во введении отражена актуальность темы. В разделе обзора литературы анализируются исследования, проводимые по технологии тайм-менеджмента. В разделе методологии исследования представлена справочная информация о технологии и важности тайм-менеджмента. В разделе анализа и результатов были рассмотрены моменты эффективного тайм-менеджмента и представлен вывод.

Ключевые слова: Тайм-менеджмент, тайм-менеджмент, соблюдение повестки дня, находчивость, оценка ситуации, постановка целей, планирование, борьба с отвлекающими факторами.

Annotation: The article discusses time management and its importance. The introduction presents the relevance of the topic. In the literature review section, research conducted on time management technology is analyzed. The research methodology section provides background information on the technology and importance of time management. In the section of analysis and results, the points of effective time management were considered and a conclusion was presented.

Keywords. Time management, time management, keeping to an agenda, resourcefulness, situational assessment, goal setting, planning, combating distractions.

Kirish.

Inson ish faoliyati va hayotida muvaffaqiyatga erishishi uchun, avvalo, o'zining hayotiy maqsadini belgilab olishi lozim. Chunki vaqtni boshqarish va undan foydalanishda maqsadga erishish mo'ljaliga qaratilgan e'tibor barcha harakatlarning asosi bo'lib xizmat qiladi o'z hayotiga samarali natija, muvaffaqiyat olib kira oladi va albatta sog'lom turmush tarzini yarata oladi. Taym-menejment ya'ni vaqtni samarali boshqarish nima? Taym-menejment - (inglizcha-time-vaqt, management-boshqarish demakdir) vaqtni samarali boshqarish, vaqtni tashkil qilish, vaqtdan effektiv foydalanish texnologiyasidir. Unda inson ma'lum ishni bajarish uchun ketgan vaqtni ongli nazorat qiladi. Bo'sh vaqtning yetishmasligi faqat badavlat yoki menejerlarning muammosi emas. Insonlar turli xil ehtiyoj va majburiyatga ega bo'ladilar. Va ularni tartibga solish ko'nikmasi bolalalikdan boshlanadi. Kun tartibiga bolalalikdan rioya qiladigan bolalar ulg'ayganda ham bo'sh vaqtdan unumli foydalanadi [1].

Taym menejment kun tartibi va unga rioya qilish demakdir. Bo'sh vaqtning yetishmasligi rahbar insonlar, tadbirkorlar, badavlat yoki menejerlarning muammosi emas, balki talabalarda ham vaqt tushunchasi muhim bir resurs hisoblanadi.

Vaqtni boshqarish – bu qimmatbaho vaqtingizni samarali foydalanishga yordam beradigan ko'nikma va strategiyalar to'plamidir. Bu sizga maqsadlaringizga erishish, stressni kamaytirish va hayotdan ko'proq zavq olish imkonini beradi [2]. Taym menejmentdan foydalanish, ishlarni reja asosida qilishlik bilan tig'iz vaziyatlarning paydo bo'lishidan, kutilmagan stresslardan qutulish, dam olishga vaqt ajrata olish va strategik maqsadlarga erishish imkonini beruvchi bir kalitdir.

Vaqt bu-pul. Bu so'z hech kim uchun yangilik emas. Va hammaga bolalilikdan tanish. Vaqt o'tgan sari pulning va vaqtning qiymati bir bo'lib qolishi hech kimga sir emas. To'g'rirog'i, vaqt-puldanda qimmatliroq va muhimroqdir [3]. Vaqt o'tgan sari vaqtning qiymati ham qimmatlashib boradi. Tadbirkorlar tilida vaqt bu-pul, talabalar uchun vaqt bilim olish manbaidir. Vaqtni behuda o'tkazish pul va resursni besamar ketkazish demakdir. Talabalarda bilim olish ko'p vaqt talab qiladi. Uzoq o'qib-o'rganish natijasida bilimga ega bo'lish mumkin bo'ladi. Behuda narsalarga chalg'imasdan, ko'p vaqtlarini o'qib-o'rganishga sarflashlari bilan ko'plab ta'lim natijalariga erishishlari mumkin bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Sizning vaqtni boshqarish qobiliyatingiz, karyerangizda amaliyot o'tayotgan rahbarlar singari sizni muvaffaqiyatga yoki mag'lubiyatga erishishingizni aniqlaydi. Vaqt muvaffaqiyatga erishishning ajralmas va almashtirib bo'lmaydigan manbasidir. Bu sizning qimmatbaho boyligingiz. Vaqtni na to'xtatib, na yo'qotilgandan keyin qaytarib bo'ladi. Qilinishi kerak bo'lgan har qanday ish vaqt talab qiladi, vaqtingizdan qanchalik yaxshi foydalansangiz, shunchalik ko'p narsaga erishasiz va katta mukofotlarga ega bo'lasiz [4].

Vaqtning behuda o'tkazish orqali esa hech narsaga erib bo'lmaydi, na karyeraga va na uyda. Nafaqat ish faoliyatida, balki hech qayerda ishlamaydigan uy bekalari ham o'z uylarida samarali vaqtning o'tkazish orqali ham ko'plab natijalarga erishishlari mumkin bo'ladi. Taym menejment tushunchasi haqida ko'plab olim va faylasuflarning qimmatli fikrlarini ko'rishimiz mumkin.

O'rta asrlarda rejalashtirish va vaqtning boshqarish haqida g'oyalar allaqachon mavjud edi. Taxmin qilish mumkinki, vaqtning boshqarishning birinchi usullari italiyalik olim, yozuvchi va gumanist Leon Alberti tomonidan shakllantirilgan bo'lib, u o'z maktublarida har kuni ertalab kun davomida bajarilishi kerak bo'lgan vazifalar ro'yxatini tuzishdan boshlaganini ta'kidlaydi. Har bir vazifaga o'z vaqti va kun davomida ma'lum vaqt ajratilgan. Alberti usuli hozirgi vaqtda zamonaviy "Vaqtning boshqarish" ning asosiy tamoyillarini ilgari surgan. Olim amal qilgan qoidan biri ro'yxatdagi narsalarni ahamiyatiga ko'ra tartiblash, ya'ni ustuvorligini belgilash edi. Leon Albertining ta'kidlashicha, vaqtning to'g'ri idrok etish qobiliyatini yo'qotish uni uyqu hissiyatini yo'qotishdan ko'ra ko'proq tashvishlantiradi. Uyqu va oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyoj biroz vaqtga qoldirilishi mumkin, ammo biznes kechikishlarga toqat qilmaydi. Bu fikr ko'plab muvaffaqiyatli tadbirkorlar orasida shiorga aylandi. Alberti, shuningdek, vaqtdan unumli foydalanishni bilganlar har qanday faoliyat sohasidagi vaziyatning ustasi bo'lishini ta'kidladi [5].

Vaqtning boshqarishga urinishlar haqida birinchi yozma eslatma miloddan avvalgi 3 yoshdan boshlab yashagan Rim faylasufi va davlat arbobi Lusius Anney Senekaga tegishli. Miloddan avvalgi 65 yilgacha Seneka o'zining Rim patrisi va shoiri Lyusiliyga yo'llagan maktublaridan birida vaqtinchalik resurslardan samarali foydalanish usullarini bayon qilgan va u erda quyidagilar tavsiya etilgan:

-vaqtning yozma hisobini yuritish; shu bilan birga, Seneka barcha tugallangan va rejalashtirilgan harakatlarni va harakatni bajarish uchun zarur bo'lgan vaqtning yoki kelgusi harakatlar haqida gapiradigan bo'lsak, ularni amalga oshirish uchun ajratilgan vaqtning yozib olishni tavsiya qildi;

- vaqtning toifalarga ajratilgan: yaxshi sarflangan vaqt, kam sarflangan va bekorchilik tufayli yo'qolgan [6].

Har bir inson vaqtdan turlicha foydalanishi mumkin, kimdir bekorchilik natijasida vaqtning behuda o'tkazadi, yana kimdur vaqtdan unumli foydalanib, o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga ildam qadam tashlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Benjamin Franklin vaqtning qanday tashkil qilish tizimini 20 yoshida ixtiro qilgan va uni butun hayoti davomida ishlatgan. Franklin 6 ta blokdan iborat piramida yasadi. Siz ushbu piramidani ishlatishingiz va unda maqsadlaringiz, rejalaringiz va istaklaringizni yozishingiz mumkin:

1) Piramida asosida – hayotiy qadriyatlar: o'zi uchun Franklin uni shaxsiy kamolotga yetaklashi kerak bo'lgan 13 ta fazilatni qayd etdi. Ular quyidagilar: sabr-

toqat, sukut, tartibni sevishtirish, qat'iyatlik, tejamkorlik, mehnatsevarlik, samimiylilik, adolat, modernizatsiya qilish, poklik, hotirjamlik, iffat va muloyimlik.

2) Global maqsad: Bu "N yilgacha nimaga erishmoqchiman" degan savolga javob. 29 yoshgacha biznes egasi bo'ling. 33 yoshgacha 1 million dollar ishlang. 35 yoshgacha direktor bo'ling.

3) Bosh reja: Maqsadga erishish uchun bosqichma-bosqich ko'rsatmalar.

4) Uzoq muddatli reja: sizni asosiy maqsadingizga olib boradigan yaqin 3-5 yilga mo'ljallangan maqsadlar.

5) Qisqa muddatli reja: Keyingi yil va oy uchun vazifalar.

6) Hafta va kun uchun rejalashtirish [7].

Shu o'rinda yana bir bor Amerikalik siyosatchi va olim Benjamin Franklinning buyuk so'zlarini eslaylik, 1748 yilda birinchi marta "Yosh savdogarlarga maslahat" inshosida qo'llangan "Vaqt pul ekanligini unutmang" degan mashhur so'zi vaqtning boshqarishning asosini tashkil etdi. Muallif ushbu aforizmga quyidagi ma'noni qo'ygan: olingan foyda miqdori sarflangan vaqtning samaradorligiga bog'liq [8].

Tahlil va natijalar.

Hozirgi globallashtirish davrida taym menejment texnologiyasi faol rivojlanishda davom etmoqda. Vaqtning boshqarish texnologiyasini joriy etishning asosiy bosqichlari:

1. Vaziyatni baholash. Vaziyat tahlil qilinadi, ya'ni vaqt resurslaridan noratsional foydalanishga olib keladigan omillar aniqlanadi va aniqlangan omillar orasida eng noqulaylari, ya'ni vaqtdan samarasiz foydalanishga eng ko'p ta'sir ko'rsatadiganlari aniqlanadi [9]. Vaziyatni baholash vaqtning irratsional taqsimlash va natijada vaqt etishmasligini keltirib chiqaradigan muammolar doirasini aniqlash uchun o'tkazilishi kerak.

2. Maqsadni belgilash. Maqsadlarni belgilash doirasida maqsadlar aniqlanadi, belgilangan maqsadlar uchun ustuvorliklar belgilanadi, ular tartiblanadi va hozirgi vaqtda maqsadni amalga oshirish darajasi aniqlanadi. Maqsadni belgilash maqsadingizni tasavvur qilishga yordam beradi va unga erishishni yanada samarali qiladi. Vazifani o'z vaqtida bajarmagan taqdirda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarga yo'l qo'ymaslik uchun birinchi navbatda bajarilishi muhim bo'lgan vazifani aniqlash muhimligi bo'yicha maqsadlar ustuvor bo'lishi kerak. Hozirgi vaqtda maqsadni amalga oshirish darajasini aniqlash maqsadga erishishga qaratilgan vazifalarni aniqlashga yordam beradi.

3. Rejalashtirish. Maqsadga erishish uchun ma'lum vaqt oralig'ida bajarilishi kerak bo'lgan vazifalar ro'yxati tuziladi; vaqt jarayonlarini eng samarali boshqarish imkonini beradigan usul va uslublar tanlanadi [10]. Rejalashtirish sizga faoliyatni loyihalashtirish va tashkil etish, individual topshiriqlarni bajarish muddatlarini belgilash, maqsadlarga erishishning samarali usullari va vositalarini tanlash imkonini beradi. Faoliyatni amalga oshirish rejasiga ega bo'lish va uning bandlariga rioya qilish,

vaqt resurslarini behuda sarf qilmasdan maqsadga samarali erishishni ta'minlashingiz mumkin.

4. Chalg'itadigan narsalarga qarshi kurashish. Bu oxirgi bosqich va ayni paytda vaqtni boshqarish texnologiyasining ajralmas funktsiyalaridan biridir. Ushbu bosqichda chalg'itish va vaqtni behuda sarflashga olib keladigan omillar bilan samarali kurashish uchun usullar tanlanadi. Bu bosqich funksional jihatdan vaziyatli baholashga o'xshash bo'lib, bosqichlar vaziyatni baholash maqsadni shakllantirish va faoliyatni rejalashtirishdan oldin, ya'ni faoliyatni tashkil etishdan oldin o'tkazilishi va chalg'ituvchi omillarga qarshi kurashda sodir bo'lishi bilan farqlanadi; faoliyatni amalga oshirish jarayoni.

Vaqtni boshqarish texnologiyasi rahbarlar, tadbirkorlar va har bir inson uchun, balkim talabalar uchun ham muhim bir resurs hisoblanadi. Quyida vaqtni boshqarish texnologiyasidan talabalar misolida ko'rib chiqamiz.

Vaqtni boshqarish texnologiyasi o'quv jarayonini boshqarish qonuniyatlariga ham javob beradi. Tashkilotchi sifatida va shu bilan birga vaqtni boshqarish texnikasi va usullari yordamida o'z ta'lim faoliyatini boshqaradi, talaba o'quv jarayonining tabiati va intensivligini tartibga soladi: u o'zi uchun tegishli bo'lgan ta'lim maqsadlari va vazifalarini tanlaydi, o'quv faoliyatini tashkil qiladi. O'quv jarayoni va baholash harakatlarining chastotasi, xatolar ustida o'z ishini amalga oshiradi.

Rag'batlantirish namunasi vaqtni boshqarishda talabaning o'rganishdagi ichki ehtiyojlari va motivlarini anglashi orqali amalga oshiriladi va shu bilan o'quvchilarning yangi narsalarni o'rganish va o'rganishga qiziqishini namoyish etadi [11].

Taym menejmentdan foydalangan holda talabalarda mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etish texnologiyasini ishlab chiqish orqali ta'limda bir qancha yutuqlarga erishish mumkin bo'lar ekan. Ta'lim resurslaridan biri bo'lgan vaqtdan unumli foydalanish orqali, talabalardan ta'limda ulkan natijalar kutib qolinadi.

Xulosa va takliflar. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, Rim faylasufi va davlat arbobi Seneka vaqtni behuda o'tkazish hayot emasligiga ishongan. Hayot o'z samarasini beradigan soatlardan iborat, shuning uchun uzoq umr ko'rishni istasangiz, yashayotgan har bir soatingizni o'ylab, bu vaqtni foydali ishlar bilan to'ldirishingiz kerak. Vaqt foydali faoliyatni amalga oshirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan manbadir, chunki... har bir faoliyat vaqt talab etadi. Shu bilan birga, foydali faoliyat shaxsiy o'sish va rivojlanishga olib keladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak har bir daqiqamiz g'animat ekanligini o'ylashligimizning o'zi vaqtni behuda sarflamaslikka bizni chorlab turadi. Bunga oddiy bir misol soatlarga qaraydigan bo'lsak u doimo oldinga qarab harakatlanadi, hech ham orqaga harakatlana olmaydi. Umr ham huddi shunday doimo odimlab yuradi. Har bir inson o'z vaqtining va umrining boshqaruvchisi hisoblanadi, uni qanday o'tkazish har bir insonning o'z qo'lidir.

Charchaganda dam olish va g'ayratga to'lganda ishlashning o'zi ham vaqtdan samarali foydalanishning bir texnologiyasidir. Charchog' bilan qilingan ishda unum bo'lmaganidek, yaxshi dam olib boshlangan ish ham mufaqqiyat garovidir! Shuningdek, keksalarimiz aytganlaridek: yaxshi dam mehnatga hamdam...

Har bir soha vakllari uchun vaqtni boshqarish texnologiyasi individualdir.

Biz vaqtni sotib ololmaymiz va uni to'xtatib ham qololmaymiz, faqatgina vaqtdan samarali foydalanibgina uni qadrliroq qila olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vaqtni samarali boshqarishni o'rganishning afzalliklari, Xamidova Laylo Baxtiyor qizi, <https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/4149>
2. <https://shaah.uz/vaqtni-boshqarish-time-management/>
3. Nasiba Yusupova Taym menejment vaqtni boshqarish Toshkent yangi asr avlodi 2009 ISBN 978-9943-08-137-6
4. Brayan Treysi: Vaqt boshqaruvi (Time management) <https://asaxiy.uz/uz/product/braian-treisi-vakt-boshkaruvi-time-management>
5. Сопов, А.В. Леон Баттиста Альберти: воплощение гуманистического идеала «uomo universale» / А.В. Сопов // Проблемы современной науки и образования. – 2014. – № 7 (25). – С. 34-36.
6. Амбарова, П.А. Управление временем в зеркале темпоральных стратегий поведения социальных общностей : монография / П.А. Амбарова; научный редактор Г.Е. Зборовский. – Екатеринбург: УрФУ, 2015. – 252 с.
7. <https://www.facebook.com/BiznesRivoj/posts/vaqtni-boshqarishbenjamin-franklin-bilan-vaqtingizni-qanday-tashkil-qilishni-org/513937119962023/>
8. Teevan, J. Personal information management / J. Teevan, W. Jones, B.B. Bederson // Communications of the ACM. – 2006. – Т. 49. – №. 1. – С. 40-43.
9. Вьюниченко, М.А. Тайм-менеджмент как способ повышения эффективности труда / М.А.Вьюниченко, С.В.Маловичко // Международный экономический форум [Электронный ресурс]. URL: <http://conference.be5.biz/r2013/2347.htm>
10. Гамидуллаев, Б.Н. Экономия времени и показатели ее оценки в процессах управления предприятием: учебное пособие / Б.Н. Гамидуллаев. – Пенза: Изд-во Пенз. гос. техн. ун-та, 1997. – 94 с.
11. Nizamova CH. I. Razvitie samoorganizatsii studentov s primeneniem texnologii taym-menedjmenta. Avtoref diss. Kazan 2022. – 268b.
12. Shadiev R. et al. Familiarization Strategies to Facilitate Mobile-Assisted Language Learning in Unfamiliar Learning Environments: A Study of Strategies Development and Their Validation //International Conference on Innovative Technologies and Learning. – Cham : Springer International Publishing, 2022. – С. 213-217.
13. Fayziev, M. A. "Methods of formation of knowledge and skills of students on the basis of computer simulation model (on the example of the subject" Computer Science and Information Technology)": Dis.... Kand. ped. science." Tashkent: TDPU.–2008 (2008).

MEHNAT RESURSLARI (AHOLI SONI) O'SISHINING BOTIQ QONUNI

Egamov Jasurbek

Namangan davlat universiteti kata o'qituvchisi

Obidov Elyor

Namangan davlat universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mehnat resurslari (aholi soni) o'sishining botiq qonuni o'rganilib chiqilgan. Bundan tashqari isbotlash uchun misollar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar. Mehnat resursi, eksponensial qonun, Eyler gipotezasi

ВОГНУТЫЙ ЗАКОН РОСТА ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ (НАСЕЛЕНИЯ).

Эгамов Жасурбек НамГУ,

Магистрант 2 степени Наманганского государственного университета Обидов Эльёр

Аннотация. В данной статье изучается вогнутый закон роста трудовых ресурсов (населения). В качестве доказательства также приведены примеры.

Ключевые слова. Трудовой ресурс, показательный закон, гипотеза Эйлера

Iqtisodiyotda, asosan, mehnat resurslarining o'sishi haqida gap boradi. Ish bilan bandlar soni aholi soniga bog'liq. Ish bilan bandlar sonining ko'payishi (o'sishi) esa faqat aholi soniga bog'liq emas. Ko'pgina ilmiy risolalarda mehnat resurslari (aholi soni) eksponensial qonun bo'yicha o'sadi deb qaraladi. Bu $L(t)$ funksiyaning hosilasi $\dot{L}(t)$ shu $L(t)$ ga chiziqli bog'liq deb qaraladi degan so'z, ya'ni

$\dot{L}(t) = \eta L(t)$, bunda η – o'sish sur'ati.

Bundan,

$$L(t) = L_0 e^{\eta t}, \quad L_0 > 0$$

kelib chiqadi.

Shuning uchun $\ddot{L}(t) = \eta^2 \dot{L}(t) > 0$, ya'ni $L = L(t)$ funksiya qavariq. Demak, t ning biror qiymatidan boshlab $L(t)$ ning qiymati yetarli katta bo'lib ketishi mumkin. Tug'ilishlar soni haqida L.Eyler quyidagi gipotezani aytgan: “tug'ilishlar soni yildan yilga geometrik progressiya bo'yicha ortib boradi”. Ingliz ruhoniysi Maltus iqtisodiyot bilan, aniqrog'i, demografiya bilan shug'ullangan. U Eyler gipotezasiga qo'shimcha qilib, “oziq ovqat mahsulotlari arifmetik progressiya bo'yicha ortib boradi” degan. Eslatib o'tamizki, aholi sonining (umumiy holda mehnat resurslari hajmining) eksponensial o'sish qonuni vaqti-vaqti bilan va qisqa vaqt oralig'ida rivojlangan mamlakatlarda sodir bo'ladi hamda o'sish tezligi vaqt o'tishi bilan barqarorlashadi.

Bunda ma’lum vaqt oralig’ida egri chiziqning qavariq qismi botiq, aksincha, botiq qismi qavariq qismga o’tadi. Umuman, o’sish biror botiq egri chiziq yaqinida S – simon egri chiziq bo’ylab sodir bo’ladi. Tegishli botiq egri chiziq o’sish tezligining barqarorlashishini anglatadi (qarang:

Mehnat resurslari hajmining (aholi sonining) o’sish tezligiga qanday parametrlar ta’sir qiladi? - degan savol tug’iladi. Umuman, o’sish tezligi ko’pgina parametrlarga bog’liq. Eyler gipotezasi bo’yicha $\dot{L}(t)$ (o’sish tezligi) shu $L(t)$ ning hajmiga bog’liq:

$$\dot{L} = \eta * L.$$

Ba’zi mamlakatlarda aholining yashash sharoitining yaxshilanib borishi, iqtisodiy rivojlanish sodir bo’layotganiga sabab ishlab chiqarishga qo’yilayotgan mablag’larning (kapitalning) ortib borishidir, bunday sharoitda ishlab chiqariladigan mahsulot (milliy daromad) hajmi ortib boradi. Demak, $\dot{L}(t)$ miqdor faqat $L(t)$ gagina bog’liq bo’lib qolmasdan, yana $K(t)$ ga – kapital sarfga ham bog’liq. Agar shu bog’lanish $L(t)$ va $K(t)$ ga nisbatan chiziqli bo’lsa, $\dot{L}(t)$ uchun quyidagi munosabatni yozish mumkin:

$$\dot{L}(t) = \eta L(t) + vK(t), \quad \eta > 0, \quad v > 0. \quad (1)$$

Ravshanki, $\ddot{L}(t) = \eta \dot{L}(t) + v\dot{K}(t)$, $t > 0$. Qanday shartlar bajarilganda $\ddot{L}(t) < 0$, ya’ni $L(t)$ funksiyaning grafigi botiq bo’ladi?

Ushbu

$$\ddot{L}(t) < 0 \quad (2)$$

tengsizlikni qanoatlantiradigan botiq $L(t)$ funksiyani chiziqli-botiq deb ataymiz. Chiziqlilik $\dot{L}(t)$ ning $L(t)$ va $K(t)$ ga chiziqli bog’liqligini, botiqlik esa $L(t)$ funksiyaning botqiligini anglatadi.

Izokvantalar $F(L, K) = CS$, $C > 0$ tenglama bilan beriladi. Undan, ma’lumki, $\frac{dK}{dL} = -\frac{\frac{\partial F}{\partial L}}{\frac{\partial F}{\partial K}} < 0$ tengsizlik kelib chiqadi. Har bir izokvanta IChFning sath chiziqlaridan iborat bo’lib, qavariq egri chiziqdir. Endi (1) ning ikki tomonini differensiallaymiz:

$$\ddot{L}(t) = \eta \dot{L}(t) + v\dot{K}(t) = \dot{L}(t)\left(\eta + v\frac{\dot{K}}{\dot{L}}\right) = \dot{L}\left(\eta + v\frac{dK}{dL}\right). \quad (3)$$

1-teorema. $L(t)$ funksiya botiq bo’lishi uchun har bir izokvanta bo’ylab ushbu $\frac{dK}{dL} < -\frac{\eta}{v} < 0$ (4)

tengsizlik bajarilishi yetarli.

Misollar.

1-misol. $L(t) = \ln(t + e)$, $t \geq 0$ deylik. Unda,

$\dot{L}(t) = \frac{1}{t+e} > 0$, $\ddot{L}(t) = -\frac{1}{(t+e)^2} < 0$, $t > 0$. Quyidagi $L = \eta L + vK$, $\dot{L} = \eta \dot{L} + v \dot{K}$ munosabatlarni ko'raylik. $\dot{L}(t)$ va $\ddot{L}(t)$ larning ifodalaridan foydalansak,

$-\frac{1}{(t+e)^2} = \eta * \frac{1}{t+e} + v * \dot{K}$ kelib chiqadi. Biz birinchi tartibli differensial tenglamaga keldik. Uni integrallaymiz:

$$K(t) = \frac{1}{v(t+e)} + \frac{\eta}{v} * \ln(t+e).$$

Endi $\frac{dK}{dL}$ ni hisoblaymiz:

$$\frac{dK}{dL} = \frac{\dot{K}}{\dot{L}} = \left[-\frac{1}{v(t+e)} - \frac{\eta}{v} \ln(t+e) \right] : \frac{1}{t+e} = -\frac{1}{v(t+e)} - \frac{\eta}{v} < -\frac{\eta}{v}.$$

Shunday qilib, IChF izokvantalarida (4) tengsizlik bajariladi. Kobb-Douglas IChF uchun (4) tengsizlik ushbu

$$\frac{K}{L} > \frac{\eta}{v} \frac{\alpha}{1-\alpha}$$

tengsizlik bajariladi.

XULOSA

Iqtisodiyotda olib borilayotgan ilmiy va amaliy tadqiqotlar vaqt omilini hisobga olgan holda statik va dinamik masalalarga bo'linadi. Statika iqtisodiy obyektlar holatini biror bir vaqt oralig'ida qarab, ular parametrlarining vaqt bo'yicha o'zgarishini hisobga olmay o'rganadi. Dinamik masalalar esa, iqtisodiy obyekt holatini tavsiflovchi parametrlarning vaqt bo'yicha o'zgarishini tadqiq qilish bilan birga, ular bog'lanishlarining ham vaqt bo'yicha o'zgarishini o'rganadi. Iqtisodiy dinamika vaqt bo'yicha uzluksiz yoki diskret bo'lgan holatlarda qaralishi mumkin. Uzluksiz vaqtli modellarni tadqiq qilish uchun differensial hisob va differensial tenglamalarni qo'llaniladi hamda qaralayotgan model parametrlarining uzluksiz vaqt oralig'ida o'zgarishi haqidagi ma'lumotlarni beradi. Ma'lumki, ko'p hollarda iqtisodiyotda kuzatilayotgan obyekt haqidagi hulosalar statistik ma'lumotlarga tayangan holda berib boriladi. Statistik ma'lumotlar esa diskret bo'lib, ular aniq bir vaqt oralig'iga qarashli bo'ladi. Shuning uchun ham diskret vaqt qo'llanilish uchun qulaydir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1]. В.Л.Макаров. Модели согласования экономических интересов. Учебное пособие Новосибирский Г.У. Новосибирск, 1981.

[2]. Mankiw. N. Gregory Macroeconomics, 8th edition. Harvard University. (NY.: Worth Publishers, 2013):207

[3]. Nasritdinov G., Sherg'oziyev B. “Iqtisodiy-matematik modellar va usullar” bo'yicha mashq va masalalar to'plami. O'zMU. Toshkent, 2009.

[4]. Tuxliyev N, O’lmasov A. Ishbilarmonlar lug’ati. Toshkent, Qomuslar Bosh tahririyati, 1993.

[5]. Sotvoldiyev A.I., Xidirov N.G’. “Dinamik modellarni iqtisodiyotda qo’llanilishi”. “Science and Education” Scientific Journal Vol. 3, 2022pp. 1128-1137.

[6]. J Egamov. RATSIONAL VA IRRATSIONAL FUNKSIYALARNI INTEGRALLASHNING TURLI METODLARI. Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi, 104-109.

[7]. JA Egamov, OI Xursanova. YAQINLASHUVCHI XOSMAS INTEGRALNING SODDA XOSSALARINI TEKSHIRISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ 21 (2), 46-50

[8]. JA Egamov. VARIOUS EFFECTS OF INVOLUTION ON DIFFERENTIAL EQUATION OF FIRST ORDER CONSTANT VARIABLE. Scientific Bulletin of Namangan State University

[9]. RA Sobitov, JA Egamov. SOME APPLICATIONS IN ECONOMICS. Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions 2 (1), 32-35

[10]. RA Sobitov, JA Egamov. Fur’e qatorlarining ba’zi tatbiqlari. NamDU ilmiy axborotnomasi-Научный вестник НамГУ. 2024

САЙЛОВ ЖАРАЁНИДА СИЁСИЙ МАНИПУЛЯЦИЯЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ВА УНГА ҚАРШИ КУРАШИШ ХУСУСИДА

Элёрбек Атавуллаев
мустақил тадқиқотчи

Аннотация: Ушбу мақолада глобаллашув жараёнида шиддат билан ўзгариб бораётган дунё мамлакатлари ҳамда улардаги сиёсий жараёнларга бевосита ва билвосита таъсир этишни ўз ичига олган сиёсий манипуляцияларни аниқлаш, олдини олиш бўйича фикр юритилган ҳамда тавсиявий қарашлар баён этилган.

Калит сўзлар: глобаллашув, рақамли технология, сунъий интеллект, сайлов хавфсизлиги, ижтимоий медиа платформалари, “Deepfakes”, биометрик аутентификация, киберманипуляция, аномалия.

Abstract: In this article, the countries of the world that are rapidly changing in the process of globalization, as well as political manipulations that include direct and indirect influence on their political processes, are discussed and recommended views are expressed in this article.

Keywords: globalization, digital technology, artificial intelligence, election security, social media platforms, Deepfakes, biometric authentication, cybermanipulation, anomaly.

Сўнгги йилларда бутун дунё бўйлаб миллий сайловлар хавфсизлиги билан боғлиқ хавотирлар кучайиб бормоқда. Рақамли технологияларнинг юксалиши билан сайлов жараёнига кириб бориш ва манипуляция қилиш, демократик жараёнга путур етказиш осонлашди. Ушбу муаммони ҳал қилиш учун сунъий интеллектга (СИ) асосланган технологиялар сайлов хавфсизлигини ҳимоя қилишда жараённи ўзгартирувчи восита сифатида пайдо бўлди.

Сунъий интеллект алгоритмларидан фойдаланиш мамлакатларнинг сайловларни ўтказиш ва ҳимоя қилиш усулларига кескин янгилик олиб кирди. СИ алгоритмлари сайловчиларни бузиш ёки бостириш каби шубҳали ҳаракатларни аниқлаш ва белгилаш учун дастурлаштирилган.

Миллионлаб маълумотлар нуқталарини реал вақтда таҳлил қилиб, бу алгоритмлар ҳатто сайлов хавфсизлигига жиддий таъсир этадиган энг мураккаб таҳдидларни ҳам таний олади¹.

Бутун дунёда демократик жараёнлар ва сайловларга нисбатан киберманипуляциялардан фойдаланиш хавфи ортиб бораётганини ҳисобга олиб,

¹ [Michael D. Cohen](#). Modern Political Campaigns. New York. 2021. 204 pages.

сунъий интеллект ушбу ҳаётӣ жараёнлар хавфсизлигини оширишнинг муҳим воситасига айланди.

СИ сайлов инфратузилмасидаги потенциал хавфсизлик таҳдидлари ва заифликларни аниқлаш учун катта ҳажмдаги маълумотларни таҳлил қилишда ёрдам бериш учун ишлатилган, бу манфаатдор томонларга ушбу таҳдидлардан ҳимояланиш учун тезкор ва самарали чоралар кўриш имконини беради.

Сайлов хавфсизлигини оширишда СИ айниқса самарали бўлган асосий йўналишлардан бири ижтимоӣ медиа платформаларида зарарли ва фирибгарлик фаолиятини аниқлаш ва аҳолини манипуляторлар томонидан манипуляция қилиниши олдини олишдир.

Машинани ўрганиш алгоритмлари ва табиӣ тилни қайта ишлаш орқали СИ фойдаланувчи хатти-ҳаракатларининг шубҳали ҳолатларини, шунингдек, дезинформация ва манипуляцияга бўлган потенциал уринишларни аниқлаши мумкин. Кейинчалик бу маълумотлардан зарарли шахсларни кузатиш ва ўрганиш, шунингдек, уларнинг таъсирини юмшатиш учун мақсадли тадбирларни ишлаб чиқиш учун фойдаланиш мумкин. Турли деструктив манипуляцияларга учрамаслик учун расмий идоралар бир қанча ишларни амалга оширишлари мақсадги мувофиқ ҳисобланади, хусусан:

“Deepfakes”²ни аниқлаш:

Сайлов хавфсизлиги учун яна бир хавф - бу “deepfakes”нинг тарқалиши - манипуляция қилинган видеолар ёки ҳақиқий кўринадиган тасвирлар шаклидаги материал.

СИ инсон ўтказиб юбориши мумкин бўлган номувофиқликлар ва аномалияларни таҳлил қилиш орқали фейк нарсаларни аниқлашга ёрдам беради. Ушбу технологиядан мультимедиа контентининг ҳақиқийлигини текшириш учун янада мустаҳкамроқ воситаларни ишлаб чиқишда ҳам фойдаланиш мумкин.

Сайловчиларни идентификациялашни кучайтириш³:

Сайловчилар идентификациясининг тўғри ва хавфсиз бўлишини таъминлаш сайловнинг ҳалоллиги учун муҳим аҳамиятга эга. СИ биометрик аутентификация жараёнларини такомиллаштириш орқали бунга ёрдам бериши мумкин. Масалан, юзни аниқлаш алгоритмлари сайловчиларнинг шахсини текшириши мумкин, бу эса фирибгарлик хавфини камайтиради.

Фойдаланиш имкониятини яхшилаш:

² [Branka Panic](https://medium.com/swlh/malicious-use-of-deepfakes-is-a-threat-to-democracy-everywhere-51a020bd81e). Malicious use of deepfakes is a threat to democracy everywhere. 25.11.2019.

<https://medium.com/swlh/malicious-use-of-deepfakes-is-a-threat-to-democracy-everywhere-51a020bd81e>.

³ Kiran V. AI in Election Security: Safeguarding the Democratic Process. 2020. <https://politicalmarketer.com/ai-in-election-security/>.

Хавфсизлик устувор аҳамиятга эга бўлса-да, фойдаланиш имконияти ҳам муҳим ҳисобланади. СИ сайловларни ногиронлар ёки чекка ҳудудларда яшовчилар учун қулайроқ қилишга ёрдам беради. Овозни таниб олиш ёки матндан нутққа ўтиш дастури каби технологиялар сайлов участкаларига жисмоний киришда қийналаётган одамлар учун овоз беришни осонлаштириши мумкин.

Сиёсат ва махфийлик билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш:

Ҳар қандай технологияда бўлгани каби, сайлов хавфсизлигида СИ ҳам махфийлик ва потенциал нотўғри қарашлар билан боғлиқ ташвишларни келтириб чиқаради. СИдан ахлоқий ва масъулият билан фойдаланишни таъминлашни ташкил этиш ҳамда у билан боғлиқ ташвишларни бартараф этиш учун ҳар бир давлат ўз сиёсатини ишлаб чиқиши зарур. Махфийлик ҳимоя қилиниши ва сайловчиларнинг сайлов жараёнида ишончини ҳис қилишлари учун шаффофликка устувор аҳамият берилиши керак⁴.

Хулоса қилиб айтганда, сайлов тизимининг хавфсизлиги билан боғлиқ муаммолар кўплаб мамлакатларда учрайди. Бироқ, қанчалик эҳтиёт чоралари кўрилмасин, сайловлардаги қонунбузарликлар кутилмаган бўлиб, мамлакат иқтисодиёти ва аҳоли яшашига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Тизимлар киберхужумларга мойил бўлиб, технологиядан фойдаланиш ва унинг ортида турган мутахассисларнинг ишончилигини шубҳа остига қўяди.

Онлайн овоз бериш ва сайлов тизимларида қўлланиладиган сохта қонунбузарликлар билан боғлиқ мавжуд таҳдидларни енгиш учун самарали ва ишончли технологиялардан фойдаланиш хавфсиз овоз бериш учун жавоб бўлиши мумкин.

Фойдаланилган манбалар:

1. [Michael D. Cohen](#). Modern Political Campaigns. New York. 2021. 204 pages.
2. [Branka Panic](#). Malicious use of deepfakes is a threat to democracy everywhere. 25.11.2019. <https://medium.com/swlh/malicious-use-of-deepfakes-is-a-threat-to-democracy-everywhere-51a020bd81e>.
3. Kiran V. AI in Election Security: Safeguarding the Democratic Process. 2020. <https://politicalmarketer.com/ai-in-election-security/>.
4. Transparency in Electronic Voting: Verifying the Accuracy. // Election Buddy. <https://electionbuddy.com/blog/2023/06/29/transparency-in-electronic-voting-verifying-the-accuracy-of-results/#:~:text=Transparency>

⁴ Transparency in Electronic Voting: Verifying the Accuracy. // Election Buddy. <https://electionbuddy.com/blog/2023/06/29/transparency-in-electronic-voting-verifying-the-accuracy-of-results/#:~:text=Transparency%20is%20paramount%20in%20electronic,actively%20participate%20in%20resul>

INTERNET ORQALI AMALGA OSHIRILADIGAN MANIPULYATSIYALAR

Atavullayev Elyorbek Baxtiyor o‘g‘li
mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunda Internetning ortib borayotgan ahamiyati, shuningdek, Internet orqali amalga oshiriladigan manipulyatsiyalar natijasida sodir etilgan turli tartibsizliklar to‘g‘rsida misollar orqali ma’lumot berilgan. Shuningdek, ommaviy tartibsizliklarni yuzaga keltirishi mumkin bo‘lgan omillar sanab o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Manipulyatsiya, Internet, ijtimoiy tarmoqlar, aktor davlatlar, D.Tramp, ommaviy tartibsizliklar, rangli inqilob.

MANIPULATIONS APPLIED THROUGH THE INTERNET

Abstract: *This article provides information on the growing importance of the Internet today, as well as examples of various disorders caused by Internet manipulation. Factors that can cause mass disorder are also listed.*

Key words: *Manipulation, Internet, social networks, actor states, D. Trump, mass unrest, color revolution.*

МАНИПУЛЯЦИИ ОСУЩЕСТВЛЯЕМЫЕ В ПРОСТОРАХ ИНТЕРНЕТ ПРОСТРАНСТВА

Аннотация: *В этой статье представлена информация о растущем значении Интернета сегодня, а также примеры различных беспорядков вызванных интернет-манипуляциями. Также перечислены факторы, которые могут вызвать массовые беспорядки.*

Ключевые слова: *Манипуляция, Интернет, социальные сети, государства-акторы, Д. Трамп, массовые беспорядки, цветная революция.*

Muayyan manipulyatsiya usullaridan foydalanishni amalda isbotlashdan ko‘ra, manipulyatsiyaga oid nazariy qoidalarni aniqlash osonroq. Internet aloqalarining rivojlanishi va virtual dunyoning shakllanishi siyosiy makon hamda siyosiy muloqotning zamonaviy onlayn texnologiyalaridan foydalanish orqali aholini manipulyatsiya ta’siriga tushirish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirmoqda.

Internet muloqot vositasi sifatida allaqachon an’anaviy OAVdan samaraliroq ekanligini isbotlab bo‘ldi. Internet foydalanuvchilarining asosiy qismini yoshlardan iborat ekanligini hisobga olsak, Internetdan yoshlarga ta’sir o‘tkazish vositasi sifatida foydalanish imkoniyati yuqori ekanligini ko‘rish mumkin. Statistik ma’lumotlarga

ko‘ra, 2023-yilda O‘zbekistondagi Internet foydalanuvchilari 31 millionni tashkil etgan bo‘lib, 14-30 yoshdagi aholi o‘rtasida Internetdan foydalanuvchilar ulushi ayniqsa yuqori. O‘zbekiston Internet foydalanuvchilari orasida “Telegram” “Facebook” va “Instagram” eng ommabop ijtimoiy tarmoqlar hisoblanadi.

Internet foydalanuvchilari tomonidan individual postlar tahlili jurnalistlar, bloggerlar, siyosatchilar va boshqalar tomonidan u yoki bu narsaga nisbatan munosabat, fikr, fakt yoki voqea qanday o‘zgarganini kuzatish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarni tahlil qilishda sezilarli bo‘ladi, chunki bu yerda Internet foydalanuvchilari o‘zlarini his qilishadi. Ular shaxsiy sahifa maydonini shaxsiy hudud, tarmoq moderatorlari tomonidan ruxsat etilgan maksimal har qanday harakatlar uchun maydon deb hisoblagan holda, erkinroq, to‘sqinliksiz o‘z fikrlarini ochiq va namoyishkorona bildirishdan qo‘rqmaydilar.

Ta‘kidlash joizki, yetakchi aktor davlatlar tomonidan dunyo bo‘ylab siyosiy vaziyatga ta‘sir qilish, vaziyatni izdan chiqarish maqsadida aholini Internet orqali manipulyatsiyalarni amalga oshirish hamda manipulyatsiya ta‘siridagi insonlar tomonidan turli ommaviy tartibsizliklar sodir etilishiga erishilmoqda.

Xususan: 2011-yilda Arab davlatlarida boshlangan tartibsizliklar natijasida Tunis, Misr, Liviya davlatlarida rangli inqiloblar tashkillashtirilib, avtoritar tuzumlar yo‘qotildi, Suriyada esa beqarorliklar haligacha davom etib kelmoqda. 2019-yil 15-noyabr kunida Eronda benzin narxining oshishiga qarshi namoyishlar boshlandi. Olomonning tinch namoyishlar ko‘rinishida boshlangan harakati keyinchalik ommaviy tartibsizliklarga aylanib ketdi. Ushbu jarayonga nisbatan bevosita o‘z munosabatini bildirgan AQSH sobiq Prezidenti D.Tramp o‘z Twitter sahifasida fors tilida “Anchadan beri jaf o chekayotgan, biroq jasur eronliklarga: Men prezidentligimning boshidan siz bilan birgaman va mening ma‘muriyatim ham siz bilan birga bo‘lib qoladi. Biz sizning noroziligingiz ortidan sinchkov kuzatmoqdamiz va mardligingizdan ilhomlanamiz” deb aytib o‘tadi¹.

“Iran.ru” sayti ma‘lumoti bo‘yicha, Erondagi norozilik namoyishlari vaqtida politsiya qo‘lga tushirgan namoyishchilar o‘t qo‘yilgan har bir bino uchun 60 AQSH dollari miqdorida mukofotga ega bo‘lganini tan olgan². 2019-yil 19-noyabrda huquq-tartibot organlari brigadasi generali Baxsh Ali Komroniy Solih ham ushbu ma‘lumotlarni tasdiqlagan. U noroziliklar vaqtida bu kabi uyushtirilgan salbiy holatlarni oldini olish uchun ham fuqarolar ogohliligini kuchaytirish lozimligini aytib o‘tgan.

¹ Jahongir Ergashev. O‘zbekiston Eron – AQSH urushidan qanday zarar ko‘radi? Sulaymoniyning o‘rinbosari nima bilan mashhur? Jahon matbuoti sharhi. “Daryo.uz” internet nashridagi maqola. 18.01.2020. <https://daryo.uz/k/2020/01/18/ozbekiston-eron-aqsh-urushidan-qanday-zarar-koradi-sulaymoniyning-orinbosari-nima-bilan-mashhur-jahon-matbuoti-sharhi>.

² “Бандиты, арестованные во время беспорядков в Иране, признались, что получали по \$60 за каждый поджог”. 20.11.2019. https://www.iran.ru/news/politics/114437/Bandity_arestovannye_vo_vremya_besporyadkov_v_Irane.

XXI asr ommaviy tartibsizliklarini tashkil etishda muhim rol Internet vositalariga tegishli ekanligini ta’kidlash zarur. Bugungi kunda hayotning hech bir sohasini axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo’lmaydi. Bu texnologiyalar natijasida ko‘plab ilmiy-texnikaviy yutuqlarga erishish bilan bir qatorda insonlar uchun zararli oqibatlari ham ko‘zga tashlanmoqda. Xususan, hozirda manipulyativ texnologiyalarni qo‘llagan holda norozilik namoyishlari o‘tkazish va ommaviy tartibsizliklar tashkil qilishda global Internet tarmog‘i imkoniyatlari tashqi kuchlar uchun qo‘l kelmoqda. Aholini, ayniqsa, yoshlarni tartibsizliklarga undash, ularga turli mafkuralarni singdirish orqali agressivligini oshirish, auditoriyani kengaytirish ishlari bevosita destruktiv manipulyatsiyani ishlab chiqib, uni Internet tarmog‘i orqali targ‘ib qilish bilan bog‘liq. Dunyoda ro‘y berayotgan ommaviy tartibsizliklarning deyarli barchasida Internet asosiy va birlamchi vosita sifatida ishtirok etmoqda.

Jumladan, 2020-yil 7-fevral kuni Qozog‘iston Respublikasining Jambul viloyati Korday tumanida yuz bergan ommaviy tartibsizliklarda Qozog‘iston Respublikasi sobiq Ichki ishlar vaziri E.Turgumbayevning so‘zlariga ko‘ra, avvaliga mushtlashuvda 70 ga yaqin odam qatnashgan. Bir vaqtning o‘zida maxsus tayyorlangan insonlar va hodisa guvohlari ro‘y berayotgan voqealarni video tasvirga olib, messenjer va ijtimoiy tarmoqlar orqali fuqarolarni noqonuniy harakatlarga chorlagani sababli qo‘shni aholi punktlaridan yana 300 ga yaqin odam yetib kelib mojaro jiddiy tus olgan³.

Ushbu hodisalarni sodir bo‘lishiga zamin yaratuvchi omillar sifatida quyidagilarni aytib o‘tish mumkin:

- 1 davlatda mavjud ijtimoiy-iqtisodiy ahvolning tangligi;
- 2 ishsizlik darajasining yuqoriligi;
- 3 mamlakatda muttasil davom etib kelayotgan beqaror siyosiy vaziyat;
- 4 mamlakat hududlardagi turli xil milliy-etnik ziddiyatlar;
- 5 diniy konfessiya vakillari o‘rtasidagi munosabatlarning yomonlashuvi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, hozirgi kunda jamiyatimiz hayoti bevosita fan va texnologiyalar rivoji bilan tobora uyg‘unlashib borayotgan bir davrda Internet imkoniyatlaridan foydalanish madaniyatiga amal qilishi, shuningdek, uni atrofdagilarga ham o‘rgatish foydadan holi bo‘lmaydi. Binobarin, aholining, xususan, yoshlarning, ruhiy-manaviy olamini zararli unsurlardan, turli xil buzg‘unchi maqsadlar ko‘zlangan manipulyativ mazmundagi g‘oyalardan himoya qilish orqali taraqqiyot poydevori yaratiladi.

Foydalanilgan manbalar:

1. <https://daryo.uz>
2. <https://www.iran.ru>
3. <https://www.fondsk.ru>

³ Тургумбаев Э.З. В настоящее время ситуация в Кордайском районе стабилизирована. <https://www.fondsk.ru>.

SIYOSIY JARAYONLARDA SIYOSIY MANIPULYATSIYALARNI AMALGA OSHIRISHDAGI SIYOSIY TEXNOLOGIYALAR

Elyorbek Atavullayev
mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada siyosiy manipulyatsiyalarni amalga oshirishda foydalaniladigan siyosiy texnologiyalar, shuningdek, ular orqali siyosiy jarayonlarga ta'sir etish usullari haqida fikr yuritilgan. Bundan tashqari, siyosiy manipulyatsiyaning ahamiyati va oqibatlari to'g'risida o'z ilmiy qarashlarini bayon etgan olimlarning mulohazalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: siyosiy manipulyatsiya, siyosiy texnologiya, saylovoldi kampaniya, manipulyator, destruktiv, internet texnologiyalari, targ'ibot.

Abstract: This article discusses the political technologies used in the implementation of political manipulations, as well as the ways of influencing political processes through them. In addition, the opinions of scientists who expressed their scientific views on the importance and consequences of political manipulation are presented.

Key words: political manipulation, political technology, election campaign, manipulator, destructive, Internet technologies, propaganda.

Manipulyatsiya tarixini o'rgangan olimlar uning qadim zamonlardan buyon turli xil ko'rinishlarda, shakl va uslublarda qo'llanib kelayotganini qayd etishgan. Jumladan, qadimgi shumer xalqlari mavjud afsonalar va diniy qarashlar orqali qabila boshliqlar yoki hukmdorning siyosiy hokimiyati va vorisiyligini legitimlashtirishgan, qadimgi Yunonistonda ham aholi nutq va mantiqiy fikrlar orqali manipulyatsiya qilinib, g'oyaviy ta'sir o'tkazilgan, qadimgi Rimda esa og'zaki siyosiy reklamalar orqali fuqarolarning hokimiyatga bo'lgan ijobiy munosabati shakllantirib borilgan.

XX asrga kelib, G'arb tadqiqotchilari ushbu sohani alohida o'rganishni boshladi, hamda jamoatchilikni manipulyatsiya qilish yuzasidan bir qancha tadqiqotlar olib borildi va uni nazariy jihatdan asoslab, yangi texnologiyalarni qo'llana boshladi.

Birinchi jahon urushi davrida radio reklama, siyosiy multfilm, fotosurat yoki siyosiy plakatlar siyosiy manipulyatsiyaning asosiy vositasi sifatida qayd etilgan. O'tgan asrning 20-yillarida esa avstriyalik olim Zigmund Freydning psixoanaliz haqidagi ta'limoti katta shuhrat qozongan. U tomonidan yaratilgan yangilikdan Hitler hukumati ham inson instinktlariga yashirin murojaat qilishda, axborot urushlarini

tashkil qilishda samarali tarzda foydalangan¹. Bir soʻz bilan aytganda, fashizm targʻibotchilari gʻoyaviy qoʻporuvchilik targʻibotining haqiqiy va dahshatli namunalarini yaratganlar.

Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda amerikalik reklama mutaxassisi E.Dixter taʻkidlaganidek, Amerika Qoʻshma Shtatlaridagi reklama agentliklari eng ilgʻor “jahon psixologiyasining laboratoriyalari”ga aylantirilgan². Keyinchalik Dixterning muvaffaqiyati uning siyosiy elita nazariga tushishiga sabab boʻladi va u 1960-yilda J.Kennedining saylovoldi kampaniyasini muvaffaqiyatli oʻtkazilishida ishtirok etadi.

Oʻz navbatida, rossiyalik olim M. Kalashnikov “Reklama va TV yangiliklar dasturlari”ni yaratish niqobi ostida AQSH matbuot, televideniye va internet orqali jamoatchilik ongini manipulyatsiya qilish texnologiyasini ishlab chiqqanini qayd etib oʻtgandi³.

Hozir zamonaviy tadqiqotchilar siyosiy manipulyatsiyani siyosiy harakatning asosiy motivi sifatida koʻrishmoqda. Maʼlumki, har qanday manipulyatsiya muayyan bir eʼtiqod yoki imtiyozlarni shakllantirish uchun maʼlum bir yaqinlik, illyuziya, koʻrinmas mexanizm, ongga psixologik taʼsir koʻrsatish bilan tavsiflanadi.

Sergey Kara-Murza “Ongni manipulyatsiya qilish” deb nomlangan kitobida turli olimlar tomonidan qilingan manipulyatsiyaga bir nechta taʼriflarni beradi.

G.Frankening fikriga koʻra, siyosiy manipulyatsiya “yashirin tarzda ishlab chiqarilgan va shuning uchun u yoʻnaltirilgan shaxslarning zarariga boʻlgan ruhiy taʼsirdir”. G.Shillerning fikricha, “manipulyatsiyaning muvaffaqiyati manipulyatsiya qilinayotgan shaxslar sodir boʻlayotgan hamma narsa tabiiy va muqarrar ekanligiga ishonganida kafolatlanadi”⁴.

“Siyosiy manipulyatsiya” lugʻatlarda “manipulyatorning manfaatlarini amalga oshirish yoʻlida uning irodasi orqali insonlarning siyosiy ongi va xulqini yashirin tarzda boshqarish jarayoni” sifatida qayd etilgan. Yaʼni “Siyosiy manipulyatsiya – jamoatchilik fikri va siyosiy xulq-atvoriga taʼsir qilish jarayoni, odamlarning siyosiy ongini va xatti-harakatlarini hokimiyat yoki muayyan ijtimoiy kuchlar uchun toʻgʻri yoʻnalishga yoʻnaltirish uchun yashirin boshqarish bilan ifodalanadi”⁵.

Masalaning siyosiy tizimga bevosita taʼsir etadigan jihati shuki, ayrim destruktiv kuchlar tomonidan aholining siyosiy manipulyatsiyasi kuchayishi ommaviy

¹ Зигмунд Фрейд и основы психоанализа.17.07.2016. // <https://worldme.wordpress.com/2016/07/17/зигмунд-фрейд-и-основы-психоанализа/>.

² The history of advertising, Lic. Daymette Montenegro Morales Universidad de Matanzas “Camilo Cienfuegos”, Vía Blanca Km.3, Matanzas, Cuba. 2012.

³ Василий Авченко. Теория политического манипулирования в современной России. // <https://psyfactor.org/lybr5.htm>.

⁴ Г.Шиллер. Манипуляторы сознанием. – М., 1980.

⁵ Шавардова Е.Ю. Принципы и особенности современного манипулирования в политике. Севастопольский государственный университет, Институт общественных наук и международных отношений Севастополь, Республика Крым, Россия, 2021.

noroziliklardan rangli inqiloblargacha olib kelishi mumkin. Misol sifatida “Arab bahori”, shuningdek, postsovet mamlakatlari hududida yuz bergan turli rangli inqiloblarni keltirish mumkin.

Siyosiy manipulyatsiyaning maqsadi hokimiyatni qo‘lga kiritish, amalga oshirish va saqlab qolishdir. Rivojlangan jamiyat hayotining hozirgi bosqichida bu maqsadlarga saylov orqali erishiladi.

Tadqiqotchi V.Amelinning so‘zlariga ko‘ra, siyosiy manipulyatsiya quyidagi operatsiyalarni o‘z ichiga oladi:

– ijtimoiy ongga ma’lum bir guruh uchun kerakli mazmundagi obyektiv ma’lumot niqobi ostida joriy etish;

– qo‘rquv, xavotir, nafrat va boshqalarni qo‘zg‘atadigan jamoatchilik ongining og‘riqli nuqtalariga ta’sir qilish;

– e’lon qilingan va yashirin rejalarni amalga oshirish, unga erishish uchun manipulyator o‘z pozitsiyasini jamoatchilik fikrini qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘laydi⁶.

Yevropalik tadqiqotchilar N.Marchal va N.Liza-Mariya “jamoatchilik fikrini siyosiy manipulyatsiya qilish fuqarolarni qutblashtirish, o‘z shaxsiy siyosiy mavqeyini yaxshilash va siyosiy raqibga zarar yetkazishga bo‘lgan urinishlarda namoyon bo‘lishini”⁷ ta’kidlab o‘tadi.

Siyosiy manipulyatsiyani tadqiq etishda mutaxassislar uni 3 guruh – salbiy, ijobiy va neytral ahamiyatga ega jarayonlarga ajratadilar.

Siyosiy manipulyatsiya destruktiv holat ekanligini ilgari suruvchi yondashuvning tarafdorlari (S.Kara-Murza, Dotsenko, G.Shiller, T.Van Deyk) o‘z ilmiy qarashlarini siyosiy manipulyatsiyaning quyidagi o‘ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi bilan asoslashga urinadilar:

– siyosiy manipulyatsiyaning yashirin xarakter kasb etishi;

– manipulyatsiya qilishdan manfaatdor subyektning mavjudligi;

– siyosiy manipulyatsiyani amalga oshirishning keng metodlar arsenali va texnologiyalariga ega ekanligi;

– siyosiy manipulyatsiyaning ijtimoiy me’yorlarni izdan chiqarishga olib keladigan destruktiv hodisa sifatida namoyon bo‘lishi;

– siyosiy manipulyatsiyaning o‘z xarakteriga muvofiq yashirin hodisa sifatida o‘zining ta’sir obyektiga ziyon yetkazishi.

Bundan tashqari, siyosiy manipulyatsiya so‘nggi yillarda “yumshoq kuch”ning alohida vositasi sifatida ham e’tirof etilmoqda.

⁶ Амелин В. Социология политики. М.: Наука, 2009. 174 с

⁷ Житникова Т.А. Политическое манипулирование: суть и механизмы защиты // Молодой ученый. – 2014. – № 6 (65). – С. 620-623. – URL: <https://moluch.ru/archive/65/10729/>

Bugungi kunda destruktiv siyosiy manipulyatsiyaning yangi shakllari vujudga kelgan bo‘lib, ularning ko‘pchiligi “yangi mediaformatlar”: Internet-OAV, Internet-TV, Internet-radio, mobil TV, Internet-bloglar, Internet-auditoriya uchun mo‘ljallangan kino va filmlar, ijtimoiy tarmoqlar (“Facebook”, “Twitter”, “VKontakte” va h.k), messenjerlar (“Telegram”, “Viber”, “What’s app”), virtual jamiyatlar, virtual o‘yinlar, umuman olganda, internet-texnologiyalarning rivojiga asoslanadi.

Bundan tashqari, hozir “siyosiy manipulyatsiya” bilan birga, “internet manipulyatsiya” atamasi ham keng qo‘llanilib, u o‘zida siyosiy manipulyatsiyaning aynan internet orqali amalga oshiriladigan shakllarini qamrab olmoqda. Xususan, mazkur atama o‘zida “ijtimoiy tarmoqlar va avtomatlashtirilgan ssenariylar algoritmi kabi raqamli texnologiyalardan tijorat, ijtimoiy yoki siyosiy maqsadlarda foydalanishga aloqador harakatlar” yig‘indisini ifodalaydi.

Buyuk Britaniyaning Oksford universiteti tomonidan chop etilgan “The Global Disinformation Order – 2020: Global Inventory of Organised Social Media Manipulation” tadqiqotiga ko‘ra, yolg‘on axborotlar tarqatish va siyosiy targ‘ibot orqali insonlar ongini manipulyatsiya qilishda xususiy firmalarning ishtiroki o‘zib bormoqda⁸.

Ushbu tadqiqotida ijtimoiy tarmoqlar orqali manipulyatsiyani amalga oshirishning tashkiliy shakllari sifatida quyidagilar keltirib o‘tiladi:

- davlat organlari (Government Agencies);
- siyosatchilar va partiyalar (Politicians & Parties);
- shartnoma asosida ishlovchi xususiy pudratchilar (Private Contractors);
- fuqarolik jamiyati tashkilotlari (Civil Society Organisations);
- fuqarolar va ta’sirga ega (nufuzli) shaxslar (Citizens and Influencers).

O‘rganishlar natijalari bugungi kunda siyosiy jarayonlarga internet texnologiyalarning destruktiv ta’siri namoyon bo‘lishining quyidagi asosiy shakllari mavjud ekanligini ko‘rsatmoqda:

1) Amaldagi siyosiy boshqaruv (rejim) faoliyatining asossiz ravishda yoki noxolislik bilan tanqid qilinishi.

2) Jamiyatda ichki yoki transchegaraviy ijtimoiy-siyosiy tartibsizliklarni keltirib chiqarishga qaratilgan irqchilik, millatchilik, diniy (konfessional) murossasizlik, ayirmachilik (separatizm) mafkuralari targ‘ibotining kuchayishi.

3) Yoshlarning siyosiy jihatdan noto‘g‘ri ijtimoiylashuviga olib keluvchi axborot faoliyatini tashkillashtirish va shu orqali ularni destruktiv maqsadlardagi (aksilkonstitutsiyaviy) siyosiy safarbarlikka chorlash.

⁸ В 70 странах манипулируют общественным мнением в интернете. 27.09.2020. // <https://www.iksmedia.ru/news/5613010-V-70-stranax-manipuliruyut-obshhest.html>.

4) Aholi yoki uning biron-bir ijtimoiy qatlamini ruxsat olinmagan siyosiy norozilik aksiyalarini sodir etishga tayyorlab borish va undash.

Ma'lumki, internet texnologiyalarining rivojlanib borayotgan bir sharoitida hokimiyat uchun kurashish, uni ushlab qolish, taqsimlash va siyosatni internet makonida qo'llash yuzasidan axborotlar bilan ishlashning vosita va usullari yig'indisi bo'lib ularning destruktiv kuchlar tomonidan qo'llanilishi eng avvalo omma ongini manipulyatsiya qilishga bo'lgan axboriy intilishlarda namoyon bo'ladi.

Zamonaviy siyosiy jarayonlarga internet texnologiyalarining destruktiv ta'siri namoyon bo'lishining yuqoridagi asosiy shakllari turli destruktiv siyosiy texnologiyalar orqali amalga oshiriladi.

Zamonaviy siyosiy internet texnologiyalariga “Sock puppet”, “Overton oynasi”, “Twitter-inqilob”, “Band wagon”, “Faktoidlar” texnologiyasi”, “Name calling” kabilarni misol sifatida keltirish mumkin. Mazkur texnologiyalar XX asrning o'rtalarida AQSHning “Targ'ibotlarni tahlil qilish” instituti tomonidan shakllantirilgan bo'lsa-da, lekin ularning deyarli barchasi bugungi kunda internet makoni orqali aksariyat davlatlarning siyosiy informatsion amaliyotida turli maqsadlarda qo'llanilib kelinmoqda.

Yuqoridagilardan tashqari, hozir saylov va boshqa muhim siyosiy tadbir va jarayonlarda hamda inqirozli vaziyatlarda aholini manipulyatsiya qilishda bir qator ta'sirchan internet texnologiyalaridan ham foydalaniladi.

Mazkur texnologiyalar bugungi kunda internet makoni orqali aksariyat davlatlarning siyosiy amaliyotida turli maqsadlarda faol qo'llanilib kelinmoqda. Xususan, buning uchun AQSH, Yevropa mamlakatlari hamda ayrim MDH davlatlarida (Rossiya, Qozog'iston va h.) siyosiy texnologiyalar markazlari tashkil etilgan va ular turli fondlar orqali moliyalashtirib borilmoqda.

Destruktiv kuchlarga qarshi kurashish, siyosiy barqarorlikni ta'minlash, siyosiy hokimiyatni mustahkamlash, islohotlarga nisbatan fuqarolarning siyosiy xayrixohligi va xalqaro maydonda mamlakat imijini oshirishda bunday markazlarning o'rni juda yuqori hisoblanadi.

Xulosa sifatida ta'kidlaydigan bo'lsak, siyosiy manipulyatsiyadan konstruktiv maqsadlarda foydalanish, ular orqali turli siyosiy jarayonlarga ta'sir eta olish hamda siyosiy texnologlar faoliyatining tizimli yo'lga qo'yilganligi jamiyatdagi mavjud, shuningdek, endi paydo bo'lib kelayotgan muammolarga adekvat yechim topish va shu orqali aholi orasidagi norozi kayfiyatdagi fuqarolar soni o'sishining oldini olish, eng muhimi esa siyosiy hokimiyatni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bugun dunyoda kechayotgan geyosiyosiy o'zgarishlar, resurslarni qayta taqsimlash uchun kurash, mintaqaviy yetakchilik raqobati siyosiy manipulyatsiyaning siyosiy jarayonlarga ta'siri va unda foydalaniladigan siyosiy texnologiyalarni chuqur

o‘rganish, yangi zamonaviy texnologiyalarini yaratish va amaliyotga joriy qilishga bo‘lgan talabni yanada kuchaytirmoqda desak adashmaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Зигмунд Фрейд и основы психоанализа.17.07.2016. // <https://worladme.wordpress.com/2016/07/17/зигмунд-фрейд-и-основы-психоанализа/>.
2. The history of advertising, Lic. Daymette Montenegro Morales Universidad de Matanzas “Camilo Cienfuegos”, Vía Blanca Km.3, Matanzas, Cuba. 2012.
3. Василий Авченко. Теория политического манипулирования в современной России. // <https://psyfactor.org/lybr5.htm>.
4. Г.Шиллер. Манипуляторы сознанием. – М., 1980.
5. Шавардова Е.Ю. Принципы и особенности современного манипулирования в политике. Севастопольский государственный университет, Институт общественных наук и международных отношений Севастополь, Республика Крым, Россия, 2021.
6. Амелин В. Социология политики. М.: Наука, 2009. 174 с
7. Житникова Т.А. Политическое манипулирование: суть и механизмы защиты // Молодой ученый. – 2014. – № 6 (65). – С. 620-623. – URL: <https://moluch.ru/archive/65/10729/>
8. В 70 странах манипулируют общественным мнением в интернете 2020. // <https://www.iksmedia.ru/news/5613010-V-70-stranax-manipuliruyut-obs.html>.

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADJECTIVES IN PRESENT DAY ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Mirzayeva Nargis

The student of Navoi State Pedagogical Institut

@nargismirzayeva01@gmail.com

Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev

Teacher at English language and literature department of NSPI

azizmuhamadievsh@gmail.com

Annotation. The adjective, a fundamental part of speech, serves to qualify or modify a noun. This article examines a crucial distinction between the grammatical systems of Uzbek and English.

Keywords: degrees of adjectives, to modify, to use, functional and notional words, the structure of words, nominative, to effect, collocation, combination.

Аннотация. Прилагательное, основная часть речи, служит для уточнения или изменения существительного. В данной статье рассматривается важнейшее различие между грамматическими системами узбекского и английского языков.

Ключевые слова: степени прилагательных, видоизменять, употреблять, служебные и смысловые слова, строение слов, именительный падеж, воздействовать, словосочетание, сочетание.

Annotatsiya. Nutqning asosiy qismi bo'lgan sifatdosh o'tni sifatlash yoki o'zgartirish uchun xizmat qiladi. Ushbu maqola o'zbek va ingliz tillarining grammatik tizimlari o'rtasidagi hal qiluvchi farqni ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: sifatlar darajalari, o'zgartirmoq, qo'llanmoq, vazifaviy va ma'nodosh so'zlar, so'zlarning tuzilishi, nominativ, ta'sir, birikma, birikma.

The adjective expresses the categorical semantics of a substance's property. This implies that each adjective used in a text presupposes a relationship with a noun, indicating characteristics such as material, color, dimensions, position, state, and other permanent or temporary attributes. Unlike nouns, adjectives do not independently nominate entities. Words like "long," "hospitable," and "fragrant" only convey meaning within collocations, indicating qualities of what is long, who is hospitable, or what is fragrant.

The dependent nature of adjectives is highlighted in English through the use of the placeholder "one" when the head-noun of the phrase is absent. Adjectives are distinguished by their specific combinability with nouns, typically appearing in pre-position but occasionally in post-position, and with link verbs, both functional and notional. They also combine with modifying adverbs. [Khaimovich; 105]

Both in English and Uzbek, adjectives serve to qualify or modify a substance.

English

Uzbek

a red apple

қизил олма

a clever student

ақлли талаба

a new building

янги бино

red pepper

қизил қалампир

Adjectives in both English and Uzbek languages possess the grammatical category of degrees of comparison and exhibit typical stem-building morphemes:

English Adjectives:

Prefixes: a- (amoral), ab- (abnormal), demi- (demiseason), di- (diatomic), dia- (diachronic), extra- (extraordinary), il-/im-/in-/ir- (illegal, immature, inadmissible, irrespective), post- (postfree), pre- (pre-Christian), un- (unpleasant)

Suffixes: -able / -ible (valuable, flexible), -al (natural), -an / -ean / -ian (American, Mediterranean, Encyclopedian), -ant (disputant), -ary (revolutionary), -ate (elaborate), -ed (talented), -en (silken), -esque (grotesque), -fold (twofold), -ful (careful), -ic (syllabic), -ish (bluish), -ive (impulsive), -less (homeless), -like (childlike), -ly (tigerly), -most (heedmost), -tory / -ory (explanatory, modulatory), -ous (furious), -some (lonesome), -y (shady), -ical (logical).

Uzbek Adjectives:

Prefixes: ба- (бадавлат), бе- (беғам), бо- (боадаб), но- (ноаник), бад- (баднафс)

Suffixes: -ли (кучли), -сиз (кучсиз), -ги / -ки / -қи (тунги, чиллаки, ташқи), -даги (рулдаги), -чан / -чанг (ишчан, кўйлакчанг), -чил (эпчил), -ий (назарий), -симон (одамсимон), -ик / -иқ / -уқ (эгик, қийшиқ, қуруқ), -ма (эзма), -қоқ / -ғоқ (тарқоқ, той-ғоқ), -чоқ, -чик (эринчоқ, қизғанчик), -қир / -қир (ўткир, чопқир), -фон (билафон), -ив (интенсив), -ик (демократик), -ал (актуал).

In both English and Uzbek, adjectives typically form combinations with:

Nouns:

English: an interesting book, a tall tree

Uzbek: қизиқарли китоб, баланд дарахт

Link-verbs:

English: was strong, was clever

Uzbek: кучли эди, ақлли эди

Adverbs:

English: very interesting

Uzbek: жуда қизиқарли

Additionally, in English, adjectives can combine with the prop word "one" (the red one, the yellow one). [Yusupov; 280]

The typical functions of adjectives in both languages are as attributes and predicatives:

As an Attribute:

English: "I have brought him an interesting book."

Uzbek: "Мен унга қизиқарли китоб олиб келдим."

As a Predicative:

English: "The book was interesting."

Uzbek: "Китоб қизиқарли эди."

Based on their structure, adjectives in English and Uzbek can be:

Simple:

English: red, good, hot, cold, slow

Uzbek: оқ, яхши, секин, совуқ, ёмон, тинч

Derivative:

English: passive, talented, social, snowy

Uzbek: кучли, амалий, актив, кучсиз, чопқир

Compound:

English: big-eyed, deaf-mute, eagle-eyed, never-ending

Uzbek: хушбўй, ватанпарвар, учбурчакли, одамсимон

Adjectives in both languages are grouped into qualitative and relative classes based on their meaning, expressing properties such as color, size, skill, mental or moral attributes, distinctive characteristics, and traits. [Rowling; 250]

Relative adjectives in both English and Uzbek express properties characterizing an object in reference to another object:

English Relative Adjectives:

excessive, excitable, exclamatory, frontless, golden, Indian, Chinese, individual, posthumous, fundamental, risky, impressionable, homeless, floppy, gold, silk, silky, mental, etc.

Uzbek Relative Adjectives:

тушунарли, турли, туганмас, таълимсиз, ташландиқ, темирбетон, темирдай, сўзсиз, терма, қақраган, тақлидий, тишли, тойдек, текин, одамсимон, тонгги, тошкўнгил, ибратли, ижодий, сеҳрли, субутли, сурранг, севинчли, etc.

Relative adjectives differ in meaning, denoting properties related to:

Inanimate concrete or abstract nouns: a diamond ring, бриллиант узук (Uzbek).

Animate nouns expressing persons, animals, birds: eagle eye, товуқ мия (Uzbek).

Animate and inanimate nouns expressing locality or position: field flowers, дала гуллари (Uzbek).

Animate and inanimate nouns expressing time: winter wheat, кузги буғдой (Uzbek).

Verbal adjectives expressing action or state: flying machine, Уйқудаги малика (Uzbek).

In both languages, many nouns can function as adjectives as well.

The category of degrees of comparison expresses different degrees of qualities of things and persons denoted by nouns. It consists of three members:

positive,

comparative,

superlative degrees.

The positive degree is morphologically unmarked and expresses simple quality if the subject is not compared with anything. In comparison, the comparative degree is morphologically marked. In English, it is formed by adding the affix -er to short adjectives or using the words "more" or "less" before long adjectives. In Uzbek, it is formed by adding the affix -роқ to the adjective. [Maxamadxodjaev; 5]

The superlative degree expresses the highest or least degree of quality. In English, it is formed with the affix -est or the structures "most + adj." and "least + adj." In Uzbek, it is formed with the structure "энг + ad" (most + adj).

In conclusion, it's evident that the grammatical systems of Uzbek and English are fundamentally distinct. English is an analytical language, primarily conveying grammatical meaning through additional words and changes in word order. In contrast, Uzbek is an agglutinative language, where most grammatical forms are formed by modifying the structure of words through prefixes, suffixes, and endings.

While extensive research has been conducted on language acquisition, the exact process of language learning remains elusive.

References:

- [1]. Khaimovich B.S., Rogoyskaya B.L. A course in English Grammar. Moscow, 1996.
- [2]. Maxamadxodjaev, B. (2020). PEDAGOGICAL PHILISOPHY AND EDUCATION IN THE MIDDLE EAST AND CENTRAL ASIA (IX-XII CENTURIES). *The Light of Islam*, 2020(2), 159-166.
- [3]. Rowling J. K. *Harry Potter and the Chamber of Secrets*: Bloomsbury, 1998, 251 p
- [4]. Yusupov U. *Constrastive linguistics of the English and Uzbek languages*. Akademnashr, Toshkent, 2013, 280p.

HOMILADORLIK DAVRIGI AYOLLARDA PARODONTITNING KECHISHI VA ETIOLOGIK HOLATINI BAHOLASH

Vohidov Elbek Rahimovich

Buxoro davlat tibbiyot instituti bolalar stomatologiya kafedrasida assistenti

Nazarova Nodira Sharipovna

*tibbiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat tibbiyot universiteti,
diplomdan keyingi ta'lim fakulteti stomatologiya kafedrasida mudiri*

Annotatsiya. Homilador ayollar stomatologik kasalliklarning eng yuqori xavfiga ega [3]. Bir qator mualliflarning fikriga ko'ra, homiladorlikning fiziologik davrida tish kariesining tarqalishi 91,4% ni tashkil qiladi, 90% hollarda parodont to'qimalari kasalliklari, asosan karioz jarayonning o'tkir kechishi bilan sog'lom tishlarning shikastlanishi homilador ayollarning 38% ini tashkil qiladi. [5]. Ikkilamchi karies, kariyes jarayonining rivojlanishi, emal giperesteziyasi homilador ayollarning 79 foizida uchraydi [11]. Shu bilan birga, homiladorlik davrida karies-plomba-olib tashlangan tishlar indeksining mutlaq o'sishi bo'yicha tish kariesining o'sish intensivligi 0,83 ni tashkil qiladi [2].

Kalit so'zlar: homiladorlik davri, tishlarning qattiq to'qimalarining kasalliklari va parodontal kasallik, parodontal kasallik, ta'm analizatori, surunkali generalize parodontit.

ПАТОГЕНЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПАРОДОНТА У БЕРЕМЕННЫХ

Ризаев Джасур Алимджанович

доктор медицинских наук, профессор, ректор Самаркандского
государственного медицинского университета

Вахидов Эльбек Рахимович

Ассистент кафедры детской стоматологии Бухарского государственного
медицинского института

Назарова Нодира Шариповна

доктор медицинских наук, профессор, заведующий кафедрой стоматологии
факультета постдипломного образования Самаркандского государственного
медицинского университета

Аннотация. Беременные женщины подвержены наибольшему риску стоматологических заболеваний [3]. По данным ряда авторов, распространенность кариеса зубов в физиологический период беременности составляет 91,4%, в 90% случаев заболевания тканей пародонта, в основном

поражения здоровых зубов с острым течением кариозного процесса, составляют 38% беременных. [5]. Вторичный кариес, развитие кариесного процесса, гиперестезия эмали встречается у 79% беременных [11]. Однако при абсолютном увеличении индекса кариес-пломба-удаленные зубы во время беременности интенсивность роста кариеса зубов составляет 0,83 [2].

Ключевые слова: период беременности, заболевания твердых тканей зубов и пародонта, заболевания пародонта, анализатор вкуса, хронический генерализованный пародонтит.

PATHOGENETIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF PERIODONT DISEASES IN PREGNANT WOMEN

Rizaev Jasur Alimdjanovich

doctor of medical sciences, professor, rector of Samarkand State Medical University

Vohidov Elbek Rahimovich

Assistant of the Department of children's Dentistry of the Bukhara State Medical Institute

Nazarova Nodira Sharipovna

doctor of Medical Sciences, professor, Head of the Department of Dentistry, Samarkand State Medical University, Faculty of post-graduation education

Annotation. Pregnant women have the highest risk of dental diseases [3]. According to a number of authors, the prevalence of dental caries during the physiological period of pregnancy is 91.4%, in 90% of cases, diseases of the parodont tissue, mainly damage to healthy teeth with an acute course of the carious process, make up 38% of pregnant women. [5]. Secondary caries, development of the caries process, enamel hyperesthesia occur in 79% of pregnant women [11]. At the same time, the growth intensity of dental caries in terms of the absolute increase in the index of caries-fillers-removed teeth during pregnancy is 0.83 [2].

Keywords: gestation period, diseases of the hard tissue of the teeth and periodontal disease, periodontal disease, taste analyzer, chronic generalize periodontitis.

Homilador ayollar va tug'ruqdagi ayollarning 50 foizida homilador ayollarning gingiviti homiladorlikning 2-3 oyligida homiladorlikning normal davrida kuzatiladi. Homiladorlikning ikkinchi yarmidan boshlab patologik jarayon yanada aniqroq bo'ladi va ko'pincha umumiy kataral yoki gipertrofik gingivit sifatida davom etadi va ko'pincha pyogen granuloma rivojlanadi. Homiladorlikning rivojlanishi bilan parodont kasalliklari doimiy ravishda rivojlanadi va faqat tug'ruqdan keyingi davrda klinik

ko'rinish yaxshilanadi [4]. Uzoq muddatda homiladorlik paytida yuzaga keladigan gingivit surunkali holga keladi [9, 10].

Homilador ayolda reaktivlikning o'zgarishi va tananing qarshiligining pasayishi fonida yashirin odontogen infeksiya o'choqlari yallig'lanish jarayonining kuchayishi natijasida jiddiy asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin [7, 8].

Parodont to'qimalarida yallig'lanish hodisalarining eng kuchli zo'rayishi homiladorlikning ikkinchi trimestrida sodir bo'ladi va og'iz bo'shlig'idagi karisogen holatning keskin o'sishi uchinchi trimestrda sodir bo'ladi [4, 2], bu nafaqat stomatologik tekshiruvlarning maqbul vaqtini belgilaydi. homiladorlik davrida va tug'ruqdan keyingi davrda, shuningdek, homiladorlikning ushbu davri uchun og'iz bo'shlig'ining eng muhim kasalliklarini oldini olish va davolash dasturlariga yondashuvni farqlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Homilador ayollarda karies va parodontitning rivojlanishida hal qiluvchi rol platsenta tomonidan ishlab chiqariladigan gormonal moddalar (somatomammotropin, progesteron, gonadotropin), mineral va oqsil almashinuvidagi o'zgarishlar, immunologik holat, og'iz mikroflorasi [1, 5].

Parodontal kasalliklarning paydo bo'lishi va rivojlanishi xavfining ortishi, shuningdek, homilador ayollarda tish kariesining intensivligi oshishi haqida gapirishning o'zi etarli emas; shinalar. Bu homiladorlik davrida tish kariesining, parodontal kasallikning paydo bo'lishi va rivojlanishiga ta'sir qiluvchi allaqachon aniqlangan omillarning ahamiyatini inkor etmaydi, ammo diagnostik jihatdan muhim ma'lum va yangi aniqlangan mezonlarni homilador ayollar orasida xavf guruhlarini aniqlash bo'yicha amaliy tavsiyalar tizimiga malakali birlashtirishga qaratilgan. tish salomatligi va ularning maxsus monitoringi.

Biologik muhitning immunoprotektiv peptidlari, shu jumladan og'iz suyuqligi mahalliy yallig'lanish intensivligining belgilaridir va mikroblarga qarshi tug'ma immunitetni amalga oshirish uchun javobgardir [6, 12]. Og'iz suyuqligida immunoprotektiv peptidlarning butun majmuasi ajratiladi, ular orasida laktoferrin, katelisin LL-37 va a-defensin ajratiladi [14]. Homiladorlik davrida tish kariesining rivojlanish xavfini tartiblash algoritmlari va modellariga immunoprotektiv peptidlarning kiritilishi ushbu yo'nalishdagi mavjud tavsiyalar chegaralarini kengaytiradi.

Parodontal kasalliklarga chalingan homilador ayollarda tizimli immunitetni o'rganishda biologik vosita sifatida og'iz suyuqligi va periferik qon ishlatiladi [8]. Shu bilan birga, invaziv manipulyatsiyalar bilan bog'liq bo'lmagan bola va platsenta tug'ilgandan keyin tanlashning oson usuliga qaramay, homila va ona qoni bo'lgan retroplasental qon va kindik qoni biologik vosita sifatida ishlatilmaydi. Shu bilan birga, yallig'lanish mediatorlari spektrini, retroplasental va kindik qonining mineral tarkibini aniqlash turli darajadagi parodontal to'qimalarning yallig'lanishi "ona-platsenta-

homila" tizimi bilan birga kelganmi yoki yo'qmi degan savollarga javob berishga imkon beradi. Kelajakda sut tishlari kariesining paydo bo'lishini tug'ilish bosqichidan taxmin qilish mumkinmi? Ushbu sabab-oqibat munosabatlarini o'rganish butun homilador ayolning tanasi uchun tish kasalliklarining oqibatlari to'g'risidagi mavjud ilmiy kontsepsiyani boyitadi va kasalliklarni prenozologik prognoz qilishning yangi usullarini ishlab chiqadi.

Shunday qilib, zamonaviy sharoitda homilador ayollarning og'iz bo'shlig'i kasalliklari diagnostikasi, monitoringi, profilaktikasi va prognozini tashkil etish va ularga stomatologik yordam ko'rsatish ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarning dolzarbligini belgilaydigan hal qilinmagan muammo bo'lib qolmoqda.

Ushbu tadqiqotning **maqsadi** klinik va laboratoriya ko'rsatkichlaridan foydalangan holda homilador ayollarga stomatologik yordam ko'rsatish tizimini optimallashtirishdir.

Materiallar va tadqiqot usullari. Tishlarning parodontal kasalliklari va qattiq to'qimalarining rivojlanishidagi klinik va immunologik ko'rsatkichlarni o'rganish uchun parodontal kasalliklar va tishlarning qattiq to'qimalari bilan og'rikan homilador ayollarni stomatologik ko'rikdan o'tkazish, viloyat stomatologiya poliklinikasida 25 kishi - asosiy guruh, shuningdek, homiladorlik davrida bo'lmagan 15 kishi. Ushbu bemorlar taqqoslash guruhi sifatida qabul qilindi.

Natijalar va muhokama. Ba'zi olimlarning tadqiqotlari tahliliga ko'ra, homiladorlik davrida ayollarda tish kariyesi bilan kasallanish 90,8% ni tashkil qiladi va preeklampsiya bilan 95% gacha ko'tariladi [6]. Ayollarning 39 foizida homiladorlik davrida ilgari sog'lom tishlar o'tkir kariyes lezyonlari bilan zararlanadi. Ko'pgina olimlarning fikriga ko'ra, homiladorlik davrida parodontal to'qimalarning yallig'lanish va destruktiv lezyonlari 65-90% hollarda kuzatiladi va prenatal davrda ularning tarqalishi 100% ni tashkil qiladi [10]. Chet ellik mualliflarning fikriga ko'ra, tish go'shti yallig'lanishidan boshlab va parodontal to'qimalarning yallig'lanishi bilan tugaydigan parodontal to'qimalarning shikastlanishining ko'pligi 15-65% ni tashkil qiladi.

Lakoine M.O ishida. Aniqlanishicha, homiladorlik davrida ayollarda tish go'shti yallig'lanishi 35-98%, parodontal yallig'lanishlar 7-22% bo'ladi [11]. Vaget K.ning ishida, 345 nafar homilador ayollarda parodontit bilan o'tkazilgan tadqiqotda, patologik cho'ntaklar lezyonining chuqurligi asosan (38,7%) 4-6 mm [13] ekanligi aniqlandi. Tish kariesining murakkab shaklga o'tishi uning ko'payishi, qayta rivojlanayotgan karies homilador ayollarning 70 foizida uchraydi, homiladorlik davrida kariyes jarayonining ko'payishi 0,85 foizni tashkil qiladi [5]. Homilador bemorlarda karies rivojlanishining o'ziga xos belgisi tishlarning eng yuqori foizining shikastlanishi, shu jumladan tish pulpasining yallig'lanishi bilan bog'liq bo'lgan karioz jarayonning emal va dentinga chuqur tarqalishidir [8].

Homilador bemorlarda 80% emal sezuvchanligi, sog'lom tishlarning mexanik, termal va kimyoviy omillariga giperesteziya, eng ko'p uchraydigan xanjar shaklidagi nuqsonlar, vertikal tipdagi tishlarning patologik aşınması [1].

Homilador ayollarning umumiy sonidan homilador ayollarning 95 foizi stomatologik davolanishga muhtoj [7], ortopediya - 57 foizi, bemorlarning 2,4 foizida jarrohlar tomonidan shoshilinch operatsiyalar amalga oshiriladi [6].

Homiladorlik davridagi 150 nafar ayolni tahlil qilishda karioz tishlarning kuchlanishining kuchayishi ko'rsatkichlari homiladorlik davrining oxiriga kelib, birinchi trimestrga nisbatan oshganligi aniqlandi [7]. Xususan, olimlar 8-12 haftalik homiladorlik paytida KPUz va KPUy indeksleri taxminan $10,9 \pm 0,8$ va $23,5 \pm 0,9$ ni, 34-40 haftalarda esa kattaroq qiymatlarni ko'rsatishini aniqladilar. o'z navbatida $14,1 \pm 0,9$ va $26,1 \pm 0,7$ ga teng. Xuddi shu toifadagi ayollar o'rtasida gigienik indeksni baholash uning yomon rasmini va tish go'shti indeksining oraliq ko'rsatkichlarining o'rtacha og'irlikdagi yallig'lanish jarayoni uchun maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi.

Zasloff M. va Tanida T. ma'lumotlariga ko'ra, immunoglobulinlarning kamaygan kontsentratsiyasi bilan birga lizozimning past darajasi kombinatsiyasi, laktoferrin infeksiyon patogenlarga yuqori sezuvchanlik bilan bog'liq. Shunday qilib, og'iz suyuqligidagi antimikrobiyal oqsillar miqdori og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining mahalliy o'ziga xos bo'lmagan himoya omillari holatini aks ettiradi.

Antimikrobiyal peptidlar barcha turdagi tirik mavjudotlarda tug'ma immunitetning birinchi himoya chizig'i bo'lib, AMP ning yuqori ahamiyati ularning aylanma neytrofillar tarkibidagi yuqoriligi bilan tasdiqlanadi [1].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, AMPlar immun hujayralar uchun kimyoatraktantlar, shu jumladan interleykin-8 ishlab chiqarish va immunokompetent T hujayralarini mobilizatsiya qilish orqali neytrofillarni jalb qilish, shuningdek hujayra yopishishini va keyinchalik transepitelial hujayralar migratsiyasini kuchaytiruvchi vositalar sifatida harakat qilish orqali yallig'lanish reaksiyasida ishtirok etadi. [12, 13, 14].

So'nggi paytlarda rhesus maymunlarining leykotsitlarida y-defensinlarning yana bir tarkibiy jihatdan alohida subfamiliyasi aniqlandi. Odamlarda y-defensin sekretsiyasi mutatsiyalar tufayli bloklangan, ammo primatlarda saqlanib qolgan [12].

Parodontdagi yallig'lanish jarayonini qo'llab-quvvatlovchi va uning umumlashtirilishi uchun javobgar bo'lgan asosiy interleykin (IL) 2 shaklda (IL-1a va IL-1R) mavjud bo'lgan interleykin-1 dir. IL-1 ning ta'siri sitokinning hujayralardagi o'ziga xos retseptorlari bilan birikmasidan keyin boshlanadi. Endotelial hujayra retseptorlari bilan o'zaro ta'sir qilgandan so'ng, IL-1 leykotsitlar va monotsitlarning polimorfonukulyar granulotsitlarining kemotaksis va adezyoniga olib keladigan yopishqoq molekulalarni ishlab chiqarishga yordam beradi. Fibroblastlarga ta'sir qiluvchi IL-1 kollagenaza ishlab chiqarishni rag'batlantiradi, bu kollagenning

parchalanishiga, uning sintezining pasayishiga olib keladi va osteorezorsiyani rag'batlantiradi.

Barer G. va boshqalarning asarlarida. va Zaitseva E.M. Surunkali umumiy parodontitning kuchayishi bilan milkar va tish go'shti suyuqligi to'qimalarida IL-1 miqdori sezilarli darajada oshishi aniqlangan [5, 6]. Kovalchukning tadqiqotida L.V. va boshqalar. va Kravchenko E.V. va boshqalar. interferon-y va TNF-a ni intensiv ravishda ishlab chiqaradigan Th1 limfotsitlari asosan parodontal to'qimalarda to'planishi ko'rsatilgan. Sitokin profilining bu xususiyati to'qimalarda makrofaglarning to'planishi bilan birga keladi. Keyinchalik Th2 sitokin profillari ham faollashadi, bu esa B-limfotsitlarning faollashishiga olib keladi.

Parodontdagi destruktiv o'zgarishlar IL-1, IL-6 va y-IF miqdorining ko'payishi bilan bog'liq. IL-1 va y-IF osteoklastlarni faollashtiradi, IL-1 kollagenazlar sintezini oshiradi. IL-6 immunoglobulin G ishlab chiqarilishi bilan B-limfotsitlarning plazma hujayralariga differentsiatsiyasini faollashtiradi, bu esa komplement fiksatsiyasini va kimyotaksis mediatorlarini chiqarishga yordam beradi.

Parodontda yallig'lanish jarayoni boshlanganidan keyin sitokinlar ularning sintezi uchun mas'ul bo'lgan hujayralarning faollashishini qo'llab-quvvatlaydi, alveolyar suyakning rezorsiyasini qo'zg'atadi. Parodontiyaga aniq zarar etkazuvchi ta'sir, birinchi navbatda, IL-1 va g-IF sekretsiasining o'zgarishi, IL-6, IL-8 darajasining oshishi bilan bog'liq [4, 5, 6]. IL-2 va IL-2R ishlab chiqarishning surunkali inhibitsiyonu otoimmün kasalliklarning rivojlanishiga olib keladi.

Sitokin profilining xususiyatlari orasida surunkali parodontitda y-IF bo'yicha qarama-qarshi ma'lumotlar to'plangan. Wilson T.G.ning so'zlariga ko'ra. va boshqalar. uning yallig'lanish va halokatli o'zgarishlar davrida parodontal to'qimalarda interferon-y tarkibi sog'lom odamlar to'qimalariga nisbatan ancha yuqori. Barer G.M.ning so'zlariga ko'ra. va boshqalar. parodontitning faol davrida gingival suyuqlikda a- va g-IF ning tarkibi, aksincha, kamayadi, bu mualliflarning fikriga ko'ra, T-xelper va T-supressor turlarining ikkilamchi immunitet tanqisligini ko'rsatadi. [5, 6].

IL-4 yallig'lanishga qarshi sitokinlarga ishora qiladi. IL-4 parodontdagi yallig'lanish va destruktiv o'zgarishlarni ushlab turish bilan bog'liq va osteoporozning namoyon bo'lishini kamaytiradi. Donati M. va boshqalar, Gonsales J.R. va boshqalar. umumiy parodontit bilan og'rigan bemorlarda gingival suyuqlik, tupurik va tish plastinkasida IL-4 miqdorining kamayishi aniqlandi. Yagona nashrlar, shuningdek, umumiy parodontit patogenezida IL-12 ning roli bo'yicha ham topilgan. IL-2 hujayra vositachiligida immunitetni kuchaytirish, infeksiyaga qarshi samarali himoya qilish uchun javobgardir.

Parodontal to'qimalarda sitokinlar va immunoglobulinlarning disregulyatsiyasi halokatli o'zgarishlarga olib keladi.

Parodontal destruktiv o'zgarishlarda osteoklastlarning faollashishi birinchi navbatda IL-1 ning shakllanishi bilan bog'liq [10]. Biroq, IL-1 retseptorlari to'liq bloklanganda, halokatli o'zgarishlar maydoni ortadi va tizimli o'zgarishlar ro'y beradi [8]. Parodontitda polimorfonuklear leykotsitlar (PMNL), monotsitlar/makrofaglar va fibroblastlar tomonidan TNF-a ishlab chiqarishning ko'payishi [14], osteoblastlar, fibroblastlar, makrofaglar, PMNL va T-limfotsitlar tomonidan chiqariladigan IL-6 ning yuqori konsentratsiyasi [11].

Adabiyotlar:

1. Ризаев Ж.А., Назарова Н.Ш. Состояние местного иммунитета полости рта при хроническом генерализованном парадонтите. Вестник науки и образования 2020. № 14 (92).Часть 4. С 35-40.
2. Назарова Н.Ш., Рахманова Н.Р. "Состояние местного иммунитета полости рта при хроническом генерализованном парадонтите". Достижения науки и образования - научно-методический журнал, 2020, №6 (60), стр. 65-71.
3. Назарова Н.Ш., Норбутаев А.Б., Исмаилова С.О. "Состояние твердых тканей зубов и парадонта у работающих в табаководстве". Достижения науки и образования - научно-методический журнал, 2020, №6(60), стр. 59-65.
4. Rizayev Jasur Alimdjanovich, Nazarova Nodira Sharipovna. Assessment Of Changes In The Condition Of Parodontal Tissues In Workers Exposed To Exposure To Epoxy Resin. The American journal of medical sciences and pharmaceutical research №2 P 14-17.
5. Ризаев Ж.А., Назарова Н.Ш. Состояние местного иммунитета полости рта при хроническом генерализованном парадонтите. Вестник науки и образования 2020. № 14 (92).Часть 4. С 35-40.
6. Ризаев Ж.А., Назарова Н.Ш. Эффективность савокупного лечения болезней парадонта и слизистой оболочки работающих с вредными производственными факторами. Проблемы биологии и медицины.2020. №3 (119) . С 85-88.
7. Н.Ш. Назарова, Т.А. Бердиев. Эпоксид смолалар таъсирига учраган ишчиларда пародонтал тукумалар холатининг узгаришини бахолаш. Жамият ва инновациялар. 2020, октябрь. С 566-570.
8. Ризаев Ж.А., Назарова Н.Ш., Бердиев. Т.А. Шиша толали тузилмаларни ишлаб чиқаришда NBF гингивал гелининг самарадорлиги. Жамият ва инновациялар. 2020, октябрь С 678-682.
9. Н.Ш. Назарова, Т.А. Бердиев. Эпоксид смолалар таъсирига учраган ишчиларда пародонтал тукумалар холатининг узгаришини бахолаш. Жамият ва инновациялар. 2020, октябрь. С 565-569.

10. Ризаев Ж.А., Назарова Н.Ш., Бердиев. Т.А. Шиша толали тузилмаларни ишлаб чиқаришда NBF гингивал гелининг самарадорлиги. Жамият ва инновациялар. 2020, октябрь. С 565-569.
11. Ризаев Ж.А., Назарова Н.Ш.. Эффективность савокупного лечения болезней пародонта и слизистой оболочки работающих с вредными производственными факторами. Проблемы биологии и медицины. 2020. №3 (119). С 85-88.
12. Nazarova Nodira Sharipovna, Islomova Nilufar Bustanovna. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women. Frontline medical sciences and pharmaceutical journal. Volume 02 Issue 05, 2022. P. – 60-67.
13. Н.Ш. Назарова, Н.Б. Исломова. Postmenopauza davridagi ayollarda stomatologik kasalliklarining klinik va mikrobiologik ko‘rsatmalari va mexanizmlari. Журнал медицина и инновации. 2 (6), 2022. P. – 204-211.
14. Н.Ш. Назарова, Ш.Ш. Шукуров. В va C surunkali virusli gepatitlarda surunkali tarqalgan parodontit diagnostikasining klinik-morfologik asoslanishi. Журнал медицина и инновации. 2 (6), 2022. P. – 118-123.
15. Н.Ш. Назарова, Ж.Б. Саидмуродова, И.Р. Равшанов. Патогенетические аспекты заболеваний тканей пародонта при ортодонтическом лечении. Журнал медицина и инновации. 2 (6), 2022. P. – 183-191.
16. Nazarova Nodira, Musayeva G.A., Ravshanov I.R. Evaluation of Effectiveness of Combined Oral and Dental Therapy in Tobacco Growers. Journal of Research in Medical and Dental Science 9 (8), P. – 241-250.

IMPROVING THE TREATMENT OF PERIODONTAL DISEASES IN WORKERS EXPOSED TO STYRENE POLYMERS

Sidikov Khotamjon Muminjon ugli¹, Nazarova Nodira Sharipovna²

¹Assistant at the Andijan State Medical Institute

²DSc, Professor of the Department of Dentistry, Faculty of Postgraduate Education, Samarkand State Medical Education University

Relevance: in the process of intensive industrial development, the study of the role of harmful and health-related factors of the production environment is timely and very important. After all, unfavorable working conditions contribute to the formation of various pathological processes in the human body (Amirov N.H., 2016). The long-term influence of a complex of production factors simultaneously with the deterioration of the health of workers, as a rule, can lead to pathological changes in the mucous membrane of the oral cavity, periodontal diseases, hard tissues of teeth (Galiullin A.N., 2014)

The Andijan Rubber Products Factory has a number of workshops with harmful working conditions. Workers in the workshops are exposed to a complex of harmful substances (styrene, styrene butadiene, sulfur dioxide, carbon monoxide, amino compounds, talc, rubber dust, benzene, etc.), unfavorable microclimate and noise exceeding permissible levels. Risk factors of production can negatively affect the state of resistance of the body with a violation of the local immunity of the oral cavity, which causes pathological changes in the mucous membrane, damage to the hard tissues of the teeth and periodontal.

Due to the lack of sufficient information on the above problem, the study of dental morbidity in workers in the manufacture of rubber products is of particular relevance.

The purpose of the study: to improve the methods of prevention and treatment of chronic generalized periodontitis in workers exposed to styrene polymers. (production of rubber products).

Research objectives:

1. To study the condition of the hard tissues of teeth and periodontal workers exposed to styrene polymers.
2. To identify the influence of working environment factors on the state of the system of free radical oxidation and antioxidant protection in workers exposed to styrene polymers.
3. To study the immunological parameters of the oral cavity and the biochemical composition of the oral fluid of workers in the production of rubber products.
4. To improve the complex of therapeutic and preventive measures for patients with chronic generalized periodontitis working in the manufacture of rubber products.

Materials and methods of research. We will select 85 workers who come into contact with styrene polymers and have chronic generalized periodontitis of mild, moderate and severe severity. Of these, 35 workers will receive the traditional (control group), 50 – the comprehensive advanced treatment we have proposed.

The following methods will be used:

- a) epidemiological;
- b) clinical and functional;
- c) biochemical;
- d) immunological;
- e) statistical methods.

The expected results of the research work and its novelty.

The influence of production risk factors on the level of dental health of workers will be revealed.

A correlation will be established between harmful factors and the development of periodontal diseases.

It will be revealed that dental caries, periodontitis of various degrees of severity, ulcerative and hypertrophic forms of gingivitis are most common among workers in the main professions.

A medium-strength correlation will be established between harmful substances (styrene, polystyrene, carbon black dust, talc, gasoline, thiuram D, benzapyrene) in the air and the activity of alkaline and acid phosphatase in saliva.

The conducted research will show the high effectiveness of complex treatment of periodontal tissue diseases.

The practical significance of research work.

The practical significance lies in the fact that a complex of prevention and treatment of periodontal diseases working in the production of rubber products will be offered.

As a result of dental rehabilitation and the introduction of therapeutic and preventive measures, a decrease in periodontal diseases by about 25.0% will be achieved.

Results

The employees of all the surveyed groups were represented by males. The prevalence of the bad habit among workers of all groups was approximately the same ($p > 0.05$). Statistically significant differences were revealed between the indicators of the first group and the rest of the groups in terms of the depth of periodontal pockets, the level of loss of epithelial attachment and the number of teeth.

The average values of the periodontal pocket depth index differed significantly between all three groups of subjects ($p = 0.001$). The prevalence of inflammatory periodontal tissue diseases in workers of the 1st and 2nd groups was very high and

amounted to 100%. In the 1st group of patients, severe chronic periodontitis occurred in 25% of cases, moderate in 45%, mild

degrees — 25% and chronic gingivitis — in 5% of cases. In group 2, severe chronic periodontitis was observed in only 8.3% of patients, moderate - in 19.4% and mild — in 41.6% of the examined, chronic gingivitis occurred in 30.7% of patients.

The results of the study of cytogenetic parameters (protrusion, micronuclei), proliferation indicators (cells with two nuclei) and indicators of the early stage of nuclear destruction (vacuolization of the nucleus, condensation of chromatin), indicators of the completion of nuclear destruction (karyopycnosis, karyorexis) are presented.

A statistically significant difference in the frequency of occurrence of cells with micronuclei and protrusions of the nucleus was found in individuals in group 1 compared with groups 2 and 3 ($p = 0.001$).

The frequency of cells with two nuclei in the 1st ($p = 0.002$) and 2nd ($p = 0.006$) groups was at the same level and significantly exceeded the value of the indicator of the 3rd group. Statistical analysis of the frequency of occurrence of vacuolization of the nucleus revealed a difference in indicators between the 1st and 3rd groups. The value of this parameter of the early stage of nuclear destruction in the group of interned workers was more than 2 times higher than that of the group of people with healthy periodontitis ($p = 0.009$).

In group 1, a positive correlation was established between work experience and the number of teeth ($g = 0.569$; $p = 0.001$), as well as the level of loss of epithelial attachment ($g = 0.410$; $p = 0.010$). At the same time, it was not possible to establish a link between work experience and the frequency of cells with nuclear abnormalities. In group 2, a positive correlation was established between the length of service and the frequency of cells with various anomalies: micronuclei ($g = 0.436$; $p = 0.008$), cells with two nuclei ($g = 0.424$; $p = 0.010$), condensed chromatin ($g = 0.559$; $p = 0.002$), vacuolization of the nucleus ($g = 0.414$; $p = 0.012$) and cells with karyopycnosis ($g = 0.427$; $p = 0.009$).

Discussion

In the structure of dental diseases, periodontal diseases — gingivitis and periodontitis - occupy one of the leading places in terms of prevalence in the adult population. These chronic diseases are characterized by the presence of a bacterial infection leading to gingival inflammation, followed by destruction of epithelial attachment and loss of bone tissue, which is the main cause of tooth loss in the adult population [11]. The inflammatory process in periodontal tissues causes a proliferative response, which in turn contributes to the occurrence of genetic damage, increasing the likelihood of errors in DNA replication [12]. Lipopolysaccharides and bacterial toxins are triggers of the immune response and stimulate an increase in the accumulation of

reactive oxygen species in various periodontal cells, which leads to damage by lipid peroxidation, protein denaturation and DNA damage [13-15].

This paper presents the results of studying the relationship between cytogenetic damage to the cells of the buccal epithelium and the pathogenesis of inflammatory periodontal diseases against the background of exposure to a complex of harmful substances such as polymetallic ore dust and fluoro-agents. A high prevalence of severe periodontitis and an increased level of cytogenetic markers were revealed in the trained workers of the main production (mining and crushing of ore) of the mining and processing plant.

It has been established that in the first years of work, deviations from the norm are observed in workers - the frequency of cells with nuclear anomalies increases, and with increasing length of service, the total number of buccal epithelial cells with chromosomal aberrations increases. This suggests that the complex of harmful substances characteristic of this production has cumulative genotoxic and cytotoxic activity.

The results of studies of cytogenetic damage in workers with respiratory diseases using a micronucleus test are comparable with previously published data from other researchers [16]. However, in these studies, the effects of the chemical factor were not taken into account. A positive relationship between the frequency of micronuclei in buccal epithelial cells and the severity of chronic periodontitis was established in their study by Bloching et al. [17]. In patients with severe chronic periodontitis, the frequency of micronuclear epithelial cells was $2.16 \pm 0.85\%$, in patients with moderate disease — $1.91 \pm 1.04\%$, and $1.50 \pm 1.06\%$ in healthy individuals. Similar results were obtained by Bastos-Aires et al. [18]. So, D'Agostini et al. In their study, they found that in patients with chronic periodontitis, the frequency of gum cells with micronuclei and double-core cells ($0,45 \pm 0,16\%$, $1,55 \pm 0,25\%$) above the indicators of the control group ($0,66 \pm 0,12\%$, $1,31 \pm 0,15\%$), but the results obtained were not statistically significant [19]. Avula et al. When studying the frequency of nuclear abnormalities in lymphocytes, no differences were found between groups of patients with generalized and chronic periodontitis and healthy individuals [20]. Based on the results of published studies, it can be assumed that gum cells are less susceptible to cytogenetic damage in inflammatory diseases than buccal epithelial cells. The prevalence of DNA damage can also be influenced by various factors, including lifestyle and bad habits [21]. So, Nersesyan et al. In their study, they found a statistically significant inverse correlation between nuclear abnormalities in buccal epithelial cells and smoking duration [22].

Conclusion

The results of the study showed that the inflammatory process caused by gingivitis and periodontitis is associated with a higher frequency of chromosome damage.

Patients with periodontitis have a higher level of cytogenetic markers, which indicates the genotoxic and cytotoxic effects of exposure to aerosol of copper sulfide ores, nitrogen oxides and acrolein present in the air of the work area.

Production factors have a significant impact on the development and course of inflammatory periodontal diseases in workers of the mining and processing complex. The conducted studies using a micronuclear test indicate the negative effect of a complex of harmful substances on the development and course of inflammatory periodontal diseases.

This test may be recommended for the examination of workers exposed to harmful chemicals.

Literature:

1. Alimjanovich, R. J., Sharipovna, N. N., & Taxsinovna, N. M. (2021). Improving The Treatment Of Paradontic Diseases With The Help Of Immunomodulating And Probiotic Drugs. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(08), 44-50.
2. Alimjanovich, R. J., Shavkatovna, A. M., Saidolimovich, K. A., & Isamiddinovich, K. A. (2022). Clinical and immunological aspects of the relationship of the oral cavity and covid-19. *Thematis Journal of Education*, 7(2).
3. Alimjanovich, R. J., Sharipovna, N. N., & Taxsinovna, N. M. (2021). Improving The Treatment Of Paradontic Diseases With The Help Of Immunomodulating And Probiotic Drugs. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(08), 44-50.
4. Astanovich, A. D. A., Alimdjanovich, R. J., Abdujamilevich, S. A., & Bakhriddinovich, T. A. (2021). The State of Periodontal Tissues in Athletes Engaged in Cyclic Sports. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 235-241.
5. Astanovich, A. A., & Ikrombekovna, A. N. (2024). IMPROVEMENT IN THE DIAGNOSIS OF CHRONIC PERIODONTITIS IN CHILDREN. *World Bulletin of Social Sciences*, 32, 68-70.
6. Astanovich, A. A., & Ikrombekovna, A. N. (2024). IMPLICATIONS OF TNF- α PRODUCTION ON TISSUE RESISTANCE INDEXES ORAL RESISTANCE IN CHRONIC GENERALISED PERIODONTITIS. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMYIY JURNALI*, 4(3), 232-235.
7. Asrorovna, X. N., Baxriddinovich, T. A., Bustanovna, I. N., Valijon O'g'li, D. S., & Qizi, T. K. F. (2021). Clinical Application Of Dental Photography By A Dentist. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(09), 10-13.

8. Bustanovna I. N., Sharipovna N. N. Research cases in women after menopause clinical and morphological changes in oral organs and their analysis //Journal of biomedicine and practice. – 2023. – Т. 8. – №. 3.
9. Bustanovna I. N. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women //Thematics Journal of Education. – 2022. – Т. 7. – №. 3.
10. Bustanovna, I. N., & Abdusattor o'g, A. A. A. (2024). Analysis of Errors and Complications in the Use of Endocal Structures Used in Dentistry. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 82-86.
11. Bustanovna, I. N. (2024). CLINICAL AND LABORATORY CHANGES IN PERIODONTITIS. *Journal of new century innovations*, 51(2), 58-65.
12. Bustanovna I. N. et al. Complications Arising in the Oral Cavity after Polychemotherapy in Patients with Hemablastoses //International Journal of Scientific Trends. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 62-66.
13. Bustanovna, I. N. (2024). The Effectiveness of the Use of the Drug "Proroot MTA" in the Therapeutic and Surgical Treatment of Periodontitis. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 72-75.
14. Bustanovna, I. N. (2024). Complications Arising in the Oral Cavity after Polychemotherapy in Patients with Hemablastoses. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 62-66.
15. Bustanovna, P. I. N. (2024). Further Research the Features of the Use of Metal-Ceramic Structures in Anomalies of Development and Position of Teeth. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 67-71.
16. Islamova, N. B., & Sh, N. N. (2023, May). STUDY OF CHANGES IN PERIODONTAL DISEASES IN POSTMENOPAUSAL WOMEN. In *Conferences* (pp. 15-17).
17. Islamova N. B., Sh N. N. STUDY OF CHANGES IN PERIODONTAL DISEASES IN POSTMENOPAUSAL WOMEN //Conferences. – 2023. – С. 15-17.
18. Islamova, N. B. (2022). CHANGES IN PERIODONTAL TISSUES IN THE POSTMENOPAUSAL PERIOD. In *Стоматология-наука и практика, перспективы развития* (pp. 240-241).
19. Исламова Н. Б., Чакконов Ф. Х. Изменения в тканях и органах рта при эндокринных заболеваниях //Актуальные вопросы стоматологии. – 2021. – С. 320-326.
20. Исламова Н. Б., Исломов Л. Б. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ И ТЕЧЕНИЯ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПОЛОСТИ РТА ПРИ ЭНДОКРИННОЙ ПАТОЛОГИИ //ББК. – 2021. – Т. 56. – С. 76.

21. Исламова Н. Б. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ПРОТИВОВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ ЦИТОКИНОВ КРОВИ В РАЗВИТИИ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПОЛОСТИ РТА ПРИ ГИПОТИРЕОЗЕ //Наука в современном мире: теория и практика. – 2016. – №. 1. – С. 41-44.
22. Исламова Н. Б. и др. СОСТОЯНИЕ КРИСТАЛЛООБРАЗУЮЩЕЙ ФУНКЦИИ СЛЮНЫ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ПАТОЛОГИЯХ //Молодежь и медицинская наука в XXI веке. – 2014. – С. 470-471.
23. Исламова Н. Б. Гемодинамика тканей пародонта зубов по данным реопародонтографии //IQRO. – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 101-104.
24. Исламова Н. Б., Назарова Н. Ш. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДИАГНОСТИКИ И ЛЕЧЕНИЯ ХРОНИЧЕСКОГО ГЕНЕРАЛИЗОВАННОГО ПАРОДОНТИТА У ЖЕНЩИН В ПЕРИОД ПОСТМЕНОПАУЗЫ //Conferences. – 2023. – С. 13-15.
25. Исламова Н. Б., Назарова Н. Ш. СУРУНКАЛИ ТАРҚАЛГАН ПАРОДОНТИТ БИЛАН КАСАЛЛАНГАН ПОСТМЕНОПАУЗА ДАВРИДАГИ АЁЛЛАРНИНГ ПАРОДОНТ ТЎҚИМАСИНИНГ ДАВОЛАШ САМАРАДОРЛИГИ ОШИРИШ //ЖУРНАЛ СТОМАТОЛОГИИ И КРАНИОФАЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2023. – Т. 4. – №. 2.
26. Исламова, Н. Б. (2024). ПАРОДОНТ КАСАЛЛИКЛАРИДА ОРГАНИЗМДАГИ УМУМИЙ ЎЗГАРИШЛАРНИ ТАҲЛИЛИ ВА ДАВОЛАШ САМАРАДОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 43(7), 18-22.
27. Khusanovich, C. F. (2024). ANALYSIS OF ERRORS AND COMPLICATIONS FOUND IN THE USE OF ENDOCANAL CONSTRUCTIONS USED IN DENTISTRY. *Journal of new century innovations*, 51(2), 45-50.
28. Khusanovich, C. F. (2023). Improvement of the Orthopedic Method in Complex Treatment in Patients with Periodontal Diseases. *Progress Annals: Journal of Progressive Research*, 1(3), 27-30.
29. Nazarova N. S., Islomova N. B. postmenopauza davridagi ayollarda stomatologik kasalliklarining klinik va mikrobiologik ko 'rsatmalari va mexanizmlari //Журнал "Медицина и инновации". – 2022. – №. 2. – С. 204-211.
30. Назарова Н., Исламова Н. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women //in Library. – 2022. – Т. 22. – №. 1. – С. 60-67.
31. Очилов, Х. У., & Исламова, Н. Б. (2024). Особенности артикуляции и окклюзии зубных рядов у пациентов с генерализованной формой повышенного стирания. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(4), 422-430.

32. Rizaev, Z. A., Abdunosirovich, R. R., & Sharipovna, N. N. (2020). Ways to improve the organization of dental services for chemical industry workers. *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*, 2(12), 35-39.
33. Rizaev, J. A., Khaidarov, N. K., & Abdullaev, S. Y. (2021). Current approach to the diagnosis and treatment of glossalgia (literature review). *World Bulletin of Public Health*, 4, 96-98.
34. Содикова Ш. А., Исламова Н. Б. ОПТИМИЗАЦИЯ ЛЕЧЕБНО-ПРОФИЛАКТИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ ПРИ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПАРОДОНТА БЕРЕМЕННЫХ ЖЕНЩИН С ЖЕЛЕЗОДЕФИЦИТНОЙ АНЕМИЕЙ //Актуальные вопросы стоматологии. – 2021. – С. 434-440.
35. Sharipovna N. N., Bustanovna I. N. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women //Frontline medical sciences and pharmaceutical journal. – 2022. – Т. 2. – №. 05. – С. 60-67.
36. Sharipovna N. N., Bustonovna I. N. Etiopatogenetic factors in the development of parodontal diseases in post-menopasis women //The american journal of medical sciences and pharmaceutical research. – 2022. – Т. 4. – №. 09.
37. Sharipovna, N. N., Abdunosirovich, R. R., Abdikodirovich, B. A., & Raimovich, S. O. (2021). The intensity of dental caries in workers is harmful industry. *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*, 3(05), 68-72.
38. Sharipovna, N. N., & Shukhratovich, S. S. (2022). MORPHO-FUNCTIONAL CHANGES IN PERIODONT TISSUES IN CHRONIC GENERALIZED PERIODONTITIS ASSOCIATED WITH CHRONIC VIRAL HEPATITIS B AND C. *Frontline Medical Sciences and Pharmaceutical Journal*, 2(05), 68-76.

PLANNING THE ORGANIZATION OF DENTAL CARE FOR WORKERS IN CONTACT WITH EPOXY RESIN

Sattorov Bobur Burxon ugli¹, Nazarova Nodira Sharipovna²

¹Assistant at the Tashkent Dental Institute

*²DSc, Professor of the Department of Dentistry, Faculty of
Postgraduate Education, Samarkand State Medical Education University*

The relevance of the work. With the progressive growth of the chemical industry and the extensive chemicalization of multiple directions and branches of the national economy, the regular introduction into production of various chemical compounds with irritating, toxic, sensitizing, carcinogenic properties on the body, it is becoming increasingly relevant and very important to study them in more detail.

The properties of epoxy resins are regulated by modification and are the most common additives that are used to improve physical and mechanical properties such as modulus of elasticity and strength of plastic products. One of the most important applications of epoxy resins is protective coatings, which account for almost 69% of total consumption and in some products can also be used in a decorative function.

In the oral cavity of workers in the production of plastic products, chemical compounds as toxic dust can settle in the form of plaque in the area of the necks of the teeth, or through the damaged mucous membrane for faster penetration and absorption, which causes serious consequences in the form of periodontitis, stomatitis. The harm caused by chemicals to certain organs depends on the amount (dose) of these chemicals absorbed by the body. Inflammatory diseases, as well as periodontal damage, have an etiological connection with a violation of the microbiocenosis of the oral cavity.

The constant influence of chemical compounds in low concentrations in the air and on the mucous membrane of the oral cavity can contribute to a change in the composition of saliva, the structure of microbiocenosis, which eventually leads to a secondary deterioration in the hygienic condition of the oral cavity [Agaeva D.F. 2018].

The high prevalence, tendency to progression and multifaceted effects on both the dental system and the body as a whole, as well as ambiguous treatment approaches, make it possible to attribute periodontal diseases to one of the most problematic nosologies in modern medicine [Mingazaeva O.N., 2015].

To date, a huge number of schemes and methods of treatment of chronic periodontitis have been proposed [S.I. Gazhva et al., 2014; Z.M.Abaev et al., 2016]. Despite this, there is no decrease in the incidence of periodontal tissues [I.S. Ananyeva, 2017]. In addition, there is an insufficient level of professional training of dentists in periodontology, the unsatisfactory technical and material provision of medical

institutions affects, there are no clear criteria for evaluating the effectiveness of the treatment [L.A. Dmitrieva, Z.E. Revazova, 2016].

Recent studies conducted by foreign authors (M.T. Compton., Terebessy et al., 2016) show a decrease in interest in preventive measures in patients with periodontal diseases. According to Yu.A. Fedorov, insufficient attention to preventive measures in dental practice can lead not only to pathology of the oral cavity organs, but also to the appearance of general somatic diseases. Evaluating these positions, it becomes clear the need for new approaches in the organization of this type of activity, the development and planning of individual measures to prevent the development of dental pathology and improve the effectiveness of therapeutic manipulations, highlighting priority areas for primary and secondary prevention of inflammatory periodontal diseases in patients exposed to epoxy resin. To develop these measures, we have identified the purpose of the study.

The purpose of the work is to increase the effectiveness of complex treatment and prevention of periodontal diseases in workers, taking into account the peculiarities of their exposure to epoxy resin.

Research objectives:

1. To study the dental status of workers exposed to epoxy resin.
2. To determine the morphological changes and the state of the microbiocenosis of the gingival periodontal fluid in workers exposed to epoxy resin.
3. To study changes in markers of inflammatory and osteodestructive components of periodontal lesions, as well as the impact of dental health in the production of epoxy resin on the quality of life according to the MOA-SF-36 and OHIP-49-RU indices.
4. To study the state of nonspecific resistance of the body and local immunity of the oral cavity, the effectiveness of antioxidant protection of oral fluid in workers exposed to epoxy resin.
5. To develop and evaluate the effectiveness of a complex of therapeutic and preventive measures for workers in the production of epoxy resin.

The object of the study. The object of the study were 2 groups of patients.

Group 1 75 patients with chronic generalized periodontitis in workers

Group 2 – 65 patients with chronic periodontitis who do not have contact with epoxy resin.

Scientific novelty.

- data on the dental status of workers in the production of epoxy resin at the fiberglass plant will be obtained;

- data will be obtained on the state of local immunity of the oral cavity and on morphological changes in the periodontal tissues of workers in the production of epoxy resin;

- the indicators of the quality of life of workers in the production of epoxy resin according to the OHIP-49-RU index will be studied and the impact of dental health on it will be determined;

- as a result of the conducted research, a set of measures aimed at the prevention and treatment of chronic periodontitis in workers of epoxy resin production will be developed and its effectiveness evaluated.

Results and discussion: The impact of adverse factors of biological, chemical and physical nature leads to changes in the functioning of various systems of the human body [9, 2, 3]. A large number of studies have shown that the diversity and originality of etiological factors of the industrial environment, their various combinations and ways of influencing the body indicate the peculiarities of the development and course of occupational pathology, The originality of their pathophysiological and pathomorphological essence is determined.

Among industrial workers, there is a great need for oral sanitation, treatment of periodontal diseases and dental prosthetics. Modern methods of systemic and local prevention of caries and periodontal diseases are almost not implemented among the working population, including people who are exposed to occupational risk factors for dental diseases.

At the same time, against the background of the development of some industries, it is necessary to intensify work to preserve the dental health of employees of individual enterprises.

This problem should be solved by conducting large-scale epidemiological studies at industrial enterprises, followed by a situational analysis of dental morbidity and an assessment of the level of dental care for employees. For a number of enterprises and industries, it is necessary to develop targeted therapeutic and preventive programs to improve dental care for working contingents, primarily in harmful working conditions. Special attention should be paid to workers with long work experience who have been exposed to various harmful production factors or their combined effects for a long time.

The high prevalence, tendency to progression and multifaceted effects on both the dental system and the body as a whole, as well as ambiguous treatment approaches, make it possible to classify dental diseases as one of the most problematic nosologies in modern medicine [1, 4].

Fiberglass is currently used in a wide variety of sectors of the national economy, including shipbuilding, chemical, automotive, road, construction, aviation, production of various kinds of furniture, agriculture and household applications [3, 7].

Numerous studies of the dependence of the health status of the population on the influence of a chemical factor, conducted in our country and abroad, convincingly show that environmental pollution leads to the development of adverse health effects, expressed in an increase in mortality, morbidity, deterioration of physical development,

and the prevalence of premorbid conditions [8, 5]. Production processes of molding and ship collection Fiberglass hull structures are characterized by a high level of occupational risk. This risk is determined by the increased content of toxic substances included in the working composition of the NPS, namely: ammonia, styrene, toluene, epichlorhydrin, acetone, hexane, ethanol, formaldehyde, carbon monoxide, as well as dust in the air of the working area of the molding site, determined by generally accepted methods, heating and cooling microclimate, broadband noise, local vibration, the forced position of the body when performing labor operations.

Thus, the majority of working workers in the fiberglass industry were men aged 40 to 50 years and older (56.8%) with more than 15 years of work experience (54.8%). The workers employed in the new production are also represented by men, but the majority of them were 20-29 years old (73.9%). About 95% of the surveyed modern production had 6 years of work experience in the studied production and had not worked in harmful working conditions before.

When studying the toxic effect of styrene, the degree of informativeness of integral and specific indicators - the state of the NADPH-dependent biochemical system involved in the metabolism of foreign compounds, as well as changes in the parameters of the pupillary reaction - was assessed. The parameters of acute styrene toxicity were determined, round-the-clock experiments with styrene inhalation of rats were conducted for 1 month, during which changes in a number of physiological parameters, as well as in some biochemical systems, were recorded. The nature of specific changes in the parameters of pupillary reactions in acute and chronic styrene intoxication has been established.

Assessment of the state of NADPH-dependent biochemical systems and parameters of pupillary reactions are proposed as a criterion for the toxic effect of styrene.

During the hygienic assessment of the working conditions of molders and ship collectors of fiberglass hull structures, modern methods of assessing the production environment were used, it was found that the leading factor is chemical.

For the first time, calculations of occupational risk for the above-mentioned specialists were carried out using modern principles and criteria. An assessment of the relative risk of occupational diseases among fiberglass production workers is also given.

The main causes of the development of chronic occupational diseases (intoxication with aromatic hydrocarbons, toxic hepatitis), as well as the formation of a risk group for the development of occupational diseases and an increase in the degree of industrial conditionality for the development of dyskinetic disorders of the hepatobiliary system and disorders of the autonomic nervous system.

In workers of this production, chronic diseases are represented by the following diseases: digestive organs (54.1%), diseases of the circulatory system (35.8%), nervous system (26.0%), endocrine system, eating disorders and metabolic disorders (23.4%), diseases of the musculoskeletal system and connective tissue (20.9%). It should be noted that digestive diseases in workers with more than 15 years of work experience (41.2%) were diagnosed 3.5 times more often than in low-skilled workers (11.6%).

Chronic gastritis (21.8%) took the leading place in the structure of diseases of the digestive system, followed by peptic ulcer of the stomach and duodenum (12.6%). Of the diseases of the biliary system, biliary dyskinesia had the highest frequency (14.8%) (4.9).

Conclusions. The study of the pathogenetic conditionality of major dental diseases under the action of various industrial hazards is one of the priorities in dentistry and allows us to develop an effective program for the prevention of major dental diseases.

At the same time, a high prevalence of dental diseases has been noted among working fiberglass structures, which has recently remained unexplored.

Analyzing the literature data on the impact of occupational factors of various chemical industries on the formation of dental pathology, it can be stated that the prevalence of diseases of hard tissues of teeth, periodontal tissues and oral mucosa in workers of these industries was significantly more common than in control groups, where the effect of chemicals on the organs of the oral cavity is absent.

Among periodontal diseases, gingivitis occurred mainly in people with less than 10 years of experience, and periodontitis in workers with more than 10 years of experience. As the length of service increased, the number of workers with moderate periodontitis increased. The most common disease of the oral mucosa turned out to be keratosis, which was observed in workers 6-10 times more often than in control groups. At the same time, all the authors, without exception, pointed to the existence of a link between dental lesions, working conditions and work experience, which confirmed the professional nature of this pathology [6,9,11].

The literature data contain a large amount of data on the effects of various industrial hazards on various body systems, including the condition of the oral cavity. However, there is no assessment of the impact of production factors of chemical etiology in combination with adverse physical factors of the production environment on the condition of hard tissues of teeth, periodontal and oral mucosa (7, 10).

In the available literature, there is no data on the effect of a complex of harmful substances produced by fiberglass on the condition of the oral cavity, the relationship of the action of these complexes on the state of the oral fluid of workers has not been determined; the influence of dental morbidity of fiberglass workers on the quality of life has not been studied.

Literature.

1. Alimjanovich, R. J., Sharipovna, N. N., & Taxsinovna, N. M. (2021). Improving The Treatment Of Paradontic Diseases With The Help Of Immunomodulating And Probiotic Drugs. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(08), 44-50.
2. Alimjanovich, R. J., Shavkatovna, A. M., Saidolimovich, K. A., & Isamidinovich, K. A. (2022). Clinical and immunological aspects of the relationship of the oral cavity and covid-19. *Thematics Journal of Education*, 7(2).
3. Alimjanovich, R. J., Sharipovna, N. N., & Taxsinovna, N. M. (2021). Improving The Treatment Of Paradontic Diseases With The Help Of Immunomodulating And Probiotic Drugs. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(08), 44-50.
4. Astanovich, A. D. A., Alimjanovich, R. J., Abdujamilevich, S. A., & Bakhridinovich, T. A. (2021). The State of Periodontal Tissues in Athletes Engaged in Cyclic Sports. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 235-241.
5. Astanovich, A. A., & Ikrombekovna, A. N. (2024). IMPROVEMENT IN THE DIAGNOSIS OF CHRONIC PERIODONTITIS IN CHILDREN. *World Bulletin of Social Sciences*, 32, 68-70.
6. Astanovich, A. A., & Ikrombekovna, A. N. (2024). IMPLICATIONS OF TNF- α PRODUCTION ON TISSUE RESISTANCE INDEXES ORAL RESISTANCE IN CHRONIC GENERALISED PERIODONTITIS. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMYIY JURNALI*, 4(3), 232-235.
7. Asrorovna, X. N., Baxridinovich, T. A., Bustanovna, I. N., Valijon O'g'li, D. S., & Qizi, T. K. F. (2021). Clinical Application Of Dental Photography By A Dentist. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(09), 10-13.
8. Bustanovna I. N., Sharipovna N. N. Research cases in women after menopause clinical and morphological changes in oral organs and their analysis //Journal of biomedicine and practice. – 2023. – T. 8. – №. 3.
9. Bustanovna I. N. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women //Thematics Journal of Education. – 2022. – T. 7. – №. 3.
10. Bustanovna, I. N., & Abdusattor o'g, A. A. A. (2024). Analysis of Errors and Complications in the Use of Endocal Structures Used in Dentistry. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 82-86.
11. Bustanovna, I. N. (2024). CLINICAL AND LABORATORY CHANGES IN PERIODONTITIS. *Journal of new century innovations*, 51(2), 58-65.
12. Bustanovna I. N. et al. Complications Arising in the Oral Cavity after Polychemotherapy in Patients with Hemablastoses //International Journal of Scientific Trends. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 62-66.
13. Bustanovna, I. N. (2024). The Effectiveness of the Use of the Drug" Proroot MTA" in the Therapeutic and Surgical Treatment of Periodontitis. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 72-75.
14. Bustanovna, I. N. (2024). Complications Arising in the Oral Cavity after Polychemotherapy in Patients with Hemablastoses. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 62-66.
15. Bustanovna, P. I. N. (2024). Further Research the Features of the Use of Metal-Ceramic Structures in Anomalies of Development and Position of Teeth. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 67-71.

16. Islamova, N. B., & Sh, N. N. (2023, May). STUDY OF CHANGES IN PERIODONTAL DISEASES IN POSTMENOPAUSAL WOMEN. In *Conferences* (pp. 15-17).
17. Islamova N. B., Sh N. N. STUDY OF CHANGES IN PERIODONTAL DISEASES IN POSTMENOPAUSAL WOMEN //Conferences. – 2023. – С. 15-17.
18. Islamova, N. B. (2022). CHANGES IN PERIODONTAL TISSUES IN THE POSTMENOPAUSAL PERIOD. In *Стоматология-наука и практика, перспективы развития* (pp. 240-241).
19. Исламова Н. Б., Чакконов Ф. Х. Изменения в тканях и органах рта при эндокринных заболеваниях //Актуальные вопросы стоматологии. – 2021. – С. 320-326.
20. Исламова Н. Б., Исломов Л. Б. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ И ТЕЧЕНИЯ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПОЛОСТИ РТА ПРИ ЭНДОКРИННОЙ ПАТОЛОГИИ //ББК. – 2021. – Т. 56. – С. 76.
21. Исламова Н. Б. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ПРОТИВОВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ ЦИТОКИНОВ КРОВИ В РАЗВИТИИ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПОЛОСТИ РТА ПРИ ГИПОТИРЕОЗЕ //Наука в современном мире: теория и практика. – 2016. – №. 1. – С. 41-44.
22. Исламова Н. Б. и др. СОСТОЯНИЕ КРИСТАЛЛООБРАЗУЮЩЕЙ ФУНКЦИИ СЛЮНЫ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ПАТОЛОГИЯХ //Молодежь и медицинская наука в XXI веке. – 2014. – С. 470-471.
23. Исламова Н. Б. Гемодинамика тканей пародонта зубов по данным реопародонтографии //IQRO. – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 101-104.
24. Исламова Н. Б., Назарова Н. Ш. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДИАГНОСТИКИ И ЛЕЧЕНИЯ ХРОНИЧЕСКОГО ГЕНЕРАЛИЗОВАННОГО ПАРОДОНТИТА У ЖЕНЩИН В ПЕРИОД ПОСТМЕНОПАУЗЫ //Conferences. – 2023. – С. 13-15.
25. Исламова Н. Б., Назарова Н. Ш. СУРУНКАЛИ ТАРҚАЛГАН ПАРОДОНТИТ БИЛАН КАСАЛЛАНГАН ПОСТМЕНОПАУЗА ДАВРИДАГИ АЁЛЛАРНИНГ ПАРОДОНТ ТЎҚИМАСИНИНГ ДАВОЛАШ САМАРАДОРЛИГИ ОШИРИШ //ЖУРНАЛ СТОМАТОЛОГИИ И КРАНИОФАЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2023. – Т. 4. – №. 2.
26. Исламова, Н. Б. (2024). ПАРОДОНТ КАСАЛЛИКЛАРИДА ОРГАНИЗМДАГИ УМУМИЙ ЎЗГАРИШЛАРНИ ТАҲЛИЛИ ВА ДАВОЛАШ САМАРАДОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 43(7), 18-22.
27. Khusanovich, C. F. (2024). ANALYSIS OF ERRORS AND COMPLICATIONS FOUND IN THE USE OF ENDOCANAL CONSTRUCTIONS USED IN DENTISTRY. *Journal of new century innovations*, 51(2), 45-50.
28. Khusanovich, C. F. (2023). Improvement of the Orthopedic Method in Complex Treatment in Patients with Periodontal Diseases. *Progress Annals: Journal of Progressive Research*, 1(3), 27-30.
29. Nazarova N. S., Islomova N. B. postmenopauza davridagi ayollarda stomatologik kasalliklarining klinik va mikrobiologik ko'rsatmalari va mexanizmlari //Журнал "Медицина и инновации". – 2022. – №. 2. – С. 204-211.
30. Назарова Н., Исломова Н. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women //in Library. – 2022. – Т. 22. – №. 1. – С. 60-67.

31. Очилов, Х. У., & Исламова, Н. Б. (2024). Особенности артикуляции и окклюзии зубных рядов у пациентов с генерализованной формой повышенного стирания. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(4), 422-430.
32. Rizaev, Z. A., Abdunosirovich, R. R., & Sharipovna, N. N. (2020). Ways to improve the organization of dental services for chemical industry workers. *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*, 2(12), 35-39.
33. Rizaev, J. A., Khaidarov, N. K., & Abdullaev, S. Y. (2021). Current approach to the diagnosis and treatment of glossalgia (literature review). *World Bulletin of Public Health*, 4, 96-98.
34. Содикова Ш. А., Исламова Н. Б. ОПТИМИЗАЦИЯ ЛЕЧЕБНО-ПРОФИЛАКТИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ ПРИ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПАРОДОНТА БЕРЕМЕННЫХ ЖЕНЩИН С ЖЕЛЕЗОДЕФИЦИТНОЙ АНЕМИЕЙ //Актуальные вопросы стоматологии. – 2021. – С. 434-440.
35. Sharipovna N. N., Bustanovna I. N. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women //Frontline medical sciences and pharmaceutical journal. – 2022. – Т. 2. – №. 05. – С. 60-67.
36. Sharipovna N. N., Bustonovna I. N. Etiopatogenetic factors in the development of parodontal diseases in post-menopasis women //The american journal of medical sciences and pharmaceutical research. – 2022. – Т. 4. – №. 09.
37. Sharipovna, N. N., Abdunosirovich, R. R., Abdikodirovich, B. A., & Raimovich, S. O. (2021). The intensity of dental caries in workers is harmful industry. *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*, 3(05), 68-72.
38. Sharipovna, N. N., & Shukhratovich, S. S. (2022). MORPHO-FUNCTIONAL CHANGES IN PERIODONT TISSUES IN CHRONIC GENERALIZED PERIODONTITIS ASSOCIATED WITH CHRONIC VIRAL HEPATITIS B AND C. *Frontline Medical Sciences and Pharmaceutical Journal*, 2(05), 68-76.

**THE STUDY OF THE EFFECTIVENESS OF DENTAL MEASURES FOR
THE PREVENTION OF DENTAL PERIODONTAL DISEASES IN
WORKERS OF METAL STRUCTURES OF METAL
WORKING ENTERPRISES**

Khatamova Madina Anvarovna¹, Nazarova Nodira Sharipovna²

*¹Assistant of the Department of Dentistry, Faculty of
Postgraduate Education, Samarkand State Medical Education University*

*²DSc, Professor of the Department of Dentistry, Faculty of
Postgraduate Education, Samarkand State Medical Education University*

In the process of intensive industrial development, the study of the role of harmful and health-related factors of the production environment is timely and very important. After all, unfavorable working conditions contribute to the formation of various pathological processes in the human body (Amirov N.H., 2018).

The long-term influence of a complex of production factors simultaneously with the deterioration of the health of workers, as a rule, can lead to pathological changes in the mucous membrane of the oral cavity, periodontal diseases, hard tissues of teeth (Galiullin A.N., 2014).

Metallurgical production belongs to the industry with the most severe, dangerous and harmful working conditions, which have a direct impact on the functional systems of the body, change homeostasis, neuro-humoral regulation in it and lead to pathological changes in the oral cavity (Novikova R.T., 2016).

Harmful conditions for the production of metal structures, despite the availability of occupational health and safety measures, represent extreme conditions for workers and require further development of comprehensive programs for the prevention of major dental diseases.

The purpose of the study: to optimize rational measures for the prevention and treatment of periodontal diseases in workers of metal processing production (metal structures).

Research objectives:

1. To determine the prevalence and intensity of dental caries, the condition of periodontal tissues, oral hygiene of employees of the metal processing enterprise AZIA METAL PROF LLC and its branches in Kattakurgan and Urgut.
2. To study the state of functional parameters and nonspecific reactivity of the oral cavity, biophysical properties of mixed saliva in workers of the studied industries.
3. To study the psychophysiological parameters of the body depending on the intensity of the influencing factor in workers of metal processing enterprises.

4. To develop a set of sanitary and hygienic, general health and dental therapeutic and preventive measures aimed at improving the condition of periodontal disease in workers of metal processing enterprises.

The object of the investigation: it is planned to inspect the oral cavity of 120 workers of the main workshops of the metal processing enterprise AZIA METAL PROF LLC and its branches in Kattakurgan and Urgut. As a control group, the oral cavity of 35 employees of the studied enterprises who are not in contact with harmful factors of this production will be examined.

Research methods: clinical and instrumental, laboratory, biochemical, statistical.

Supposed scientific novelty:

The state of the structural and functional parameters of the oral cavity, some biochemical parameters of saliva in workers of the AZIA METAL PROF LLC enterprise and its branches in Kattakurgan and Urgut will be studied.

The complex of therapeutic and preventive measures aimed at improving the condition of periodontal tissues in workers of metal processing enterprises will be improved.

Practical significance of the research: The obtained clinical and experimental data will allow us to develop and put into practice an improved set of measures aimed at improving working conditions, preventing professionally caused diseases of the oral cavity, improving the organization of planning dental care for workers of metal processing enterprises.

The results of the work will be implemented in practical healthcare through the development and publication of methodological recommendations and information materials approved by the Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan. As I can see from the presented data, the working conditions of the main professions at the Monomer plant are characterized by a combination of multifactorial effects of low and medium intensity and belong to class 3.13.2. The chemical factor in the studied industries is characterized by medium intensity (class 3.1). The assignment of the working conditions of workers according to the level of the chemical factor to class 3.1 is due to a short-term, but significant increase in the concentrations of harmful substances at the workplaces of the Monomer plant. The general assessment of the working conditions of the apparatchiks corresponds to the 3rd class of the 2nd degree of harmfulness, of the machinists - to the 3rd class of the 1st degree of harmfulness. For apparatchiks, the priority adverse factors are harmful chemicals in combination with nervous and emotional stress, for machinists - the chemical factor in combination with industrial noise.

The second largest professional group (20% of the total number of employees) is the machinists of pumping and compressor units. In conditions of intense noise, the drivers of pumping halls work 60-68% of the shift time (using personal noise protection

equipment). The equivalent calculated level for this category of workers is 83 dBA. Machinists of pumping and compressor units, as well as apparatchiks, are exposed to harmful substances at various levels. During monitoring and preventive inspection of equipment, concentrations of harmful substances correspond to the MPC, when performing minor and medium-sized repairs, they may exceed the MPC by 2-3 times. In the process of work, contamination of clothing and skin with oils and chemicals is possible. The general assessment of the working conditions of the machinists corresponds to the 3rd class of the 2nd degree.

The production of continuous glass fiber consists mainly of technological processes for the preparation of oiling agents and the production of glass fiber. After gluing elementary fibers into glass fiber and giving it certain qualities, oilers of various formulations are used, which are manufactured in the oiling preparation departments (emulsifiers). Operators of continuous fiberglass production are subjected to combined (steam-gas-aerosol mixture of components of several oilers) and complex effects of chemical agents (simultaneous inhalation and epicutaneous intake into the body as a result of abundant contamination of the skin with oilers) in combination with fiberglass dust and a heating microclimate. The chemical factor is due to the use of various oiling agents. They are a multicomponent mixture of plasticizers, softeners, fixers, film-forming, hydrophobic-adhesive and other preparations, the role of which is performed by complex chemical compounds: sebacinates, chromium-containing products, silanes, aliphatic amines, glycols, synthetic resins - dicyandiamidphoraldehyde, epoxy, polyester and others.

After a comprehensive dental examination, a high prevalence of caries, non-carious lesions of the hard tissues of the teeth, periodontal tissue diseases and COPD were determined.

When assessing periodontal tissue inflammation (PMA index (Parma, 1960)) in the group of workers with up to 10 years of experience, we determined a mild degree of inflammation in $47.1 \pm 0.05\%$, in the group with 10 to 20 years of experience - in $24.1 \pm 0.40\%$, in the group with more than 20 years of experience - in $2.7 \pm 0.02\%$. With an increase in work experience, there is an increase in the degree of inflammation in periodontal tissues.

Our study revealed significant differences in the condition of periodontal tissues in individuals with different nature and degree of contact with industrial factors. The greatest prevalence of severe signs of periodontal pathology was found on NCP in apparatchiks and on PSV in operators of continuous fiberglass production. Thus, periodontal pockets with a depth of 4 to 5 mm were diagnosed in $33.6 \pm 2.44\%$ and $35.7 \pm 3.66\%$, respectively, periodontal pockets with a depth of 6 mm and more than 18.9 \pm 1.77% and 19.5 \pm 2.05%, respectively. The intensity of the sign per examined person was 2.7 ± 0.07 ($p < 0.05$). Among the mechanics of equipment repair and

mechanics of instrumentation and control of the above-mentioned industries, signs of periodontal diseases had approximately the same prevalence. Hard dental deposits were detected in $28.4 \pm 3.55\%$ of cases, bleeding during probing - in $36.4 \pm 3.44\%$ of cases, periodontal pockets with a depth of 4 to 5 mm - $13.4 \pm 2.14\%$ of cases, periodontal pockets with a depth of 6 mm or more - $10.2 \pm 1.86\%$ (p<0.05).

In NHP workers, periodontal diseases with course features associated with the systematic influence of occupational factors (the transition of mild forms of diseases to more pronounced ones, the formation of deep periodontal pockets, pronounced tooth mobility) can be attributed to production-related diseases.

To identify the role of negative occupational factors of production in the occurrence and development of diseases of the oral mucosa, we determined the dependence of this pathology on work experience and profession. When examining the oral mucosa in Wood's rays, early (preclinical) signs of leukoplakia were determined in $28.7 \pm 1.66\%$ of NCP workers and in $34.3 \pm 2.54\%$ of fiberglass production workers. In the control group, the indicators were significantly lower: only $7.2 \pm 0.78\%$ of the examined patients showed early changes in the mucous membrane (p<0.05). Table 6 presents data on the prevalence of COPD diseases among workers of various specialties.

The high prevalence of COPD diseases among workers in professions such as continuous fiberglass production operators, equipment repair fitters and apparatchiks is explained by the direct and prolonged contact of these workers with adverse production factors and, above all, catalysts, benzene, styrene, ethylene, toluene, throughout the working day. The results of the study indicate a direct correlation ($g=0.67$; p<0.001) between the prevalence of COPD diseases and work experience in this industry, the degree of contact with adverse factors.

Thus, occupational hazards, when a person falls into their sphere of influence, begin to play an important role in the development of dental diseases, affecting their frequency and intensity, as well as determining the severity of their course.

Conclusions. When conducting annual preventive examinations of petrochemical workers, it is necessary to involve dentists in interdisciplinary medical teams in order to determine the prevalence and intensity of dental diseases, their early diagnosis and drawing up an individual medical examination scheme taking into account the state of "local immunity and processes of free radical oxidation of oral fluid.

For the prevention and treatment of major dental diseases, along with traditional methods of oral sanitation, correction of the state of local immunity, free radical oxidation is necessary:

- with elevated levels of HCL, applications of 5% Mexidol solution, the use of toothpastes with antioxidant action are recommended as an antioxidant: "Mexidol

dent", "Blend-a-med blendax bee balm", "Silca complete Vitamin", "Colgate total propolis", "32 complex",

- with reduced LV CL indicators, it is impractical to use laser therapy and toothpastes with prooxidant action: "Lacalut aktiv", "Parodontax", "ROCS", "Cedar balm" to normalize SRO indicators. As an immunomodulator, it is effective to use "Lycopid" 10 mg sublingually 3 times a day for 30 minutes. before meals, the course is 14 days.

To enhance the reparative processes in the oral mucosa, it is effective to use a 30% tocopherol solution orally 3-5 drops 3 times a day; topically - applications to the lesion 3 times a day for 10-15 minutes and "Sozhoseryl dental paste" 30 minutes before meals

Literature:

1. Alimjanovich, R. J., Sharipovna, N. N., & Taxsinovna, N. M. (2021). Improving The Treatment Of Paradontic Diseases With The Help Of Immunomodulating And Probiotic Drugs. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(08), 44-50.

2. Alimjanovich, R. J., Shavkatovna, A. M., Saidolimovich, K. A., & Isamiddinovich, K. A. (2022). Clinical and immunological aspects of the relationship of the oral cavity and covid-19. *Thematics Journal of Education*, 7(2).

3. Alimjanovich, R. J., Sharipovna, N. N., & Taxsinovna, N. M. (2021). Improving The Treatment Of Paradontic Diseases With The Help Of Immunomodulating And Probiotic Drugs. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(08), 44-50.

4. Astanovich, A. D. A., Alimdjanovich, R. J., Abdujamilevich, S. A., & Bakhridnovich, T. A. (2021). The State of Periodontal Tissues in Athletes Engaged in Cyclic Sports. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 235-241.

5. Astanovich, A. A., & Ikrombekovna, A. N. (2024). IMPROVEMENT IN THE DIAGNOSIS OF CHRONIC PERIODONTITIS IN CHILDREN. *World Bulletin of Social Sciences*, 32, 68-70.

6. Astanovich, A. A., & Ikrombekovna, A. N. (2024). IMPLICATIONS OF TNF- α PRODUCTION ON TISSUE RESISTANCE INDEXES ORAL RESISTANCE IN CHRONIC GENERALISED PERIODONTITIS. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(3), 232-235.

7. Asrorovna, X. N., Baxriddinovich, T. A., Bustanovna, I. N., Valijon O'g'li, D. S., & Qizi, T. K. F. (2021). Clinical Application Of Dental Photography By A Dentist. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(09), 10-13.

8. Bustanovna I. N., Sharipovna N. N. Research cases in women after menopause clinical and morphological changes in oral organs and their analysis //Journal of biomedicine and practice. – 2023. – Т. 8. – №. 3.

9. Bustanovna I. N. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women //Thematics Journal of Education. – 2022. – Т. 7. – №. 3.

10. Bustanovna, I. N., & Abdusattor o'g, A. A. A. (2024). Analysis of Errors and Complications in the Use of Endocal Structures Used in Dentistry. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 82-86.

11. Bustanovna, I. N. (2024). CLINICAL AND LABORATORY CHANGES IN PERIODONTITIS. *Journal of new century innovations*, 51(2), 58-65.

12. Bustanovna I. N. et al. Complications Arising in the Oral Cavity after Polychemotherapy in Patients with Hemablastoses //International Journal of Scientific Trends. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 62-66.

13. Bustanovna, I. N. (2024). The Effectiveness of the Use of the Drug "Proroot MTA" in the Therapeutic and Surgical Treatment of Periodontitis. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 72-75.

14. Bustanovna, I. N. (2024). Complications Arising in the Oral Cavity after Polychemotherapy in Patients with Hemablastoses. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 62-66.

15. Bustanovna, P. I. N. (2024). Further Research the Features of the Use of Metal-Ceramic Structures in Anomalies of Development and Position of Teeth. *International Journal of Scientific Trends*, 3(3), 67-71.

16. Islamova, N. B., & Sh, N. N. (2023, May). STUDY OF CHANGES IN PERIODONTAL DISEASES IN POSTMENOPAUSAL WOMEN. In *Conferences* (pp. 15-17).

17. Islamova N. B., Sh N. N. STUDY OF CHANGES IN PERIODONTAL DISEASES IN POSTMENOPAUSAL WOMEN //Conferences. – 2023. – С. 15-17.

18. Islamova, N. B. (2022). CHANGES IN PERIODONTAL TISSUES IN THE POSTMENOPAUSAL PERIOD. In *Стоматология-наука и практика, перспективы развития* (pp. 240-241).

19. Исламова Н. Б., Чакконов Ф. Х. Изменения в тканях и органах рта при эндокринных заболеваниях //Актуальные вопросы стоматологии. – 2021. – С. 320-326.

20. Исламова Н. Б., Исломов Л. Б. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ И ТЕЧЕНИЯ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПОЛОСТИ РТА ПРИ ЭНДОКРИННОЙ ПАТОЛОГИИ //ББК. – 2021. – Т. 56. – С. 76.

21. Исламова Н. Б. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ПРОТИВОВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ ЦИТОКИНОВ КРОВИ В РАЗВИТИИ

ЗАБОЛЕВАНИЙ ПОЛОСТИ РТА ПРИ ГИПОТИРЕОЗЕ //Наука в современном мире: теория и практика. – 2016. – №. 1. – С. 41-44.

22. Исламова Н. Б. и др. СОСТОЯНИЕ КРИСТАЛЛООБРАЗУЮЩЕЙ ФУНКЦИИ СЛЮНЫ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ПАТОЛОГИЯХ //Молодежь и медицинская наука в XXI веке. – 2014. – С. 470-471.

23. Исламова Н. Б. Гемодинамика тканей пародонта зубов по данным реопародонтографии //IQRO. – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 101-104.

24. Исламова Н. Б., Назарова Н. Ш. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДИАГНОСТИКИ И ЛЕЧЕНИЯ ХРОНИЧЕСКОГО ГЕНЕРАЛИЗОВАННОГО ПАРОДОНТИТА У ЖЕНЩИН В ПЕРИОД ПОСТМЕНОПАУЗЫ //Conferences. – 2023. – С. 13-15.

25. Исламова Н. Б., Назарова Н. Ш. СУРУНКАЛИ ТАРҚАЛГАН ПАРОДОНТИТ БИЛАН КАСАЛЛАНГАН ПОСТМЕНОПАУЗА ДАВРИДАГИ АЁЛЛАРНИНГ ПАРОДОНТ ТЎҚИМАСИНИНГ ДАВОЛАШ САМАРАДОРЛИГИ ОШИРИШ //ЖУРНАЛ СТОМАТОЛОГИИ И КРАНИОФАЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2023. – Т. 4. – №. 2.

26. Исламова, Н. Б. (2024). ПАРОДОНТ КАСАЛЛИКЛАРИДА ОРГАНИЗМДАГИ УМУМИЙ ЎЗГАРИШЛАРНИ ТАҲЛИЛИ ВА ДАВОЛАШ САМАРАДОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 43(7), 18-22.

27. Khusanovich, S. F. (2024). ANALYSIS OF ERRORS AND COMPLICATIONS FOUND IN THE USE OF ENDOCANAL CONSTRUCTIONS USED IN DENTISTRY. *Journal of new century innovations*, 51(2), 45-50.

28. Khusanovich, S. F. (2023). Improvement of the Orthopedic Method in Complex Treatment in Patients with Periodontal Diseases. *Progress Annals: Journal of Progressive Research*, 1(3), 27-30.

29. Nazarova N. S., Islomova N. B. postmenopauza davridagi ayollarda stomatologik kasalliklarining klinik va mikrobiologik ko'rsatmalari va mexanizmlari //Журнал "Медицина и инновации". – 2022. – №. 2. – С. 204-211.

30. Назарова Н., Исламова Н. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women //in Library. – 2022. – Т. 22. – №. 1. – С. 60-67.

31. Очиллов, Х. У., & Исламова, Н. Б. (2024). Особенности артикуляции и окклюзии зубных рядов у пациентов с генерализованной формой повышенного стирания. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(4), 422-430.

32. Rizaev, Z. A., Abdunosirovich, R. R., & Sharipovna, N. N. (2020). Ways to improve the organization of dental services for chemical industry workers. *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*, 2(12), 35-39.

33. Rizaev, J. A., Khaidarov, N. K., & Abdullaev, S. Y. (2021). Current approach to the diagnosis and treatment of glossalgia (literature review). *World Bulletin of Public Health*, 4, 96-98.

34. Содикова Ш. А., Исламова Н. Б. ОПТИМИЗАЦИЯ ЛЕЧЕБНО-ПРОФИЛАКТИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ ПРИ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПАРОДОНТА БЕРЕМЕННЫХ ЖЕНЩИН С ЖЕЛЕЗОДЕФИЦИТНОЙ АНЕМИЕЙ //Актуальные вопросы стоматологии. – 2021. – С. 434-440.

35. Sharipovna N. N., Bustanovna I. N. Assessment of clinical and morphological changes in the oral organs and tissues in post-menopause women //Frontline medical sciences and pharmaceutical journal. – 2022. – Т. 2. – №. 05. – С. 60-67.

36. Sharipovna N. N., Bustonovna I. N. Etiopatogenetic factors in the development of parodontal diseases in post-menopasis women //The american journal of medical sciences and pharmaceutical research. – 2022. – Т. 4. – №. 09.

37. Sharipovna, N. N., Abdunosirovich, R. R., Abdikodirovich, B. A., & Raimovich, S. O. (2021). The intensity of dental caries in workers is harmful industry. *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*, 3(05), 68-72.

38. Sharipovna, N. N., & Shukhratovich, S. S. (2022). MORPHO-FUNCTIONAL CHANGES IN PERIODONT TISSUES IN CHRONIC GENERALIZED PERIODONTITIS ASSOCIATED WITH CHRONIC VIRAL HEPATITIS B AND C. *Frontline Medical Sciences and Pharmaceutical Journal*, 2(05), 68-76.

KANADA OLIY HARBIY TA'LIM TIZIMINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Xabibulla Bekpulatov

*O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi
Xorijiy harbiy kadrlarni tayyorlash maxsus fakulteti boshlig'i*

ANNOTATSIYA

Maqolada Kanada oliy harbiy ta'lim tizimining rivojlanish tendensiyalari, Kanada oliy harbiy ta'lim muassasalari faoliyati va harbiy kadrlarni tayyorlash tizimi ko'rib chiqilgan. XVIII asrdan hozirgi kungacha Kanadaning harbiy kadrlarni tayyorlash tizimi bo'yicha olib borilgan ilmiy ishlar, ilmiy maqolalar va adabiyotlar o'rganib chiqilgan. Shuningdek, Kanadaning hozirgi kunda faoliyat yuritayotgan oliy harbiy ta'lim muassasalari va ularning o'quv-tarbiyaviy jarayoni bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Harbiy kadrlarni tayyorlash tizimi, harbiy ta'lim muassasalari, harbiy maktab, taktika, harbiy muhandislik, o'quv-tarbiyaviy jarayon.

1867-yilda Shimoliy Amerikadagi bir qancha Britaniya mustamlakalarining Konfederatsiyasi va ittifoqi Kanada hukmronligi sifatida yangi mamlakatning harbiy xavfsizligi va uning Qurolli Kuchlari holatidan xavotirga to'sha boshladi. O'q otish qurollari va artilleriyalarning ko'payishi, temir yo'llardan harbiy transportda foydalanish va elektr telegraf orqali aloqaning yaxshilanishi kabi so'nggi kashfiyotlar urush olib borishga keskin ta'sir ko'rsatdi. Shuningdek, ular harbiy kadrlar tayyorlashga qo'shimcha talablar qo'ydilar. Kanada rahbarlari mamlakatning birinchi mudofaa chizig'i sifatida ko'p asrlik an'ana bo'lgan fuqarolar militsiyasiga sodiq qolishgan bo'lsa-da, ular ofitserlarning kasbiy tayyorgarligini oshirish militsiyani mustahkamlaydi, degan xulosaga kelishdi.

1864-1865 yillarda Kanadaning oltita shahrida ingliz garnizoni mohir harbiylari tomonidan boshqariladigan militsiya zobitlarini tayyorlash uchun maxsus maktablar ochildi. 1871-yilda Britaniya qo'shinlari Kanadadan chiqib ketganidan keyin Kanada militsiyasi bu maktablarda harbiy kadrlar tayyorlashni davom ettirdi. 1867-1868 yillarda Ottava, Kingston va Kvebekda shaharlarida artilleriya harbiy mutaxassislarini tayyorlash uchun harbiy maktablar ochildi.

1880-yillarda tashkil etilgan shunga o'xshash piyoda va otliq harbiy maktablar bilan birgalikda ular Kanadaning kichik maxsus harbiy kuchlarini asta-sekin paydo bo'lishiga asos solindi.

1873-yilda Maxsus harbiy kuchlarning hisobotida general-ad'yutant vazifasini bajaruvchi polkovnik Uoker Pauell boshqa turdagi harbiy maktablarni yaratish fikrini

ilgari surdi va bu harbiy maktablarda yuqori darajadagi ofitserlar, komandirlarni tayyorlaydigan uzoq muddatli kurslarni tashkillashtirish va o‘qitish extiyoji borligini aytdi. Buni faqat kanadalik zobitlarni Buyuk Britaniyadagi harbiy maktablarga o‘qishga yuborish yoki Kanadada shunday maktab ochish orqali ta’minlash mumkin, deb ta’kidladi u. Kanada-Britaniya aloqalarini mustahkamlash bo‘yicha kengroq dastur doirasida 1872-yildan beri general-gubernator bo‘lgan Dufferin ham militsiyani qayta isloh qilingan va harbiy kollejni yaratishni qo‘llab-quvvatladi. Dufferin Britaniya harbiy kollejini mustamlaka Kanada sharoitida shunchaki qayta tiklash mumkinligiga ishonmadi. Avvalroq u Britaniyada harbiy ta’lim bo‘yicha Qirollik komissiyasini boshqargan edi. U Nyu-Yorkdagi West-Poyntda Qo‘shma Shtatlar Harbiy Akademiyasida (1802-yilda tashkil etilgan) dasturning aspektlarini, xususan, piyoda va otliq qo‘shinlar bilan bir qatorda muhandislik va artilleriya bo‘linmalarida ta’lim berishni ijobiy baholadi.

1873-yilda Dufferinning shaxsiy kotibi polkovnik Genri Fletcher West-Poyntning yangi dunyo demokratik an‘analari Britaniyaning “aristokratik” institutlariga qaraganda Kanadaga ko‘proq mos kelishini aytdi. West-Point Amerika jamiyatining barcha qatlamlaridan nomzodlarni nisbatan oson saralash imtihonlari orqali qabul qildi va ularni matematika va muhandislik bo‘yicha to‘rt yillik qat’iy o‘qish dasturi orqali ofitserlarga aylantirdi.

Bosh vazir Aleksandr Makkenzi (1873-1878 yillardagi lavozimida), garchi mudofaa xarajatlarini kamaytirishga intilgan bo‘lsa ham, sobiq militsiya zobiti sifatida kuchning kamchiliklarini yaxshi bilardi. Torontolik Jorj T. Denison kabi siyosiy ittifoqchilar va boshqa militsiya ofitserlari tomonidan rag‘batlantirilgan Makkenzi harbiy kollej uchun zarur bo‘lgan nisbatan kichik xarajatlar mamlakatning kelajakdagi harbiy xavfsizligiga yaxshi va arzon sarmoya bo‘ladi, degan xulosaga keldi. Uning hukumati 1874-yil 15-mayda “Jamoatchilar palatasi” tomonidan qabul qilingan “Harbiy taktika”, “Istehkom”, “Muhandislik” va umumiy ilmiy bilimlar bilan bog‘liq va zarur bo‘lgan fanlarning barcha yo‘nalishlari bo‘yicha to‘liq ta’lim berish maqsadida “Kollejni tashkil etish to‘g‘risida” qonun loyihasini taklif qildi va harbiy kasbni mukammal bilish uchun, qo‘mondonlik va malakali shtab ofitserlarini tayinlash zarurligini aytdi.

Harbiy kollej Sent-Lorens daryosi va Ontario ko‘lining qo‘shilish joyida, Kingstonning eski garnizon shaharchasida joylashgan bo‘lib, unga Britaniya armiyasining qirollik muhandislaridan podpolkovnik Edvard Osborn rahbarlik qilgan, “yuqori ilmiy yutuqlar” sohibi, shuningdek harbiy sohada ko‘p yillik tajribaga ega ofitser edi. U 1876-yil 1-iyunda “Eski o‘n sakkizlar” nomi bilan tanilgan o‘zining birinchi kursantlar guruhini qabul qildi va 1878-yilda harbiy kollejni qirolicha Viktoriyadan Kanada Qirollik harbiy kolleji (Royal Military College) deb atashga ruxsat oldi. Garchi West-Point namuna sifatida bo‘lgan bo‘lsa ham, Britaniya harbiy

an’analari eng muhimi bo‘lib qolaverdi. Harbiy kollejda xizmat qilayotgan harbiylar asosan britaniyaliklar bo‘lib, harbiy kiyim-kechak ham hatto harbiy o‘quvlar, strategik va taktik doktrinalar ham 1950-yillarga qadar britaniyaniki edi.

1952-yilda hukumat muntazam (regulyar) qo‘shinlar uchun ofitserlarni tayyorlash rejasini (Regular Officer Training Plan) joriy etdi. Bu Kanada Sovuq Urush davrida saqlab qolishi kutilayotgan nisbatan katta kuchlar uchun ofitserlarning etarli darajada ta’minlanishini uchun mo‘ljallangan edi. Hukumat barcha kursantlar uchun kamida Kanada Qurolli Kuchlari uchun uch yil xizmat qilish va’dasi evaziga kollejda o‘qish davri harajat to‘lovlarini to‘lash majburiyatini oldi (keyinchalik bu muddat to‘rt yilga uzaytirildi).

Harbiy kollejning urushdan keyingi tarixi, shuningdek, Kanada jamiyati va siyosiy institutlaridagi kengroq o‘zgarishlarni aks ettirdi. 1969-yildagi rasmiy davlat tillari to‘g‘risidagi qonun harbiy kollejni rasmiy ravishda ikki tilli qildi va frantsuz tilida so‘zlashuvchi kanadaliklarning ko‘proq ro‘yxatga olinishiga olib keldi. Kollejga ilk bor 1980-yilda kursant sifatida o‘qishga kirgan qizlar asr oxirida umumiy kursantlar tarkibining 27 foizini tashkil qilgan.

1990-yillarda Kanadada etakchilik (liderlik), akademik tayyorgarlik va harbiy kasbiy tayyorgarlik bo‘yicha keng ko‘lamli munozaralar natijasida o‘quv rejalariga o‘zgartirildi, ta’lim dasturlari kengaytirildi va fuqarolik universitetlari bilan aloqalar kuchaydi, bu esa kollejning Kanada harbiy ta’limi markazidagi rolini yana bir bor tasdiqladi. Ushbu jarayonning bir qismi sifatida kollej o‘z dasturining harbiy qismiga, ayniqsa harbiy liderlik (etakchilik) va harbiy etika sohalariga yana bir bor e’tibor qaratilgan.

Kanada Qurolli Kuchlarida harbiy kadrlarni tayyorlash tizimi o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda Kanada oliy harbiy ta’lim muassasalari Kanada mudofaa vazirligiga buysunuvchi qo‘shinlar turlari (Quruqlikdagi, Harbiy dengiz floti, Harbiy havo kuchlari) orqali boshqaruvi amalga oshiriladi. Kanadada harbiy ta’lim muassasalarining rivojlangan tizimi yaratilgan bo‘lib, bu mamlakat Qurolli Kuchlarini barcha talab qilinadigan harbiy mutaxassisliklar bo‘yicha malakali harbiy kadrlar bilan ta’minlash imkonini beradi.

Bugungi kunda Kanada Qurolli Kuchlarida harbiy kadrlarni tayyorlash bo‘yicha 4 ta oliy harbiy ta’lim muassasasi faoliyat yuritadi.

Bular:

Kanada Qirollik harbiy kolleji;

Kanada Qurolli Kuchlari kolleji;

Saint-Jean Qirollik harbiy kolleji;

Adjutant-chef Robert Osside instituti.

Kanada Qirollik harbiy kolleji va Saint-Jean Qirollik harbiy kolleji ikkita bir-birini to‘ldiruvchi harbiy universitet maqomiga ega oliy harbiy ta‘lim muassasalar hisoblanadi.

Kanada Qirollik harbiy kolleji Kanada Qurolli Kuchlaridagi ofitser va kursantlariga 1876-yildan bo‘yon hozirgi kunga qadar harbiy sohada ta‘lim berib, Kanada Qurolli Kuchlarini harbiy kadrlar bilan ta‘minlab turuvchi oliy harbiy ta‘lim muassasasi hisoblanib kelmoqda. Harbiy sohada aniq ko‘nikma va tajribalarni rivojlantirishga qaratilgan harbiy tayyorgarlikdan farqli o‘laroq, harbiy ta‘lim tinchlik va urushda Qurolli Kuchlarni samarali boshqarish uchun ofitserlarni kasbiy tayyorlashni o‘z ichiga oladi. Tibbiyot, huquq va muhandislik sohalarida bo‘lgani kabi, Kanadada va boshqa davlatlarda so‘nggi 150 yildagi harbiy ta‘lim tarixi ko‘p jihatdan harbiy xizmatning kasb sifatida rivojlanishiga parallel hissa qo‘shdi. Bu davrda harbiy ta‘lim ofitserlar va kursantlarga maxsus bilimlarni etkazish vositasiga aylandi. Kanada Qurolli Kuchlari uchun ofitser kadrlarni tayyorlash dasturi kollejning eng yirik va boshlang‘ich ta‘lim dasturidir. Bu kursantlarga to‘liq subsidiyalangan bakalavriat ta‘lim yo‘nalishida tahsil olish imkonini beradi. Dasturni muvaffaqiyatli tamomlagan kursantlar oliy o‘quv yurti diplomi va ofitserlik guvohnomasiga ega bo‘ladilar. Bitiruvdan so‘ng ular Kanada Qurolli Kuchlarida keyingi xizmat faoliyatini davom ettirish maqsadida kichik ofitser lavozimini egallashlari mumkin. Bugungi kunda harbiy kollejda ikkala rasmiy tilda (fransuz va ingliz) bakalavriat va magistratura dasturlari asosida harbiy va gumanitar fanlar bo‘yicha mashg‘ulotlar olib boriladi. Kollej, shuningdek, Kanadaning mudofaa maqsadlarini qo‘llab-quvvatlash uchun kibermudofaa kabi sohalarda ixtisoslashgan tadqiqotlarni ham olib boradi. Kanadaning Milliy mudofaa qonuniga binoan Kanada Qirollik harbiy kolleji harbiy bo‘linma va universitet sifatida tashkil etilgan. Uning vazifasi kursantlar va ofitserlarni Kanada Qurolli Kuchlarida samarali harbiy xizmatga tayyorlash uchun o‘qitishdan iborat.

Kanada Qirollik harbiy kollejiining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

har ikkala rasmiy tilda(fransuz va ingliz) bakalavriat va magistratura ta‘lim dasturlari bo‘yicha o‘quv-jarayonini tashkillashtirish va olib borish;

etakchilik (liderlik) fazilatlarini, shu jumladan axloqiy tuyg‘ularni rivojlantirishga ko‘maklashish;

yuqori darajadagi jismoniy holatni targ‘ib qilish;

har ikkala davlat tilini (fransuz va ingliz) mukammal o‘zlashtirishga ko‘maklashish.

Kollejda 20 dan ortiq bakalavriat ta‘lim yo‘nalishi mavjud bo‘lib, ularning har biri harbiy soha (kasb) bilan bevosita bog‘liqdir. Kollej o‘z kampusida yadro reaktori, shamol tunnelli, yonmaydigan kamera, koinot kuzatuv rasadxonasi, o‘q-dorilar laboratoriyasi, qurilish muhandislik laboratoriyasi va kiberlaboratoriya kabi zamonaviy tadqiqot ob‘ektlariga ega. Ba‘zi tadqiqotlar maxfiy griflangan yoki

tasniflangan bo‘lib, ko‘pincha Kollejda harbiy operatsiyalarni bevosita qo‘llab-quvvatlash uchun olib boriladi.

Qirollik Harbiy Kolleji bakalavriat bosqichiga o‘qishga kirish uchun quyidagi umumiy talablar mavjud:

12 yillik o‘rta maktabni tugatgan, tegishli provinsiyadagi universitetga kirish uchun yetadigan reyting ballga ega nomzodlar;

o‘rta-maxsus kollejda 1-o‘quv yili 14 ta kursdan iborat universitetga tayyorlov kursini universitetga kirish uchun yetadigan reyting ball bilan tugatgan nomzodlar;

12 yillik o‘rta maktabni tugatgan yoki shunga teng o‘rta-maxsus kollejni tugatgan, universitetga kirish uchun yetadigan reyting ballga ega nomzodlar;

Kvebekda o‘rta-maktabning 5-sinfini tugatgan va Kvebekdagi Qirollik harbiy kollejini 1-yil tayyorlov kurslaridaga tahsil olgan;

Kanada Qurolli Kuchlarining ofitser kadrlarni tayyorlash dasturiga (Force Officer Training Program) a‘zo bo‘lgan nomzodlar;

Kanada Qurolli Kuchlarining (Forces armées canadiennes) faol a‘zosi bo‘lgan va Harbiy professional guruh uchun asosiy tayyorgarlikni muvaffaqiyatli yakunlagan;

Harbiy professional guruh uchun asosiy tayyorgarlikni o‘tmaganlar harbiy qism komandirining tavsiyanomasiga asosan;

Mudofaa vazirligi faol xodimlari;

Kanada Qurolli Kuchlarining faol a‘zosining turmush o‘rtog‘i.

Nomzodlarni o‘qishga qabul bo‘yicha cheklovlar:

Kanada Qirollik harbiy kolleji hatto kirish talablari texnik jihatdan qondirilgan bo‘lsa ham, nomzodlarni umumiy akademik o‘zlashtirishga qarab rad etishi mumkin;

akademik sabablarga ko‘ra boshqa universitet yoki kollejni tark etishi kerak bo‘lgan nomzod, talab qilingan o‘qishdan keyin to‘liq o‘quv yili o‘tmaguncha qabul qilish uchun ko‘rib chiqilmaydi.

Kanada Qirollik harbiy kolleji boshqa kollej yoki universitetdan akademik sabablarga ko‘ra har qanday to‘xtatib turishni qo‘llab-quvvatlaydi va bu nomzod to‘xtatib turish bekor qilinmaguncha o‘qishga qabul qilish huquqiga ega bo‘lmaydi.

Hozirgi kunda Kanada Qirollik harbiy kollejida quyidagi bakalavr ta‘lim yo‘nalishlarida harbiy kadrlar tayyorlanadi:

Gumanitar fanlar: ingliz, fransuz, tarix;

Ijtimoiy fanlar: siyosatshunoslik, iqtisod;

Aniq fanlar: kimyo, informatika, matematika, fizika, kosmik fanlar;

Muhandislik mutaxassisliklari: aeronavtika, kimyoviy materialshunoslik, qurilish muhandisligi, kompyuter muhandisligi, elektrotexnika, mashinasozlik;

Harbiy va strategik fanlar.

Harbiy psixologiya va yetakchilik.

Biznes boshqaruvi.

Barcha o‘quv dasturlari ingliz va frantsuz tillarida o‘qitiladi.

Hozirgi kunda Kanada Qirollik harbiy kollejida 1668 ga yaqin kursantlar tahsil olishadi. Ularning ko‘pchiligini sirtqi ta’limda o‘qiydigan kursantlar tashkil qiladi. Biroq kollejning asosiy yadrosini kazarmalarda yashab o‘qiyotgan kursantlar tashkil qiladi. Ularning soni 1000 dan ortiqroq. Ular kollejning milliy harbiy libosi bo‘lgan qizil harbiy kiyimda yurishadi. Barcha kursantlar bo‘linmalari rota tarkibida tashkil etilgan. Kollejda 12 rota mavjud. Rotalar 4-6 guruhdan tashkil topgan. Guruhlarda yetakchi (lider) boshqalardan bilimi, jismoniy va boshqa xususiyatlari bo‘yicha eng yuqori reytinga ega kursant guruh lideri etib tayinlanadi va u guruhni boshqaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Doktor Kameron Pulsifer., The royal military college of Canada: 1876 to the present.
2. The acting Adjutant General of Militia,. Lieutenant Colonel Walker-Powell, had in his Annual. Report for 1873 recommended the creation of a military school.
3. R.G. Moyles., The Blood and Fire in Canada: A History of the Salvation Army in the Dominion 1882-1976, Peter Martin Associates Limited, Toronto, 1977.
4. Scott Young., The Red Shield in Action, The Salvation Army, Toronto, 1949.
5. Canada in the Great War, Volume VI, Special Services, United Publishers of Canada, np. 1920.
6. Brown I. M., (1991). Lieutenant-general Sir Arthur Currie and the Canadian Corps 1917-1918: the evolution of a style of command and attack (Master’s thesis, University of Calgary, Calgary, Canada). Retrieved from <https://prism.ucalgary.ca>. doi:10.11575/PRISM/17492.
7. Paul Douglas Dickson., A Thoroughly Canadian General: A Biography of General H.D.G. Crerar., P.D. Dickson is a strategic analyst and military historian at the Centre for Operational Research and Analysis, Department of National Defence.
7. Bekpulatov X. B., Fransiya Qurolli Kuchlarida harbiy kadrlarni tayyorlash tizimining o‘ziga xos xususiyatlari//“Journal of science-innovative research in Uzbekistan” jurnali volume 2, Issue 5, 544-553 betlar, 2024. may.

COMMON TYPES OF VERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Author: Suyunova Marjona Mingboy qizi

*Navoi State Pedagogical Institute, English Language and
Literature Faculty, 306th group*

Scientific advisor: Mukhammadiyev Aziz Shavkatovich

Abstract: this article provides an overview of the common types of verbs in the English and Uzbek languages. It examines the similarities and differences in verb classification and usage between the two languages. The key types of verbs discussed include action verbs, linking verbs, and auxiliary verbs. The article aims to enhance the understanding of verbal structures and their applications in both languages.

Key words: verbs, English, Uzbek, action verbs, linking verbs, auxiliary verbs

Аннотация: В данной статье представлен обзор основных типов глаголов в английском и узбекском языках. В ней рассматриваются сходства и различия в классификации и использовании глаголов между этими двумя языками. Ключевые типы глаголов, которые обсуждаются, включают глаголы действия, связочные глаголы и вспомогательные глаголы. Цель статьи - углубить понимание глагольных структур и их применения в обоих языках.

Ключевые слова: глаголы, английский, узбекский, глаголы действия, связочные глаголы, вспомогательные глаголы.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida uchraydigan umumiy fe'l turlarining umumiy sharhi berilgan. Unda ikkala tilda fe'llarning tasniflash va ishlatish jihatidan o'xshashlik va farqlar tahlil qilingan. Ko'rib chiqilgan asosiy fe'l turlari: harakat fe'llari, bog'lovchi fe'llar va yordamchi fe'llardir. Maqolaning maqsadi ushbu tillardagi fe'l tuzilmalari va ularning qo'llanishini yanada chuqurroq tushunishga yordam berish.

Kalit so'zlar: fe'llar, ingliz tili, o'zbek tili, harakat fe'llari, bog'lovchi fe'llar, yordamchi fe'llar.

Introduction

Verbs are a fundamental part of speech in any language, serving as the core of a sentence and expressing actions, states, or occurrences. The English and Uzbek languages, while belonging to different language families, share some common features in their verb systems. This article explores the major types of verbs found in both languages and highlights their distinctive characteristics.

Action Verbs

In both English and Uzbek, action verbs are the most common type, describing physical or mental actions performed by the subject. Examples in English include

"run," "think," and "write," while in Uzbek, corresponding verbs would be "yugurmoq," "o'yllamoq," and "yozmoq." These verbs can be further classified into transitive and intransitive categories based on whether they require a direct object or not [2].

- Action verbs describe physical or mental actions, such as running, thinking, or seeing.

- They are the most common type of verb and convey the "doing" or "happening" in a sentence.

- Examples in English: run, jump, sing, read, write.

- Examples in Uzbek: yugurmoq, sakramoq, kuylamoq, o'qimoq, yozmoq.

Linking Verbs

Linking verbs, such as "be," "become," and "seem" in English, and "bo'lmoq," "bo'lib qolmoq," and "tuyulmoq" in Uzbek, do not describe actions but rather connect the subject to a complement, which can be a noun, adjective, or adverb. These verbs are used to express states of being, condition, or appearance [1].

- Linking verbs connect the subject of a sentence to additional information, such as a description or identification.

- They do not express action, but rather a state of being or relationship.

- Common linking verbs in English include be, become, appear, feel, look, sound.

- Common linking verbs in Uzbek include bo'lmoq, bo'lib qolmoq, tuyulmoq, ko'rinmoq, his qilmoq.

Auxiliary Verbs

Auxiliary verbs, also known as "helping verbs," are used in conjunction with other verbs to form various grammatical constructions, such as the passive voice, progressive aspect, and modal expressions. In English, common auxiliary verbs include "be," "have," and "will," while in Uzbek, the equivalents are "bo'lmoq," "qilmoq," and "edi." [3].

- Auxiliary verbs, also called "helping verbs", are used in conjunction with main verbs to express tense, mood, voice, or aspect.

- They do not have full meaning on their own, but modify the meaning of the main verb.

- Key auxiliary verbs in English include be, have, will, shall, may, must, can, could, should, would.

- Key auxiliary verbs in Uzbek include bo'lmoq, qilmoq, edi, bo'ladi, kerak, mumkin.

Conclusion

The verb systems in English and Uzbek share several common features, such as the classification of action verbs, linking verbs, and auxiliary verbs. However, the specific verbs and their usage in each language may differ due to the inherent

grammatical structures and linguistic characteristics. Understanding these similarities and differences can enhance language learning and communication between speakers of English and Uzbek. The classification and usage of these verb types share some similarities between English and Uzbek, but also exhibit distinct differences in grammar and syntax. Understanding these verb categories is crucial for effectively communicating in both languages.

Reference:

1. Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Pearson Education Limited.
 2. Radford, A. (2004). *Minimalist Syntax: Exploring the Structure of English*. Cambridge University Press.
 3. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.
- Rustamov, A. (2017). *O'zbek tilining grammatikasi*. O'zbekiston Milliy Universiteti.
- Shoabdurahmonov, Sh., & Jumaxo'jaev, N. (2012). *O'zbek tilining grammatikasi*. O'qituvchi.
- Hamroev, A. (2015). *Grammatika uzbekskogo yazyka*. Toshkent.

THE TYPES OF NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Author: Raxmatova Hilola Eshmurod qizi

*Navoi State Pedagogical Institute, English Language
and Literature Faculty, 306th group*

Scientific advisor: Mukhammadiyev Aziz Shavkatovich

Abstract: this article provides a comprehensive overview of the eight types of nouns in the English and Uzbek languages. It explores the similarities and differences in the classification and usage of nouns between these two languages. The key types of nouns discussed include proper nouns, common nouns, concrete nouns, abstract nouns, collective nouns, countable nouns, uncountable nouns, and compound nouns. The article aims to enhance the understanding of noun classification and its applications in linguistic studies and language learning.

Keywords: Nouns, English language, Uzbek language, Noun types, Linguistic comparison.

Аннотация: В этой статье представлен всесторонний обзор восьми типов существительных в английском и узбекском языках. В нем исследуются сходства и различия в классификации и использовании существительных в этих двух языках. Ключевые типы существительных, рассмотренные в статье, включают собственные существительные, общие существительные, конкретные существительные, абстрактные существительные, собирательные существительные, исчисляемые существительные, неисчисляемые существительные и сложные существительные. Цель статьи - повысить понимание классификации существительных и ее применения в лингвистических исследованиях и изучении языков.

Ключевые слова: Существительные, английский язык, узбекский язык, типы существительных, лингвистическое сравнение.

Annotatsiya: Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida sakkiz turdagi ismlarni qamrab oladi. Unda ushbu ikki til orasida ismlarning tasnifi va ishlatiluvi orasidagi o'xshash va farqli jihatlar o'rganilgan. Muhokama qilingan asosiy ism turlari - xos ismlar, umumiy ismlar, aniq ismlar, abstrak ismlar, yig'ma ismlar, sanaluvchi ismlar, sanalmaydigan ismlar va murakkab ismlardir. Maqolaning maqsadi ism tasnifi va uni tilshunoslik tadqiqotlari hamda til o'rganishda qo'llash bo'yicha bilimlarni yanada chuqurlashtirish.

Kalit so'zlar: Ismlar, ingliz tili, o'zbek tili, ism turlari, tilshunoslik solishtirmasi.

Introduction

Nouns are a fundamental part of speech in both the English and Uzbek languages, serving as the building blocks of sentences and conveying essential information about the world around us. The classification of nouns into different types is an important aspect of grammar and linguistic analysis. This article delves into the eight main types of nouns found in English and Uzbek, highlighting their characteristics and providing examples to illustrate the similarities and differences between the two languages.

Common Types of Nouns in English and Uzbe

Proper Nouns

Proper nouns refer to the unique names of people, places, organizations, and other specific entities. In English, proper nouns are capitalized, such as "John," "New York," and "Anthropic." In Uzbek, proper nouns are also capitalized, for example, "Jahon," "Toshkent," and "Prezident."

Common Nouns

Common nouns refer to general categories of people, places, things, or ideas, such as "boy," "city," "book," and "happiness." In both English and Uzbek, common nouns are not capitalized, unless they appear at the beginning of a sentence or in a title.

Concrete Nouns

Concrete nouns refer to physical, tangible objects that can be perceived through the senses, like "table," "apple," and "mountain." Both English and Uzbek have concrete nouns.

Abstract Nouns

Abstract nouns refer to ideas, qualities, or concepts that cannot be physically perceived, such as "love," "justice," and "happiness." Abstract nouns exist in both the English and Uzbek languages.

Collective Nouns

Collective nouns refer to a group or collection of people, animals, or things, such as "family," "herd," and "team." Both English and Uzbek have collective nouns, though the specific terms may differ between the two languages.

Countable Nouns

Countable nouns are nouns that can be counted and have both singular and plural forms, like "book," "chair," and "idea." Countable nouns exist in both English and Uzbek.

Uncountable Nouns

Uncountable nouns, also known as mass nouns, refer to substances, materials, or concepts that cannot be counted, such as "water," "sugar," and "information." Uncountable nouns are found in both the English and Uzbek languages.

Compound Nouns

Compound nouns are formed by combining two or more words to create a new noun, such as "football," "desk chair," and "birthday cake." Compound nouns exist in both the English and Uzbek languages, though the specific formation patterns may differ.

Comparative Analysis

While the English and Uzbek languages share some common noun types, there are also notable differences in their grammatical structures and linguistic features. For example, Uzbek nouns have a more complex case system, with six distinct cases (nominative, genitive, dative, accusative, locative, and ablative), which influence the noun forms and usage. Additionally, Uzbek nouns can be further classified based on their grammatical gender (masculine, feminine, and neuter), which affects the agreement between nouns and other parts of speech[3].

Another key difference is the way in which nouns are formed in the two languages. Uzbek nouns often incorporate various suffixes and affixes to indicate case, number, and possession, whereas English nouns rely more on the use of prepositions and word order to convey these grammatical relationships [3].

Despite these differences, the categorization of nouns in both languages serves a similar purpose: to provide a framework for identifying and understanding the various types of entities and concepts that are essential to communication and language use.

Conclusion

The eight types of nouns discussed in this article – proper nouns, common nouns, concrete nouns, abstract nouns, collective nouns, countable nouns, uncountable nouns, and compound nouns – are present in both the English and Uzbek languages. While there are some similarities in the classification and usage of these noun types, there are also notable differences in the specific examples and linguistic characteristics between the two languages. Understanding the nuances of noun types is essential for effective communication, language learning, and linguistic analysis.

Bibliography:

1. Hojiev, A. (2010). O'zbek Tili Grammatikasi. O'qituvchi.
2. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). A Comprehensive Grammar of the English Language. Longman.
3. Rizvonov, Q. (2019). Uzbek Grammar. Tashkent: Yangi Asr Avlodi.

JAHONDA VA O'ZBEKISTONDA “YASHIL” MOLIYALASHTIRISH AMALIYOTI TAHLILI

Rahimova Nozimaxon Jahongir qizi
TDIU, “Moliya” kafedrası o'qituvchisi
rahimovanozimaxon83@gamil.com

Annotatsiya. So'nggi o'n yil ichida iqtisodiyot, ekologiya va jamiyat globallashuvdan jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Ayni paytda, sanoatlashgan ham, rivojlanayotgan davlatlar ham yashil iqtisodiyotni o'sish va rivojlanishning hal qiluvchi asosi sifatida ko'rmoqda. Ba'zi xulosalar chiqarish uchun joriy tadqiqot globallashuv, yashil iqtisodiyot va iqlim muammolari haqida to'liq ma'lumot berishga qaratilgan. Turli xil ta'riflar va qarama-qarshi yashil iqtisodiyot nutqlar mavjud va ularning har biri o'z muammolariga ega. Yashil iqtisodiyotni ishga tushirishning keng tarqalgan misollari tabiiy resurslarning kamayib ketishining salbiy ekologik ta'sirini va atrof-muhitni boshqarishning ijobiy iqtisodiy ta'sirini tan olishni o'z ichiga oladi. Ushbu yangi tadqiqotda iqlim o'zgarishining infratuzilma va yashil iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot, shuningdek, iqtisodiy tuzilmaning ekologik muammolarni qanday kamaytirishi va ishlab chiqarish hajmini oshirishi mumkinligini hisobga oladi.

Аннотация. За последние десять лет глобализация серьезно повлияла на экономику, экологию и общество. Между тем, как промышленно развитые, так и развивающиеся страны теперь рассматривают зеленую экономику как важнейшую основу для роста и развития. Чтобы сделать некоторые выводы, настоящее исследование направлено на то, чтобы дать подробный обзор глобализации, зеленой экономики и климатических проблем. Существуют различные определения и противоречивые дискуссии о «зеленой» экономике, и каждое из них имеет свой собственный набор проблем. Общие примеры внедрения зеленой экономики включают признание негативных экологических последствий истощения природных ресурсов и положительных экономических последствий управления окружающей средой. В новом исследовании также рассматривается влияние изменения климата на развитие инфраструктуры и «зеленую» экономику. В исследовании также учитывается, как экономическая структура может уменьшить экологические проблемы и повысить производительность.

Annotation. Over the past ten years, the economy, ecology, and society have all been profoundly impacted by globalization. In the meanwhile, both industrialized and emerging nations now view the green economy as a crucial framework for growth and development. In order to make some conclusions, the current study aims to give a

thorough overview of globalization, the green economy, and climate challenges. Diverse definitions and conflicting green economic discourses exist, and each has its own set of issues. Common instances of green economy operationalization include acknowledging the negative environmental effects of depleting natural resources and the positive economic effects of environmental management. The influence of climate change on infrastructure development and the green economy is also examined in this new study. The study also takes into account how economic structure might reduce environmental problems and boost output.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, yashil o'sish, yashil makon, ESG strategiyasi, investitsiya, ekologiya.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленый рост, зеленое пространство, ESG-стратегия, инвестиции, экология.

Key words: green economy, green growth, green space, ESG strategy, investment, ecology.

Kirish. So'nggi o'n yil ichida Yashil Iqtisodiyot (GE) va Yashil O'sish (GG) tushunchalari milliy va global miqyosdagi siyosiy kun tartibida kuchaydi. Butun dunyodagi qaror qabul qiluvchilar GE/GG harakat rejalarini ishlab chiqdilar va energetika, transport yoki qishloq xo'jaligi kabi sohalarda GE/GG siyosatlarini amalga oshirdilar. Bunday tarqalish, hech bo'lmaganda, qisman, yangi xalqaro tashkilotlar va Yashil o'sish bilimlari platformasi (GGKP), Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) Yashil iqtisodiyot bo'yicha ko'p agentlikli hamkorlik (PAGE), Global yashil tashkiloti kabi tashabbuslar tomonidan qo'llab-quvvatlandi. O'sish instituti (GGGI) va Yashil iqtisodiyot koalitsiyasi (GEC). Ikkala kontseptsiya ham asta-sekin ilmiy e'tiborni to'pladi, bu ularning nazariy asoslari, potentsial tatbiq etilishi va ichki cheklovlari haqida ilmiy nashrlarning ko'payishiga olib keldi.

Bugungi kunda jahon mamalakatlarida orasida iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va biologik xilma-xillikning yo'qolishi kabi yuzaga kelayotgan ekologik muammolarga duch kelmoqda. Ushbu muammolarga muqobil yechim sifatida barqarorlikka ustuvor ahamiyat kasb etadigan, atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytiradigan va adolatli rivojlanishga zamin yaratuvchi “yashil” iqtisodiyotga o'tish zarurati tobora kuchayib bormoqda. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019–2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining “Yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PQ 4477-son qarori qabul qilindi[1]. Ushbu qaror yuzasidan ishlab chiqilgan strategiya doirasida mavjud muammolarni hal etish uchun iqtisodiy rivojlanish jarayonlariga iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida kam uglerod sarflagan holda rivojlanish va resurslarni tejash, samarali va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, barqaror qishloq xo'jaligiga yo'naltirilgan “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini integratsiya qilish orqali

tabiiy va energiya resurslaridan foydalanish usullarini tubdan o‘zgartirish masalalariga ahamiyat qaratildi.

O‘zbekiston uzoq muddatli istiqbolda “yashil” iqtisodiyotga o‘tish quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanishi kerak:

- barqaror rivojlanish sohasida Milliy maqsad va vazifalarga muvofiqlik;
- resurslardan oqilona foydalanish, barqaror iste’mol va ishlab chiqarish;
- iqtisodiy hisob tizimiga ekologik va ijtimoiy mezonlarni kiritish;
- ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga erishish uchun “yashil” vositalar va yondashuvlarni qo‘llash ustuvorligi;

- eng muhim tarmoqlarda raqobatbardoshlikni oshirish va ko‘rsatkichlarni yaxshilash, “yashil” ish o‘rinlarini yaratish, aholining farovonligini oshirish orqali mavjud makroiqtisodiy maqsadlarga erishish;

- resurslardan samarali foydalanish tadbirlarining investitsion jozibadorligini ta’minlash kabi qator istiqbolli yo‘nalishlarni amaliyotga tatbiq qilish ko‘zda tutilgan

Adabiyotlar sharhi. Barbados o‘z iqtisodiyotini ko‘kalamzorlashtirish bo‘yicha dadil tashabbus bilan chiqdi va ba’zi iqtisodiy sohalarda sezilarli yutuqlarga erishdi. Ushbu tadqiqot kichik va o‘rta korxonalar qay darajada ekanligini o‘rga-nadi (biri iqtisodiy faoliyatning eng yirik segmentlari) orolda “yashil” tashabbuslarni qabul qildi[2]. Mahalliy olimlardan Nosir Maxmudov “yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish tendensiyalari, iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirishni ilgari surmoqda. Shu sababdan ham O‘zbekiston Ekologik partiyasi “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning muhim omildir.

Tahlil va natijalar. Jahon banki va Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki bilan birgalikda Iqtisodiyotning dekarbonizatsiyalash va “yashil” rivojlanish modeliga o‘tish bo‘yicha uzoq muddatli strategiyani (LTS – Long-Term Strategy for Decarbonization) ishlab chiqish loyihasi yo‘lga qo‘yildi. Parij bitimining 4-moddasiga muvofiq, mamlakatlar 2050 yilgacha uglerod neytralligiga erishishga qaratilgan o‘zlarining uzoq muddatli strategiyalarini ishlab chiqish belgilangan[3].

Mazkur strategiya doirasida iqtisodiyot tarmoqlarida uglerod neytralligiga erishish uchun amalga oshiriladigan asosiy chora-tadbir va loyihalar, talab qilinadigan kapital qo‘yilmalar hajmi ko‘rsatilgan investitsiya rejasi tayyorlanadi. Shuningdek, Jahon banki bilan birgalikda 2030 yilgacha iqlim o‘zgarishining O‘zbekiston iqtisodiyotiga bevosita va bilvosita ta’sirlari o‘rganildi hamda uning asosida “Towards a Greener Economy” hisoboti tayyorlandi hamda II-Xalqaro iqtisodiy forumda taqdimot qilindi, Jahon Banki va Vazirlik rasmiy veb-saytlarida joylashtirildi. Iqlim o‘zgarishi sharoitida iqtisodiy o‘rtni ta’minlash bo‘yicha milliy baholash (CCDR – Climate Change and Development Report) loyihasini amalga oshirish yo‘lga qo‘yildi. Ushbu baholash iqtisodiyotga xalqaro arzon “yashil” moliyaviy ko‘maklarni jalb

qilishga ko'mak beradi. Osiyo taraqqiyot banki ekspertlari tomonidan O'zbekistonda davlat investitsiyalarini boshqarishni baholashning iqlim bilan bog'liq mezonlarini (Climate–Public Investment Management Assessment – C-PIMA) qo'llash yuzasidan tahlillar yakunlanib, yakuniy hisobot taqdim etildi. 2022 yil yakuni bilan Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) tomonidan 12 mamlakatda davlat investitsiyalarini boshqarishni baholashning iqlim bilan bog'liq mezonlarini (C-PIMA) ishlab chiqilib, joriy etilgan. Xususan:

–2021 yilda Buyuk Britaniya, Xorvatiya, Nepal, Kosta Rika, Angliya;

–2022 yilda Argentina, Grenada, Gaiti, Chad, Kongo, Ruanda, Gabon davlatlarida. Osiyo taraqqiyot bankning tahlil natijalari bo'yicha davlat investitsiyalarini boshqarishni baholashning iqlim bilan bog'liq mezonlarini (C-PIMA) qo'llash yuzasidan quyidagi taklif va mulohazalar bildirilgan:

– iqlim o'zgarishi to'g'risidagi xabardorlikni oshirish;

– investitsiya siyosati to'g'risidagi hisobotni ishlab chiqish va investitsiyalar bilan bog'liq huquqiy bazani takomillashtirish;

– davlat investitsiyalarini boshqarish jarayonlari asosiy milliy va sektorlarni rivojlantirish strategiyalari va o'rta muddatli xarajatlar doirasi bilan bog'liqligini ta'minlash;

– davlat investitsiyalarini boshqarish (PIM)ni qo'llab-quvvatlovchi huquqiy va me'yoriy bazani birlashtirish;

– loyihalarni ishlab chiqish, baholash va tanlash uchun bir xil tartiblar qo'llanilishini ta'minlaydigan yagona davlat investitsiyalarini boshqarish tizimini yaratish;

– investitsiya ustuvorliklarini aniqlashda tarmoqlar rejalarining yo'naltiruvchi funksiyasini takomillashtirish;

– loyiha amalga oshirilgandan keyingi baholashni va auditni mustahkamlash;

– O'zbekistonda iqlim o'zgarishi jihatlaridan kelib chiqib, davlat investitsiyalarini boshqarish tizimini joriy etish;

– yashil strategiya infratuzilmasini qo'llab-quvvatlaydigan mahalliy moliya institutlari, bank va IT xizmatlarini qo'llab-quvvatlash;

– ekologik toza investitsiyalarni rivojlantirishda xususiy sektorning ishtiroki uchun sharoit yaratish.

Osiyo taraqqiyot banki (OTB) bilan hamkorlikda davlat ulushi bor korxonalarda ESG tamoyillarini joriy etish imkoniyatlari, yuzaga kelayotgan muammolar, ularning yechimi va mazkur sohani takomillashtirish bo'yicha ishlar olib borilda. Yirik sanoat korxonalarida ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv tamoyillarini (Environmental, Social, Governance – ESG) joriy qilinishi holati o'rganildi, ushbu tamoyillarni tatbiq etish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi hamda ular uchun seminar va

treninglar tashkil qilindi. Xususan, OTB bilan hamkorlikda amalga oshirilgan loyiha doirasida quyidagi ishlar olib borildi:

- barqaror investitsiyalarning ESG tamoyillari bo'yicha milliydarajadagi siyosat, strategiya va me'yoriy-huquqiy bazani ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar tayyorlandi;
- tarmoq/korxonalar tomonidan barqaror investitsiya me'yorlariga rioya etish bo'yicha ko'rsatmalar ishlab chiqildi;
- ESG tamoyillarini joriy etish bilan bog'liq tahliliy ma'lumotlar va hisobotlar tayyorlandi.

1-rasm. Havo ifloslanishi holatini yaxshilash bo'yicha tezkor choralar[4].

Shu bilan birgalikda “Yuksalish” harakati ekolog mutaxassislar o‘rtasida so‘rov o‘tkazib, O‘zbekistondagi havo ifloslanishi holatini yaxshilash bo‘yicha 10 ta birlamchi chora-tadbirlar takliflarini ishlab chiqdi. So‘rovda 34 nafar mutaxassis, tegishli vazirlik va qo‘mitalar, tadqiqotchilar, mahalliy ekofaollar va jurnalistlar ishtirok etgan.

Xulosa va takliflar. Bugungi kunda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bilan birgalikda yashil belbog‘, yashil makon dasturlari ham ishga tushurildi. O‘tkazilgan so‘rovlar natijasida ekspertlar tomonidan quyidagi xulosa va takliflar berildi[6]:

1-taklif. Respondentlarning 80,7 foizi chang ko‘tarilishini kamaytirish uchun barcha ochiq maydonlarga daraxtlar va ko‘p yillik o‘tlarni ekish orqali “yashil belbog‘” yaratish kerak, deb hisoblaydi. Shu bilan birga, ekilgan daraxtlarni doimiy parvarishlash, monitoring qilish, kesish holatlariga jazoni kuchaytirish muhimligini ham qo‘shimcha qilishgan.

2-taklif. So‘rovda qatnashgan ekologlarning 74,4 foizi shaharsozlik Bosh rejalari tasdiqlanmaguncha yangi, ayniqsa, ko‘p qavatli va noturar binolar qurilishiga

moratoriy joriy etish, qurilishlarga faqat “yashil” standartlar doirasida ruxsat berish zarurligini ta’kidlagan.

3-taklif. 70,1 foizi respondent esa havoni ifloslantiruvchi omillar haqida aniq tushuncha va ma’lumotlarga ega bo’lish uchun maxsus uskunalar orqali ifloslantiruvchi manbalarni (korxonalar, zavod, issiqxonalar va h.k.) monitoring qilish va buning uchun mas’ul idoralar, NNTlar vakillaridan iborat tezkor monitoring guruhini tuzish shartligini bildirgan. Monitoringda asosiy urg’uni quyidagilarga qaratish tavsiya etilgan.

- ifloslanish darajasi, sabablari va tarkibini o’rganish, uni bartaraf etish choralarini ishlab chiqish;
- natijalarini OAVda e’lon qilib borish;
- havoni ifloslantirishga sabab bo’lgan korxonalariga ijobiy xulosalar yoki faoliyat yuritishi uchun ruxsatnomalar bergan shaxslarni javobgarlikka tortish;
- qoidabuzarlarga jarima va jazo choralarini qo’llash;
- havo sifatini yaxshilash bo’yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

4-taklif. Ekspertlar barcha transport vositalarini, jumladan, traktor va texnikalarni rejadan tashqari texnik ko’rikdan o’tkazish taklifini qo’llab-quvvatlagan (53 foiz). Shuningdek, ular nosoz uskunalaridan foydalanishni taqiqlashni yoqlagan.

5-taklif. 50,6 foiz ishtirokchi ijtimoiy-ahamiyatli obektlarda (maktab, bog’cha, shifoxona va h.k.) havoni tozalovchi tizimlarni o’rnatishni; 42,1 foizi esa ish beruvchilarga bino va ofislar ichkarisida havoni tozalash bo’yicha tezkor choralar ko’rishni ham tavsiya etgan.

6-taklif. So’rovda qatnashgan ekspertlarning 19,3 foizi ifloslanish darajasi yuqori bo’lgan kunlarda aholi orasida tibbiy niqob taqish zarurligi to’g’risida tushuntirish ishlarini olib borish kerak, deb hisoblaydi.

7-taklif. 18 foiz respondent qishloq va o’rmon xo’jaligi, ishlab chiqarish, omborlarda yong’inning oldini olish chora-tadbirlarini kuchaytirish kerakligini ta’kidlagan. Chunki dala va o’rmonlarda, xavfli kimyoviy moddalar saqlanadigan omborlarda sodir bo’ladigan yong’inlar natijasida havo sifatiga hamda inson salomatligiga salbiy ta’sir ko’rsatuvchi zaharli tutun va kul tarqalishi mumkin.

8-taklif. Bundan tashqari, ekspertlar havo sifatini yaxshilashga, uning yanada ifloslanishining oldini olishga kompleks yondashish va uzoq muddatli turli darajadagi strategik chora-tadbirlar ko’rish zarurligini ta’kidlagan:

- beton yoki asfalt bilan qoplangan maydonlar yaqinida kichik bog’lar tashkil qilish;
- shaharda va aholi yashash hududlarida ko’mir va mazutdan foydalanishni taqiqlash;

- tig‘iz vaqtlarda (soat 07:00 dan 10:00 gacha va 17:00 dan 20:00 gacha) N2 va N3 toifali (og‘irligi 3,5 va 12 tonnadan ortiq yuk orilgan) transport vositalari harakatini cheklash;

- 2010 yilgacha ishlab chiqarilgan barcha toifadagi avtomobillarning harakatlanishini bosqichma-bosqich taqiqlash, bunda zamonaviy transportlarga o‘tish bo‘yicha imtiyozlar joriy etish;

- Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlarining markaziy ko‘chalarida avtotransport vositalaridan xoli zonalar tashkil etish;

- Atmosfera havosini muhofaza qilish va ifloslanishining oldini olish davlat dasturini ishlab chiqish;

- Markaziy Osiyoda ekologik vaziyatni monitoring qilishda davlatlararo munosabatlar sohasida maqsadli ishlarni amalga oshirish, muayyan vakolatlarga ega ishchi guruhlarni tuzish;

- korxonalar va zavodlarda tozalash uskunalari mavjudligi ustidan qat‘iy nazorat o‘rnatish;

- korxonalarining ekologik auditini o‘tkazish, belgilangan standartlarga rioya etilishini nazorat qilish;

- aholi uchun ekologik ta‘lim dasturlarini yanada rivojlantirish;

- xususiy tashkilotlarga ekologik muammolarni hal qilishga sarmoya kiritish imkonini beruvchi dasturlarni ishlab chiqish. Atrof-muhitga xayriya qilish uchun soliq imtiyozlarini berish;

- atmosfera havosining sifatini yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish uchun shahar hokimligi huzurida Ekologiya, sog‘liqni saqlash, transport va qurilish vazirliklari vakillaridan iborat ishchi komissiya tuzish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019–2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori <https://lex.uz/ru/docs/-4539502>
2. Winston Moore and Christopher Kinch. Green small businesses in small States: the case of Barbados// Cepal review No133. April 2021
3. <https://green.imv.uz/uz/>
4. “Yashil belbog‘”, bosh reja - “Yuksalish” harakati O‘zbekiston havosini yaxshilash bo‘yicha takliflarini e‘lon qildi (kun.uz)
5. “Yashil belbog‘”, bosh reja - “Yuksalish” harakati O‘zbekiston havosini yaxshilash bo‘yicha takliflarini e‘lon qildi (kun.uz)

YOSHLAR HAYOTIDA VIRTUALLASHUV SABABLARI VA OMILLARI

Shoxobutdinov Shaxzodbek Ozodbek o'g'li

Buxoro davlat universiteti

“Yurisprudensiya” yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Telefon: +998 999005812

sshohobutdinov@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda virtual olam ta'sirini kuchayishi, shaxsdagi internet va kompyuter o'yinlariga tobelikning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari borasida fikr yuritiladi.

Kalit so'z: Internet, virtual borliq, tobelik, elektron, ommaviy kommunikatsiya, OAVlarning yoshlarga psixologik ta'siri, ijtimoiy ong, elektron o'yinlar.

Bizning yurtimizda ham texnologiyalar misli ko'rilmagan darajada rivojlanmoqda va telefon, kompyuterlar oddiy, hatto zarur narsalarga aylanmoqda. Internetning afzalliklari barchamizga ma'lum, ba'zi odamlar undan nafaqat ma'lumot qidirish, balki virtual olamga haqiqatdan qochish uchun ham foydalanadilar. Virtual borliq - bu inson tomonidan kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan dunyo. Virtual reallikning so'ngi texnologiyalari sizga xayoliy dunyoga to'liq sho'ng'ish uchun ko'zoynak va dubulg'a yaratishga imkon beradi. Ular sizga haqiqiy hayotdan butunlay uzoqlashishga imkon beradi. Yangi yaratilgan va yaratilayotgan texnologiyalar haqida bilib, odamlar virtual olamga intilishmoqda, ammo ular virtual haqiqatning psixologik ta'siri xavfli bo'lishi mumkinligini unutishadi. Bugungi kunda hayot muammolaridan qochib, boshqa dunyoga tushib ketishingizga imkon beradigan ko'plab qurilmalar mavjud va hozir ham yaratib kelinmoqda. Virtual haqiqat tizimining rivojlanishi shu darajaga yetdiki, odam tom ma'noda ikkinchi dunyoda yashaydi, o'zini virtual olamga to'liq singdiradi. Virtual borliq bizga boshqa dunyoga tashrif buyurish, dam olish va muammolardan tanaffus qilish, shuningdek yangi hissiyotlarni olish imkoniyatini beradi, ammo uning salbiy tomonlari ham bor. Qolaversa, odam vaqt boshqaruvini yo'qotishi va antisotsial bo'lishi mumkin.

Internetga qaramlik psixologik omillarni, muammolarni keltirib chiqaradi:

Xo'sh, internetga haddan ortiq bog'lanib qolishi qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?

Tobelik birinchi navbatda ziddiyatli xatti-harakatlar, surunkali depressiya, kuchli asabiylashish, atrof muhitga bee'tiborlik, real ijtimoiy munosabatlardan virtual olamni afzal ko'rish, jamiyatdagi moslashish qiyinchiliklari, ijtimoiy noqulaylik, internetdan foydalanish qobiliyatining susayishiga olib kelishi mumkin. Internetdan foydalanish, o'sib borayotgan shaxsda "o'qish" va "o'rganish"ga intilish o'rniga "izlash"ni afzal ko'rishni yuzaga keltiradi.

Ko'p yoshlar ota-onalari tomonidan taqiqlangan saytlarga tez-tez tashrif buyurishlarini ochiq tan olishadi. Bu saytlar pornografiya va o'z joniga qasd qilish, video o'yinlarga qaramlik va millatchi tashkilotlarni aks etiruvchilardir. Terroristikni

targ‘ib qiluvchi ko‘plab videolar ham uchrab turibdi va o‘z o‘ziga borayotgan yosh avlod ularning aldovlariga ishonib qolishmoqda, hattoki, o‘z Vatani sotishgacha ham bormoqda. Bundan tashqari, ko‘plab buzg‘unchilik maqsadida tashkil etilgan saytlar o‘spirinlarda ruxsat etilganlik va jazolanmaslik ilyuziyasini shakllantirishini o‘z oldiga vazifa qilib olgan. Bu ijtimoiy normalarni buzilishi, qilishi uchun javobgarlik hissini yo‘qolishi, axloqiy qadriyatlar tizimini izdan chiqarishi mumkin.

Internetga qaram bo‘lib qolgan shaxslarning asosiy muammolari o‘zini-o‘zi qabul qilish sohasidir. Qaram o‘smirlar atrofdagilar bilan yaqin muloqot qilishda ko‘plab qiyinchiliklarga duch kelishadi va o‘zlarini namoyon etishida ham muammolar paydo bo‘ladi.

Ularda ko‘p hollarda o‘z "Men"i va tanadagi ehtiyojlarini anglashda ham jiddiy kamchiliklar kuzatiladi. Bundan tashqari o‘z-o‘ziga baho hamda o‘z-o‘zini qadrlash mexanizmlariga ham jiddiy putur yetishi mumkin.

Internetni jalb qilish ishni boshqarish istagi bilan bog‘liq kompyuter dasturlari; ular boshqarishi mumkin bo‘lgan ushbu moyillik inson munosabatlari sohasi va odamlarni manipulyatsiya qilishga urinishlari ko‘pincha muvaffaqiyatsizlik bilan tugaydi. Bu bolalarni yopiqlik holatiga hamda dezadaptatsiyaga olib kelishi mumkin. Zamonaviy bolalar kompyuter o‘yinlari olami hamda ijtimoiy tarmoqlar kengayib borayotgan davrda o‘ziga, ulg‘aymoqda. Bu quvonarli hol albatta. Biroq har narsaning me‘yori bo‘lishi zarur. Bolalar virtual olamning haqiqiy olam emasligini bilib borishlari shart. Ba‘zan bolalar kattalar tomonidan, ota-onalari tomonidan nazoratsiz va ularning ruxsatisiz tarmoqqa tashrif buyurish imkoniga ega bo‘lib qoladilar. Bolalar va o‘smirlar internet tarmog‘ida sayr qilarkan, ularga umuman kirish mumkin bo‘lmagan saytlarga duch kelishlari mumkin. Tabiiyki, bunday axborotlar qiziquvchan bola va o‘smirni o‘ziga ko‘proq jalb etadi. Biror harakatni amalga oshirishda bolalarga qanchalik ruxsat etilmasa, ularda shunchalik yuqori darajada qiziqish uyg‘onishi barchaga ma‘lum. O‘smirlar tarmoqdagi nosog‘lom turmush tarzidan axborot beruvchi ayrim manbalarga duch kelsalar, yanada qiziqib, mazkur axborotlarga alohida e‘tibor qaratishlari ehtimoldan holi emas. Shu sababdan, kattalar farzand tug‘ilgan kundan boshlab ulariga issiq choynak, qozonlarga yaqinlashish, pichoq, qaychi kabi o‘tkir uchli narsalarga tegish mumkin emasligini onglariga singdirganlari kabi, tarmoqdagi axborotlar ham xavfli ekanligini tushuntirishlari, ularda axborotlardan to‘g‘ri foydalanish salohiyatlarini shakllantirishlari zarur. Albatta, internet tarmog‘i manbalari zamonamiz o‘smirlari bilim doirasini, dunyoqarashini kengaytirishi bilan ayrim jihatlarga ko‘ra ularning tarbiyasiga nafaqat salbiy, balki xavfli ta‘sir ko‘rsatishi ham mumkinligini unutmasligimiz zarur.

Internet — bu deyarli barcha qiziqishlarni qondirish makonidir. Ba‘zan tarmoqda ayrim axborotlarni izlab o‘tirishning ham hojati bo‘lmaydi. Ular har yerda o‘zlari taqdim etilaverishi sababli osongina erishish mumkin. Zamonaviy pedagog va psixologlar hozirga qadar virtual muloqot bola shaxsiy shakllanishiga qanday ta‘sir etishi haqida bir xulosaga kelmaganlar. Ayrimlar bu faqat salbiy xususiyatlarnigina shakllantiradi deb bilib, bolalarning insonlararo munosabatlarida o‘zlarini tutish, his-tuyg‘ularini namoyon etish va mimikalariga yomon ta‘sir etishini ta‘kidlasalar, boshqalar virtual muloqot — zamonaviy kommunikatsiyaning juda qulay va yengil

usulidir deb biladilar. Bolani Internetda muloqot qilishga o‘rganib borishida, ularga tarmoqda umuman, o‘z shaxsiy ma’lumotlari, uy telefoni raqami, manzili, shuningdek, ota-ona va yaqinlarining shaxsiy ma’lumotlarini berish mumkin emasligini tushuntirish zarur.

Virtual «do‘stlari» orasida yomon niyatli kimsalarga duch kelish xavfi va ular bilan haqiqiy hayotda uchrashishlari, ishonuvchan odatlariga ko‘ra begonalar bilan dildan suhbatlashishlari xavfini alohida ta’kidlashlari zarur. Bunday muloqotlar ko‘pincha kiberjinoyatchilar uchun juda qulay sharoit ekanligini har bir o‘smir bilmog‘i lozim. Ommaviy tarqatiladigan spam, iltimos bilan murojaat etiladigan SMS xabarlar, allaqanday shubhali «Tanlov»lar haqidagi e’lonlarga ishonmaslik — umuman, kompyuterga zanjirsiz bog‘lanib, butun hayot yo‘lini qora dog‘ bilan bulg‘ashiga olib kelishi mumkin bo‘lgan xavfli axborotlarga aldanmaslikni onglariga singdirish zarur.

Hozirgi vaqtda ayrim ommaviy ijtimoiy tarmoqlarda 13 yoshga to‘lmagan bolalarni ro‘yxatga olmaslik uchun cheklovlar qo‘yilgan. Ayrim kompyuter operatsion tizimlarida ham «ota-ona» nazorati funksiyasi mavjud bo‘lib, bolalarni tizimdan foydalanish vaqtlariga cheklov qo‘yish imkoni mavjud. U kompyuterdan o‘rnatilgan vaqtdan ortiqcha foydalanish imkonini bermaydi va avtomatik ravishda ishini to‘xtatadi. Agar farzandingizga kompyuter sotib olib, undan bilimlari doirasini kengaytirish maqsadida foydalanishiga ruxsat bergan ekansiz, bu bilan o‘zingizning ham oldingizga mas’uliyatli vazifalar paydo bo‘lganini unutmasligingiz zarur.

Ayrim rivojlangan mamlakatlarda bolalarning o‘z tarmoqlari mavjud bo‘lib, ularda: ovozli o‘yinlar, multfilmlar, harflari yirik shriftda va bolalarga mos tushunarli tilda bayon etilgan matnlar berilgan. Mazkur saytlar kattalar ham kirib, ularni o‘rganishlari imkoni mavjud. Bunday tarmoq manbalarida bolalarga haqiqiy hayotdagi kabi virtual olamda ham tartib-intizom qoidalari mavjudligini tushuntirib borish eng birinchi navbatdagi vazifadir.

Bugungi kunda IT soxasi juda ham rivojlanib borib, yoshlar bu soxadan ko‘plab bilimlarga ega bo‘lishmoqda. Kompyuter va axborot kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) taraqqiyoti davrida tug‘ilib, ulg‘ayayotgan bolalar AKT sohasida dolzarb bilim va malakalarni jajji kichkintoy davrilaridanoq o‘zlashtirib bormoqdalar. Ayrim sohalarda hatto kattalarga qaraganda, ko‘proq bilimga ega ekanliklari hech kimni taajjubga ham solmay qo‘ydi. Biroq shunday bo‘lsada, har qanday xavf-hatarning oldini olish maqsadida, ularga ko‘zquloq bo‘lish va Internet haqiqiy hayotdan uzoq ekanligi, undagi ko‘plab manbalar haqiqatga to‘g‘ri kelmasligini tushuntirish biz kattalarning kechiktirib bo‘lmaydigan vazifamiz hisoblanadi. Xalqimizga xos, asrlar osha shakllangan ta’lim-tarbiya usullari qatorida farzandlarning kundalik hayoti, ularning nimalar bilan shug‘ullanayotganliklaridan o‘z vaqtida voqif bo‘lib borish talabi ham mavjud. Mana shu ota-bobolarimizdan qolgan tarbiyaviy usullarni har qanday davrda ham unutmaslik hamda o‘z o‘rnida to‘g‘ri qo‘llashimiz zarur. Bundan tashqari, hozirgi davrda jahonning qator davlatlarida o‘z salbiy ta’sirlarini namoyon etib ulgurgan. Internet tarmog‘idan bolalarni himoya etishga xizmat qiluvchi texnik imkoniyatlar mavjud — bu maxsus dasturlar bo‘lib, ular aynan salbiy ta’sir etuvchi, axloqsizlik, yomon odatlarni targ‘ib qiluvchi saytlarning ochilishiga yo‘l bermaydi,

ya’ni agar o‘smir shunday axborotlarni hatto izlash tizimiga kiritsa, izlash natijalari samarasiz bo‘ladi.

Bugungi kunning eng dolzarb internet o‘yinlaridan biri, yoshlarning umriga zomin bo‘layotgan 1XBET deb nomlangan tavakkalchilikka asoslangan bu o‘yinlar ham zamonamizning eng katta muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Yuqorida keltirib o‘tilgan xavflarning oldini olish maqsadida quyidagi tavsiyalarga e’tibor qaratish zarur:

- farzandingizni uyali aloqa vositalarini, kompyuterlarini muntazam ravishda kuzatib turing;

- farzandingizning tarmoqqa birinchi qadamlaridanoq, Internetda faqatgina «yaxshi» emas, balki «yomon» axborotlarni ham uchratishi mumkinligini tushuntiring;

- har kuni farzandingiz muloqotlarini kuzatib borishni o‘zingizga odat qiling;

- farzandingiz va o‘zingizning kompyuter savodxonligingizni muntazam rivojlantirib boring;

- O‘z bilimlaringiz bilan o‘rtoqlashing. Internet xavfsizligi sizning bu boradagi bilim va malakangizga ham bog‘liq ekanligini unutmang.

Xulosa qilib aytganda, jaddallashib, rivojlanib borayotgan zamonda yoshlarni fan-texnika yutuqlari bilan tanishtirib borish zarur, ammo salbiy oqibatlarni ham hisobga olgan holda, doimiy nazorat va tushuntirish ishlarining ular ongiga singdirib borilishi maqsadga muvofiqdir. Axborotlar oqimidan foydalanish bo‘yicha yoshlarda sog‘lom immunitetni hosil qilish, ijobiy tomonlarini o‘rgatish bilan birga, salbiy oqibatlarini ham aytib o‘tish kerak. Ayrim hollarda virtuallashuv jarayonining jaddalashishi o‘smirda ijtimoiy munosabatlarni yomon kechishiga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

Utanova, U. (2021). “KOMPYUTER AXBOROT MADANIYATI”-SUBMADANIYATNING VUJUDGA KELISHI. Kamoliddin Bexzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti AXBOROTNOMASI ilmiy-amaliy jurnali, 5(03), 62-66

ABDULLA QAHHOR ASARLARIDA OLMOSH SO‘Z
TURKUMINING PRAGMATIK TADQIQI

МЕСТОИМЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ АБДУЛЛЫ КАХХОРА

ПРАГМАТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

PRONOUNS IN THE WORKS OF ABDULLA QAHHORA

PRAGMATIC STUDY

Kurbonov Zaynidin Oltinovich

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

kurbanovzaynidin1@gmail.com

talaba M.Elamonova

elomonovamarjona3@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada tilshunoslikning nisbatan yangi sohalaridan biri bo'lgan pragmalingvistika, presuppozitsiya hodisasi, nutqiy aktlar, shunindek, Abdulla Qahhor asarlarida qo'llangan ba'zi olmoshlarning pragmatik tahlili haqidagi tahliliy ma'lumotlar berilgan.

Tayanch so'zlar: pragmalingvistika, presuppozitsiya hodisasi, nutqiy akt, referensiya, “ichi bo'sh” so'zlar, pragmatik ma'no.

Аннотация

В данной статье представлены аналитические сведения о прагмалингвистике, одной из относительно новых областей языкознания, феномене presupпозиции, речевых актах, а также прагматический анализ некоторых местоимений, используемых в произведениях Абдуллы Каххора.

Ключевые слова: прагмалингвистика, феномен presupпозиции, речевой акт, референция, «пустые» слова, прагматический смысл.

Annotation

This article presents analytical information about pragmalinguistics, one of the relatively new areas of linguistics, the phenomenon of presupposition, speech acts, as well as a pragmatic analysis of some pronouns used in the works of Abdullah Kahhor.

Key words: pragmalinguistics, the phenomenon of presupposition, speech act, reference, “empty” words, pragmatic meaning.

O'zbek tilshunosligida so'ngi yillarda tilshunoslikning nisbatan yangi sohalaridan biri bo'lgan pragmalingvistika sohasiga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda. Pragmalingvistika tilshunoslik fanining yangi bir nazariy va amaliy tarmoqlaridan biridir. Pragmalingvistika shaxsning ijtimoiy faoliyatini aks ettiruvchi nutqiy

jarayonni, nutq ishtirokchilariga xos kommunikativ niyatni, nutqiy vaziyatning ta'siri bilan aloqador masalalarni o'rganishini kuzatamiz. Ch.S.Pirs go'yalari, J.R.Ostin, J.R.Serl va Z.Vendlerlarning 60 -70-yillardagi mantiqiy-falsafiy qarashlari asosida yuzaga kelgan nutqiy akt, Pola Graysning ma'noning pragmatik tahlili, L.Pinskiy, J.R.Serl, P.F.Strosonlarning referensiya nazariyalari tilshunoslikda pragmatikaning yangi ilmiy tadqiqot sifatida yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Pragmatika (yunoncha pragma, pragmatos - ish, harakat) - semiotika va tilshunoslikning nutqda til belgilarining amal qilishini o'rganuvchi sohasidir¹.

Tilga doir ilmiy va nazariy manbalarda so'z turkumlaridan olmosh so'z turkumiga nisbatan noan'anaviy lisoniy qarashlarni kuzatishimiz mumkin. Olmosh so'z turkumiga oid bunday fikrlar ularning lingvistik tabiatidan kelib chiqib shakllangan.

Ma'lumki, olmosh so'z turkumi narsa yoki belgini aniq ko'rsatmaydi balki uning qaysi so'z turkumi o'rnida qo'llanib kelishini grammatik jihatdan bog'lanib kelgan nutq jarayonida aniqlashtirganini ko'rishimiz mumkin. Til belgilar tizimi bo'lgani uchun undagi har bir til birliklari muayyan maqsadni ifodalashga yo'naltiriladi. Ana shunday til birliklaridan biri olmoshlardir.

Tilshunos olim R.Qo'ng'urov “kishilik, ko'rsatish, so'roq, belgilash, gumon olmoshlarining uslubiy xususiyatlari, ularning asosiy ma'nolari bilan bir qatorda qo'shimcha ma'nolar kasb etishi, bunday holat esa badiiy-estetik vazifani bajarishga xizmat qiladi” deya ta'kidlaydi². Olmoshlar “ichi bo'sh” so'zlar bo'lishiga qaramasdan boshqa so'z turkumlariga ishora qiladi va matnda o'z o'rniga ega bo'ladi. Olmoshlar vositasida ixchamlikka ham erishiladi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Agar lingvistik pragmatika masalalarining asosiy qismini his-tuyg'ular tashkil etadi degan qarashlarga mutloq qo'shiladigan bo'lsak, olmoshlarning his-tuyg'ularni aks ettirish darajasi ba'zi so'zlarni hisobga olmaganda yo'q hisobi. Shu ma'noda olmoshlarning lingvistik pragmatikaga umuman aloqasi yo'qdek tuyuladi. Ammo bu turkumdagi so'zlarning funksional harakatlanish darajasining mavjudligi olmoshlarning pragmatik tadqiq etish imkoniyati mavjud ekanligini ko'rsatadi. Mahoratli so'z ustasi Abdulla Qahhor hikoyalarini tahlil qilish jarayonida bu masalani yana bir bor ko'rib chiqamiz.

Abdulla Qahhor mahoratli yozuvchi ijodkor sifatida taniqlidir. U so'zlarni shu darajada aniq qo'llaganki, bir so'zni o'rniga boshqasini almashtirish juda qiyin, hatto ilojisiz ham. Bunini asarlarida olmoshlarni shu darajada mahorat bilan qo'llaganligida ham ko'rishimiz mumkin. Jumladan, olmoshlar turli kontekstda turlicha ma'nolarni

¹ Ҳақимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Тошкент: Akademnashr, 2013.- Б.5.

² Қўнғуров Р. Олмош стилистикасига оид айрим мулоҳазалар // Ўзбек тили стилистикасидан кузатишлар. – Самарқанд: СамДУ, 1981. –Б.4-21;

ifodalab keladi. Hattoki, olmoshlarning bir turi bir necha pragmatik ma’nolarni ham anglatib kelishi mumkin. Masalan,

-Texnikumdan rabfakka o‘tibsana deb eshitdim, rostmi? - dedi.

Himm... yaxshi qilibsana. Rabfakka o‘t deb men aytib edim, shekilli?

Himm... Auff, zarda bo‘libman... Rabfak yaxshi. Men bir borgan edim. Kansilyariyaning eshigiga praktikum deb yozib qo‘yipti. To‘g‘ri emas. Praktikum, minimum, maksimum – bular hammasi lotincha yoki lotinchaga yaqin so‘zlar. Men shaxsan shunday deb bilaman. (A.Qahhor)

Ushbu matnda „men“ kishilik olmoshi orqali „manmanlik“ presuppozitsiyasi anglashilayotganligini ko‘rishimiz mumkin. So‘zlovchi tinglovchini oldida manmanlik bilan maqtanmoqda.

-E, ha, Orziqul, - dedi, - bu yerda nima qilib yuribsiz? Shu yerdamisiz?

-Ha, biz shu yerda, - dedi Orziqul, to‘nining yengini kiyib.

- O‘g‘limizga shu yerdan joy tekkan. Siz nima qilib yuribsiz?

Hoji gangib qoldi. U, “Orziqulning o‘g‘li yaxshi yigit chiqdi, hozir bitta o‘zi o‘ttiz ikkita mashinaga qarar emish”, - deb eshitgan, lekin uning shunday joyda turishini xayoliga ham keltirmagan edi. (A.Qahhor)

Ushbu matnda biz bir emas, bir nechta olmoshni pragmatik tahlilga tortishimiz mumkin. Birinchi bo‘lib “biz” olmoshi pragmatikasiga e‘tiborimizni qaratsak. Matndagi “-Ha, biz shu yerda, - dedi Orziqul” gapida “biz” kishilik olmoshi orqali “kamtarlik” presuppozitsiyasi anglashilmoqda. “Siz nima qilib yuribsiz?” gapidagi “siz” kishilik olmoshi orqali esa tinglovchining yoshi yoki mavqiyi so‘zlovchining oldida katta ekanligi anglashilib turibdi.

Keyingi gapdagi “u” kishilik olmoshi so‘zlovchi va kitobxonga avvaldan ma’lum bo‘lgan shaxsga nisbatan qo‘llanilishidan xabardormiz. Bu kontekstda ham shu qoidaga amal qilingan. Dastlab yuqorida *Hoji* haqida gap borgan, undan so‘ng esa keying gapda “u” deb *Hojiga* ishora qilyapti.

So‘z turkumlarining, jumladan olmoshlarning o‘zbek tilshunosligida o‘rganilishi haqida olim O.Yusupova “matnlarda alohida maqsadlardan kelib chiqib, *biz* olmoshi *men* olmoshining o‘rnida yakka shaxsga nisbatan qo‘llaniladi. Bunday paytda uning semantik ma’nosida ikki yo‘nalishni kuzatish mumkin: bir tomondan maqtanish, g‘ururlanish, g‘o‘dayish kabi ma’nolarni”- deb aytib o‘tadi³.

-Ha, barakalla! Qaymoqni bir yalab qaysi shaharning qaymog‘i ekanini ayta olasizmi? Men darrov aytaman. Bay-bay... men yegan qaymoqlarni ariq qilib oqizsangiz hech qanday to‘g‘on turish bermaydi.

Bu kontekstda “men” olmoshi orqali ham “maqtanish” pragmatik ma’no ifodalangan.

³ Юсупова О. Ўзбек тилида олмошларнинг функционал-стилистик хусусиятлари. Монография. – Самарқанд, СамДУ нашри, 2017. –140 бет. 37-бет.

-Qachon?- dedi Sulaymonov achchig'i kelib,- o'zingiz bilasizku-ku, birodar, mingta xushomadgo'yni ho'l olib borib, quruq olib kelaman-a! Darrov taniyman-da. Otam sigirning sersut yoki kamsutligini ma'rashidan bilar edi. Yo'q, yo'q ishoning! Kecha hammomga kirgani chipta olayotsam, kassir "sovun kerak emasmi?" deydi. Bu nima degani? Men, birodar, yerning tagida ilon qimirlasa bilaman.

Ushbu kontekstda “men” olmoshi orqali “maqtanish” pragmatik ma’nosi anglashilayotganini yaqqol ko‘rishimiz mumkin. So‘zlovchi gapni boshidan boshlab maqtanish bilan boshlab fikri so‘ngida “men” olmoshi bilan “maqtanish” presuppozitsiyasini ta’kidlab, yanada ma’noni kuchaytiradi.

Bizning qishloqda G'afforjon degan, qo'y og'zidan cho'p olmagan, buning ustiga hech kimi yo'q bir yigit bor edi. Uni hamma, hammadan ko'ra ham men yaxshi bilar edim.

Ushbu gapda “men” olmoshi orqali “ta’kid” akti anglashilib turibdi, ya’ni “hammadan ko‘ra faqat men yaxshi bilaman” pragmatik ma’no ifodalangan.

Navbatdagi matn tahliliga e’tiborimizni qaratamiz.

Hojidan nima deb o'pkalaydi? "Shuncha yil sening zavodingda ishlab qornim ham to'ymadi, ochdan ham o'lmadim; sen meni ot qatori ko'rar eding; toypaxtalar ostida qolib qovurg'am singanda kasalimni mahalla boqqan" deb o'pkalaydimi?

Bu gapda esa “sen” olmoshi orqali so‘zlovchi ichki monologik nutqida “sen” deb murojaat qilyotgani o’sha shaxsdan ko‘p jabr ko‘rganini anglatib turibdi.

Ko‘rinib turibdiki, badiiy matnda olmoshlar faqatgina boshqa so‘zlarga ishora qilishdan tashqari o‘ziga xos pragmatik ma’nolarni ham ifodalab keladi. Ularda ifodalangan “manmanlik”, “maqtanish”, “ta’kid” nutqiy aktlar gaplarni ta’sirchanlik doirasini yanada oshiradi hamda estetik bo‘yoqni kuchaytiradi. Bunday xususiyatlar esa badiiy asar uchun eng kerakli jihatlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ҳақимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Тошкент: Akademnashr, 2013. – Б.5.
2. Қўнғуров Р. Олмош стилистикасига оид айрим мулоҳазалар // Ўзбек тили стилистикасидан кузатишлар. – Самарқанд: СамДУ, 1981. –Б.4-21;
3. Юсупова О. Ўзбек тилида олмошларнинг функционал-стилистик хусусиятлари. Монография. – Самарқанд, СамДУ нашри, 2017. 37– бет.
4. Kurbanov Z.O. Micro text and its cognitive model. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal Year : 2019, Volume : 9, Issue : 1. Online ISSN : 2249-7137. Article DOI : 10.5958/2249-7137.2019.00018.1. Samarkand State University, Uzbekistan, Email id: kurbanovzayniddin@gmail.com Online published on 2 March, 2019.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	KASBI TUMANIDAGI DENOV-NOVQAT KANALINI BETONLASHTIRISH ISHLARINI OLIB BORISH TEXNOLOGIYALARI	4
2	KALAMUSHLARNING ENERGETIK ICHIMLIKNING TASIRIDA OSHQOZON-ICHAK TIZIMIDA O'TKIR SIMPTOMLARI	8
3	GRAMMATICAL CATEGORIES OF NOUN	19
4	SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF ACCUSATIVE CASE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	23
5	MEROS ILMI TARIXI VA UNING MOHIYATI	26
6	ЗНАНИЯ И НАВЫКИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНЖЕНЕРНОЙ ГРАФИКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ	33
7	VAQTNI BOSHQARISH TEXNOLOGIYASI VA UNING AHAMIYATI	39
8	MEHNAT RESURSLARI (AHOLI SONI) O'SISHINING BOTIQ QONUNI	45
9	САЙЛОВ ЖАРАЁНИДА СИЁСИЙ МАНИПУЛЯЦИЯЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ВА УНГА ҚАРШИ КУРАШИШ ХУСУСИДА	49
10	INTERNET ORQALI AMALGA OSHIRILADIGAN MANIPULYATSIYALAR	52
11	SIYOSIY JARAYONLARDA SIYOSIY MANIPULYATSIYALARNI AMALGA OSHIRISHDAGI SIYOSIY TEXNOLOGIYALAR	55
12	THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADJECTIVES IN PRESENT DAY ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	61
13	HOMILADORLIK DAVRIGI AYOLLARDA PARODONTITNING KECHISHI VA ETIOLOGIK HOLATINI BAHOLASH	65
14	IMPROVING THE TREATMENT OF PERIODONTAL DISEASES IN WORKERS EXPOSED TO STYRENE POLYMERS	73
15	PLANNING THE ORGANIZATION OF DENTAL CARE FOR WORKERS IN CONTACT WITH EPOXY RESIN	81
16	THE STUDY OF THE EFFECTIVENESS OF DENTAL MEASURES FOR THE PREVENTION OF DENTAL PERIODONTAL DISEASES IN WORKERS OF METAL STRUCTURES OF METAL WORKING ENTERPRISES	89
17	KANADA OLIY HARBIY TA'LIM TIZIMINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	97
18	COMMON TYPES OF VERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	103
19	THE TYPES OF NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	106
20	JAHONDA VA O'ZBEKISTONDA "YASHIL" MOLIYALASHTIRISH AMALIYOTI TAHLILI	109
21	YOSHLAR HAYOTIDA VIRTUALLASHUV SABABLARI VA OMILLARI	116
22	ABDULLA QAHHOR ASARLARIDA OLMOSH SO'Z TURKUMINING PRAGMATIK TADQIQI	120

Note!—Pedagogs || articles and numbers in the legal, medical, social, scientific journal, information in classes, information rights and the correct authorities are responsible for the accuracy of the authorities.

Editor in chief
Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Executive Secretary
Abdurahmonov Boburjon

Preparing for publishing
Xoliqov Toxirjon Shavkatjon o'g'li